

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кваліфікаційна робота
магістра
на тему **Болгарія в геополітичному просторі Європи:**
безпековий вимір

Виконала: магістрантка II курсу, групи 8.2919
спеціальності 291 міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
освітньої програми: країнознавство
Ковальчук Наталія Олександрівна

Керівник: викладач кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин, доцент, к.і.н.
_____ Казакова О.М.

Рецензент: викладач кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин, доцент, к.і.н.
_____ Андрух С.І.

Запоріжжя
2020 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет історичний

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Освітній рівень другий (магістерський)

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
всесвітньої історії та
міжнародних відносин
Маклюк О.М.

« _____ » _____ 20__
__року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ

Ковальчук Наталії Олександрівні

1. Тема роботи: Болгарія в геополітичному просторі Європи: безпековий вимір.

Керівник роботи: к.і.н., доцент Казакова О.М.,

Затверджена наказом ЗНУ від 30.04.2020 року № 505-с

2. Строк подання студентом роботи: 10 грудня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: Європейско право на околната среда. София. 2009.

С. 65-68, 619-627; Энергийна политика: общи принципи. Справочник за Европейския съюз – 2020. URL: www.europarl.europa.eu/factsheets/bg. (дата звернення: 28.05.2020); Закон за енергетиката. Сборник закони – АПИС. кн. 1/2004 г., стр. 179.; кн. 3/2005 г., стр. 39; Интегриран план в областта на енергетиката и климата на Република България 2021 – 2030 г. URL:

<https://www.me.government.bg/news/integriran-plan-v-oblastta-na-energetikata-i-klimata-na-republika-balgariya-2021-2030-2823.html?p=eyJ0eXBlljoidGhIbWVuZXdzIn0=>. (дата звернення: 14.10.2020);

Конституция Республики Болгарии. Конституции государств (стран) мира. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=120>. (дата звернення: 12.09.2020);

Програма за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. URL: <https://www.gov.bg/bg/pravitelstvo/programa-za-upravlenie-na-pravitelstvoto-na-republika-balgariya-za-perioda-2017-2021-g/osnovni-prioriteti-na-pravitelstvoto>. (дата звернення: 16.09.2020);

Стратегические направления болгарской экономики. Петр Димитров, Министр Экономики и энергетики. София, 25 июля 2007. URL:

<http://www.mi.government.bg>. (дата звернення: 23.11.2020); Стратегия за национална сигурност на република България. 2011. URL: <https://www.me.government.bg/bg/themes/bulgaria-s-national-security-strategy-904-0.html>. (дата звернення: 25.11.2020).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): охарактеризувати процес формування і розвитку енергетичної системи Болгарії в сфері безпеки ЄС і регіоні та пояснити основні питання та проблемні моменти енергетичної політики між болгарським урядом та Європейським Союзом.

5. Перелік графічного матеріалу: мапи газотранспортної мережі Болгарії, постачання газу в Європу «Турецьким потоком», енергетичної спільності, до якої належить Болгарія, таблиці щодо деяких показників енергетичного ринку Болгарії.

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Казакова О.М.	01.11.2019	01.11.2019
Розділ 2	Казакова О.М.	25.03.2020	25.03.2020
Розділ 3	Казакова О.М.	08.05.2020	08.05.2020

7. Дата видачі завдання: 01.11.2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ. Вивчення проблеми, опрацювання джерел та публікацій	01.11.2019-11.12.2019	<i>виконано</i>
2.	Написання першого розділу	16.12.2019-23.03.2020	<i>виконано</i>
3.	Написання другого розділу	28.03.2020-04.06.2020	<i>виконано</i>
4.	Написання третього розділу	23.09.2020-19.10.2020	<i>виконано</i>
5.	Висновки	18.10.2020-21.11.2020	<i>виконано</i>

Студент _____ Ковальчук Н.О.

Керівник роботи _____ Казакова О.М.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Черкасов С.С.

РЕФЕРАТ

БОЛГАРІЯ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ЄВРОПИ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

Кваліфікаційна робота складається: загальний обсяг – 120 стор. та теоретична частина – 75 стор., містить 26 джерел, 9 монографії, 27 статей, 4 автореферати дисертацій, 9 довідкових видань, 31 електронний ресурс та 5 додатків.

Категорії та поняття, що найчастіше зустрічається у роботі: Республіка Болгарія, Південно-Східна Європа, Балкани, Європейський союз, Росія, енергетична безпека, колективна безпека, регіональне співробітництво, виклики та загрози, паливно-енергетична структура.

Об'єкт дослідження – Глобалізаційні процеси з питань безпеки у світі та безпосередньо у Європі.

Предмет дослідження – Болгарія в геополітичному просторі Європи у її безпековому вимірі.

Мета дослідження – на основі джерел та літератури дослідити геополітичне положення Болгарії в ЄС у безпековому вимірі.

Новизна роботи полягає у детальному дослідженні досвіду Болгарії у питаннях переорієнтації своєї політики і економіки на європейсько - демократичні рейки для подальшого використання у процесі приєднання України до Євросоюзу та подальший перебіг подій у вирішенні паливно-енергетичної ситуації для країн Східної та Південно-Східної Європи у ситуації боротьби з енергетичною залежністю. Було узагальнено основні дії політикуму країни у представленому напрямку і основні тенденції розвитку європейської безпекової діяльності. Важливим, також, було вивчення впливу політичного аспекту на поведінку держави в тих чи інших гострих питаннях безпеки в економічній сфері, яке не завжди співпадало з матеріальним аспектом питання.

Отже, провівши глибокий аналіз геополітичного становища Болгарії в енергетичній сфері протягом 90 – х. рр. і до сьогодні було розкрито низку поставлених питань і задач.

У першому розділі було вивчено і проаналізовано велику кількість статей, матеріалів конференцій, державних документів, законів, програм та стратегій, висловлювань та аналітики вітчизняних та зарубіжних дослідників.

У другому розділі було розглянуто розвиток зовнішньоекономічних зв'язків Болгарії, орієнтуючись на відкритість економіки та співпраці з різними країнам. Також, було надано уваги питанням, пов'язаним із сучасними викликами та загрозами, зокрема у регіоні, та участь країни у безпекових програмах ЄС і НАТО.

У третьому розділі проаналізовано сучасну ситуацію забезпечення Болгарії паливно-енергетичними ресурсами, як власними так і імпортованими. Досліджено проблеми зовнішньої політики, які виникають чи можуть виникати на геополітичній арені у зв'язку з доступом до ресурсів, та ймовірні їх вирішення шляхом участі в вигідних енергетичних проектах та розвитку власної альтернативної енергетики.

Висновки. Країна загалом має достатньо важелів для підтримки енергетичної безпеки у регіоні, однак залишаються відкритими питання вирішення низки питань реструктуризації політики, економічної сфери та інтеграції у регіональні структури. З цього питання у країні проводиться інтенсивна політика пошуку нових альтернатив, що виражається у створенні нових енергетичних проектів та приєднання до європейських проектів у цій сфері. У зовнішній політиці явно видно європейський вектор співпраці, але в економічній сфері простежується загравання з іншими неєвропейськими державами, що інколи стає в розріз з загальноєвропейським баченням та переконаннями.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Наукова розробка проблеми	7
1.2. Джерельна база та методи дослідження	17
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ БОЛГАРІЇ	24
2.1. Зовнішньополітичні пріоритети у політиці на сучасному етапі	24
2.2. Середовище безпеки у сучасному світі: ризики та загрози.....	30
2.3. Участь у безпекових програмах і стратегіях ЄС та НАТО.....	40
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЛГАРІЇ	49
3.1. Сучасний стан розвитку енергетичної галузі у Болгарії та основні чинники впливу	49
3.2. Проблеми енергетичної безпеки Болгарії та їх вплив на регіон	56
3.3. Участь країни у енергетичних проектах та розвиток альтернативної енергетики країни	61
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	80
ДОДАТКИ	91
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	96
Реферати іноземною мовою.....	96
Аналітична довідка	109

ВСТУП

Невелика держава з вигідним географічним положенням на розділовій лінії між великими країнами і їх блоками, з перехідною структурою і економікою здатна виступати в якості посередника для зближення своїх набагато більш потужних партнерів. Болгарія відіграє таку роль, як державо-ворота для Європейського Союзу. Республіка Болгарія і Балканський півострів взагалі історично займали дуже важливу роль у геополітичному вимірі розташовуючись практично на стику цивілізацій. У новому часі Балканські території продовжували свій нелегкий шлях розриваючись між Європейським виміром і впливом соціалістичного табору. І ось, нарешті на початку 90-х років ці країни отримали змогу самовизначитися та іти далі шляхом розвитку у європейському векторі та разом долучитися до великої справи Європейського Союзу.

Перед урядами колишніх соціалістичних країн вставали найскладніші завдання стабілізації, лібералізації та інституційних перетворень. Одним з найважливіших питань, також, стало урегулювання паливно-енергетичної політики та підтримки енергетичної безпеки у регіоні. З прийняттям багатьох реформ по інтеграції національної економіки у світову, було здійснено позитивний прогрес у цьому питанні, що в подальшому вилилося у приєднання її до Євросоюзу та зміни орієнтирів з питання енергетичної безпеки у країні та регіоні загалом.

Сьогодні енергетична безпека має велике значення як для країн-постачальників, так і для країн-транзитерів. Центральна та Східна Європа має кілька варіантів постачання енергоресурсів, де Болгарія, як країна, яка знаходиться на шляху з Азії до Європи загалом виступає як країна-транзитер. Радикальні зміни у сфері виробництва, транзиту та маршрутів поставок природного газу до Європи відкривають нові можливості та виклики для енергетичної безпеки. Країни Центральної та Південно-Східної Європи можуть отримати вигоду від цих змін тільки у випадку більш глибокого

співробітництва між транзитерами палива у регіоні в умовах нового європейського регулювання в цій галузі.

Актуальність магістерської роботи полягає у тому, що вона має велике значення у вивченні міжнародних відносин Болгарії, як одного з учасників її економічних та політичних відносин і передбачає вирішення низки питань, пов'язаних з загостренням проблеми енергетичної безпеки та безпекових викликів у Східній Європі. Окремо можна виділити взаємовідносин з Росією та ЄС у цьому векторі безпекової політики Болгарії. Враховуючи сучасну політичну ситуацію в Україні та світі загалом, і відповідно у світовій спільноті, дуже важливо проаналізувати геополітичні та економічні зрушення в Європі, що безперечно стосується і Болгарської Республіки, як одного з головних акторів Балканського регіону і Західного Причорномор'я.

Об'єкт дослідження – Глобалізаційні процеси з питань безпеки у світі та безпосередньо у Європі.

Предмет дослідження – Болгарія в геополітичному просторі Європи у її безпековому вимірі.

Мета дослідження – на основі джерел та літератури дослідити геополітичне положення Болгарії в ЄС у безпековому вимірі.

Поставлена мета передбачає такі науково-дослідницькі **завдання**:

- 1) провести історіографічний та джерелознавчий аналіз наукової розробки даної теми;
- 2) вивчити загальну картину зовнішньої політики Болгарії на сучасному етапі та взаємовідносини з провідними країнами світу;
- 3) проаналізувати сучасні виклики безпеки та шляхи їх вирішення в рамках визначеного регіону;
- 4) дослідити зовнішньоекономічну ситуацію у регіоні та дати загальну характеристику паливно-енергетичного сектору Болгарії на сучасному етапі;

- 5) простежити участь країни в енергетичних проектах та дослідити альтернативні шляхи вирішення проблем енергетичної залежності країни.

Географічні рамки даної роботи – територія Болгарської Республіки у сучасних її кордонах.

Хронологічні межі

визначені з 90-рр ХХ ст., коли Болгарія вступила почала переорієнтацію політичного курсу на ЄС і НАТО, що потягнуло за собою трансформацію економіки та переосмислення відносин з сусідніми державами. Верхня межа визначається сучасністю, коли можемо говорити про суттєві зміни в економіці, а саме у паливно-енергетичній галузі країни, та зовнішньополітичних орієнтирів. Саме цей період, можливо, став основоположним для болгарської національної економіки та для країни в цілому. Передбачено вихід за хронологічні межі, у зв'язку з необхідністю розкриття певних проблем.

Новизна роботи полягає у детальному дослідженні досвіду Болгарії у питаннях переорієнтації своєї політики і економіки на європейсько - демократичні рейки для подальшого використання у процесі приєднання України до Євросоюзу та подальший перебіг подій у вирішенні паливно-енергетичної ситуації для країн Східної та Південно-Східної Європи у ситуації боротьби з енергетичною залежністю. Було узагальнено основні дії політикуму країни у представленому напрямку і основні тенденції розвитку європейської безпекової діяльності. Важливим, також, було вивчення впливу політичного аспекту на поведінку держави в тих чи інших гострих питаннях безпеки в економічній сфері, яке не завжди співпадало з матеріальним аспектом питання.

Теоретичне та практичне значення дипломної роботи в тому, що вміщені в дослідженні підходи і отримані результати можуть знайти застосування в навчальному процесі – при розробці лекцій, спеціальних курсів, методичних рекомендацій на допомогу викладачам і студентам

навчальних закладів, у тому числі магістерських програм. Положення і висновки дипломного проекту можуть бути використані органами державного управління при підготовці проектів подальшого розвитку українсько-болгарського співробітництва та партнерства в області міждержавних відносин, зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного співробітництва.

Апробація бакалаврської роботи: окремі підрозділи дипломної роботи та деякі інші принципові питання з даної проблематики обговорювалися в рамках конференцій «Молода наука» протягом 2014-2020 рр. і були опубліковані [43].

Структура бакалаврської роботи: Робота складається зі змісту, вступу, 3 розділів, 8 параграфів, висновків, списку джерел та використаної літератури, посилань, додатків, практичної частини.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Наукова розробка проблеми

Геополітика Балкан це дуже широка та багатогранна тема. Звичайно, що на таку широку тематику багато дослідників звертали увагу в усьому світі. Існує велика кількість друкованих та електронних видань, аналітичних звітів, матеріалів різних міжнародних конференцій, досліджень політологів та багато іншого. Загалом балканістика є однією, з окремих гуманітарних дисциплін і Болгарія займає тут не останню роль. Проблеми економіки у сфері паливно-енергетичної безпеки у регіоні розглянуто у роботах багатьох дослідників Болгарії, та за її межами, тому що це питання стратегічної важливості, яке останнім часом постало гостро як для країни, так і для Європи в цілому. Проблематика питань щодо енергетики і безпеки пов'язана загостренням викликів у Східній Європі і також окремо можна виділити проблеми взаємовідносин з Росією та ЄС у цьому векторі енергетичної політики Болгарії, та подолання енергетичної залежності.

Ряд робіт вітчизняних дослідників зачіпає питання про позиції країн-членів у відношенні розширення ЄС, перспективах структурного політичного, правового та міжнародного розвитку. Так, у журналі «Вісник Одеського національного університету» українським вченим Дікарьовим О.І. у статті «Політичне і правове середовище енергетичної дипломатії Європейського Союзу» було досліджено, що енергетична дипломатія України для участі в розробці загальної енергетичної політики з ЄС повинна усунути протиріччя, виражати єдину думку, забезпечити рівний доступ до контрактів, сприяти створення стратегічних запасів енергоносіїв, встановити обов'язкову взаємну енергетичну підтримку та ініціювати спільне європейське планування в енергетиці. Концепція вдосконалення права ґрунтується на принципах функціонування ПЕК у ринкових умовах з

державним регулюванням галузі, з гармонізацією законодавства України та ЄС [57].

У центрі уваги дослідників, також, опинилися процеси, що відбуваються сьогодні в економіці, які вкрай негативно відбилися на стані більшості галузей матеріального виробництва, у тому числі на стані паливно-енергетичного комплексу (ПЕК). Наслідком цього є незадовільний фінансовий стан підприємств і компаній, що належать до ПЕК, а також активізація низки небезпечних загроз економічній безпеці (ЕКБ) як держави в цілому, так й окремих її територій у важливих сферах життєдіяльності – енергетичній, екологічній, інвестиційній тощо. Комплекс зазначених питань знайшов відображення в працях вітчизняних дослідників, де також зачіпаються енергетичного забезпечення Південно-Східного регіону: Афанас'єва А.О., Балацького О.Ф., Бистрякова І.К., Бушуєва В.В., Воропая М.І., Геєця В.М., Данилишина Б.М., Дорогунцова С.І., Кваснюка Б.Є., Ковалка М.П., Криворучього, Л.Д. Кукліна О.А., Мастепанова О.М., Мизіна А.Л., Мунтіяна В.І., Пирожкова С.І., Прейгера Д.К., Руденка Ю.М., Сухорукова А.І., Татаркіна О.І., Шидловського А.К., Едельмана В.Й. та інших авторів [52].

Серед найбільш приближених ґрунтовних праць можна виділити дисертаційні роботи болгарського науковця Цветанова П.С. [68] та вітчизняного дослідника Сухіна Є.І. [67], в яких автори проаналізували системний аналіз розвитку енергетики Болгарії та вплив нетрадиційної енергетики на економічну безпеку держави. Однак, досі не систематизовані та не проаналізовані загальні та правові засади двостороннього співробітництва Болгарія – ЄС, Болгарія – РФ, та інші подібні варіації цього питання в галузі енергетики та енергетичної безпеки.

У зарубіжній історіографії слід виділити праці болгарських і російських вчених, а також дослідження інших зарубіжних авторів.

Болгарська історіографія приділяє велику увагу окремим аспектам трансформації Болгарії в постсоціалістичну епоху. Питанням болгарсько-

російських відносин у енергетичній сфері присвячено праці болгарського дослідника К. Денчева. Багато його статей та монографій присвячено цій тематиці, зокрема, у статті «Болгарія – Росія: енергетика, бізнес та політика» він докладно описав перипетії російсько-болгарського енергетичного діалогу, однак висловлює переконання, що поглиблення цього діалогу відкриє шлях до забезпечення глобальної енергетичної безпеки [31, 144-155].

Науковим дослідженням щодо енергетики та енергетичної безпеки у Південно-Східній Європі, а зокрема на Балканах, присвячено значна кількість робіт дослідників. Загалом всі ці праці представлені у вигляді статей, матеріалів конференцій та монографій. Так, наприклад, такі болгарські науковці у сфері геополітики, як М. Бачваров, М. Павлов, А. Радєв, Є. Гіндев, П. Григоров, Т. Дмитрійв [74]., Х. Панталеев, тісно займаються питаннями розробки концепцій та експериментами щодо запобігання конфліктам, світобудуванню в ЄС, включаючи Балканський аспект. Науковець-публіцист Дімчо Петракієв розглянув у своїх статтях деякі аспекти впливу Об'єднаних Штатів Америки на європейську енергетичну політику. Ще одним значним болгарським вченим, публікації якого дуже часто зустрічаються в болгарському журналі «Международни отношения», є Еміль Казаков. Його статті загалом присвячені зовнішній політиці, геополітичному положенню Болгарії та подальшим її перспективам розвитку в європейському просторі [58].

Болгарський історик Р. Кацаров у своїй праці «Транспортно – енергетичні ресурси Чорноморського регіону» також докладно розглядав варіанти енергетичної співпраці у регіоні [42, 15-18]. Ще один вчений Т. Кърстєв у своїй праці «Занурені танкери Бургас – Александруполіс» протягом ряду років займався темою російсько-болгарського енергетичного діалогу, а саме проектом трансбалканського нафтопроводу [44, 3-5].

Щодо питань болгарської енергетики, що є актуальними для країни, на державному рівні відбувається багато заходів з цієї проблеми. Так, у 2013 році відбувся один, з важливіших референдумів Болгарії з використання

атомної енергетики. Визначним є те, що він став першим референдумом з часу демократизації у 1989 році. Основним питанням було: «Чи повинна розвиватися атомна енергетика у Болгарії шляхом будівництва нової атомної електростанції?». Мова йшла про будівництво та впровадження нової АЕС «Белене». На основі цієї проблеми було видано багато наукових та публіцистичних матеріалів, різноманітний агітматеріал та ін. Матеріалами для розкриття цього питання стали нормативні акти Центральної виборчої комісії, що допомогли у розкритті деяких аспектів загальної енергетичної політики [84].

По цьому питанню на базі болгарського Центру досліджень демократизації було зроблено аналіз – доклад «Управління енергетичного сектору та енергетичної (не) безпеки в Болгарії». У цій доповіді розглядаються основні проблеми управління болгарської енергетики з точки зору енергетичної безпеки країни. Відзначено наявність всіх ознак злиття державної енергетичної політики з приватними політичними і корпоративними інтересами, що посилює ризики перед енергетичною безпекою країни, породжує погану управлінську та нормативну практику у цій сфері, і, в кінцевому підсумку призводить до збільшення вартості електроенергії для кінцевого споживача і для платника податків. Середовища для інвестицій погіршується, а держава приймає участь в інфраструктурних проектах, які не відповідають її стратегічним пріоритетам. Це загрожує фінансової стійкості державних енергетичних підприємств. У доповіді рекомендується прийняття і практична реалізація нової національної енергетичної стратегії, тісно пов'язана з пріоритетами, щоб створити Європейський енергетичний союз, заснований на об'єктивному аналізі ризиків, що стоять перед енергетичною безпекою Болгарії [62].

Також, у рамках Європейського Банку реконструкції та розвитку, та за підтримки загальноєвропейських структур, був проведений моніторинг 10-ти річної співпраці Болгарії з ЄБРР та економічні зміни у республіці до вступу у ЄС та після, матеріали досліджень опубліковані у тематичному буклеті

«Стійка енергетична ініціатива (SEI)». Виходячи з цих досліджень, було показано, що на сьогоднішній день ЄБРР підписав кредитну лінію BEECIFF (Bulgaria Energy Efficiency Competitive Industry Financing Facility) з вісьмома банками для 74.5 млн євро. Понад 700 заявок надійшло в рамках Програми і технічної консультації для отримання права в даний час проектування трубопровідних проектів. Програма, як і раніше реалізується і результати будуть доступні на більш пізньому етапі [53].

Болгарія ратифікувала Договір до Енергетичної Хартії (ДЕХ) і Протокол з питань енергетичної ефективності і відповідним екологічним аспектам (ПЕЕСЕА) в липні 1996 року. На виконання своїх зобов'язань, Болгарія представила одну Загальну доповідь по інвестиційному клімату і структурі ринку (ІКСР) в жовтні 2001 року і одну Повторну доповідь по ІКСР в жовтні 2004 року [35, 9-12].

Повторна доповідь по ІКСР стала другою для країни, і однією з причин його підготовки у необхідність відобразити зміни, що відбулися в країні після її вступу в ЄС. По суті, цей документ в основному охоплює період з 2004 по 2008 роки і заснований на останніх загальнодоступних даних по Болгарії. Проте, для досягнення максимальної широти охоплення документа в деяких випадках використовуються і дані за 2009 рік [36, 13-15].

Ця доповідь підготовлена в процесі взаємних оглядів, і його мета – обмін інформацією та співробітництво між державами-членами. Доповідь містить оновлену інформацію про розвиток національної економіки; основні статистичні дані, що стосуються прямих іноземних інвестицій (ПІІ); аналіз правової бази; огляд інвестиційного клімату і структури ринку в енергетичному секторі Болгарії.

Доповідь підготовлена владою Болгарії за сприяння Секретаріату Енергетичної Хартії, і в цьому сенсі являє собою результат тісної співпраці. Передбачалося, що за підсумками презентації та обговорення доповіді на засіданні Групи з інвестицій будуть розроблені політичні висновки і

рекомендації Уряду Болгарії, які Група з інвестицій подавала на затвердження Конференції з Енергетичної Хартії в 2010 році [37, 4-5].

Російські дослідження. Певним аспектам питання енергетичної ситуації на Балканах присвячено наукові праці та дисертації деяких вчених, а саме, російський дослідник Яскін О.В. у своїй дисертації «Проблеми та перспективні напрямки експорту російських енергоносіїв на Балкани» розглядав цю проблему з точки зору постачання енергоносіїв у Балканський регіон і можливі структурні проблеми з цим пов'язані [69].

Загалом, в силу тісної залежності Болгарії від російського енергетичного потенціалу, вивчення питання паливно-енергетичної безпеки на Балканах зустрічається у роботах багатьох російських вчених.

Так, на базі Центру промисловості Республіки Болгарія у Москві при Міністерстві економіки та енергетики Болгарії у 2008 р. було проведено ґрунтовне вивчення економічного потенціалу Болгарії і оформлено у довідник – путівник інвестора з однойменною назвою, який відображає сприятливі зміни, що настали у соціальному та економічному житті Болгарії за останні кілька років внаслідок її приєднання до Європейського Союзу та вкладених зусиль з боку органів управління і адміністрації в цілях досягнення високих європейських і світових стандартів розвитку та зростання життєвого рівня. Виконаний перехід посприяв оптимізації бізнес-ініціативи, що, зі свого боку, створило сприятливі умови для подальшого розвитку ринкової економіки в Болгарії. Велика увага приділяється покращенню інвестиційного іміджу країни [55].

У рамках Інституту економіки Російської академії наук у 2015 році було видано монографію «Основні тенденції у взаємовідносинах Росії та країн Південно-Східної Європи» під реакцією Орліка І.І., де вміщено статті Кулікова Н.В., Фейта Н.В., Валева Т.Е., Волотова С.О., Волотова О.Г., Князева Ю.К., Сініциної І.С., Чудакової Н.А., Саморукової А.Н., Лобанова М.М., Копитіної М.О., Мілованова В.С. В даній роботі висвітлені основні напрямки політичних і економічних відносин Росії з кожною з країн

Центральної та Східної Європи. В ній представлені результати дослідницького проекту, присвяченого аналізу змін у взаєминах Росії і «постсоціалістичних» держав на протязі більше десяти років. У цьому відношенні книга є продовженням великої серії публікацій 1992-2012 рр. Кожна з глав містить великий інформаційно-аналітичний матеріал, що розкриває сучасний стан і можливі перспективи відносин Росії з країнами зазначеного регіону [59].

Вченими Маноловим Д.Д. і Біневою В. Б. було вміщено статтю у електронний науковий журнал «Нафтогазова справа» під назвою «Поворот енергетичного сектору Європейського союзу до поновлювальних джерел енергії і місце Болгарії в цьому процесі», де наголошено на те, що істотний вплив енергетики на екологію є однією з найбільших глобальних проблем ХХІ століття. З урахуванням значного зростання світового попиту на енергоносії, протягом найближчих років особливо гостро постає питання про негативні наслідки для навколишнього середовища активного використання різних енергетичних ресурсів. Однією з головних проблем сучасного світового співтовариства, включаючи країни Європейського Союзу (ЄС) та Південно-Східної Європи, в тому числі, Болгарії є збереження сприятливої екологічної обстановки в цих регіонах [60].

Максакова М.А. у своїй статті «Південний потік» як фактор економічної та енергетичної стабільності Балкан» розглядає значення реалізації проекту «Південний потік» для Європи в цілому і країн балканського регіону зокрема. Де зазначається, що даний проект спрямований на зміцнення енергетичної безпеки європейського континенту в рамках стратегії по диверсифікації маршрутів поставок газу. Також, у своїй статті, вона переконує, що реальні альтернативи «Південному потоку», покликаному перетворити Балкани в енергетичний центр Європи, в найближчому майбутньому навряд чи з'являться [45, 251-258].

На базі Національного університету «Вищої школи економіки» у 2008 році проходила Міжнародна конференція «Сценарії скоординованого підходу

до сталого науково-технічного співробітництва зі східними сусідами ЄС (SCOPE-EAST)». Захід було організовано НУ-ВШЕ за підтримки Міністерства освіти та науки Росії, Європейської Комісії та низки міжнародних дослідницьких організацій. У роботі конференції крім російських фахівців брали участь представники Німеччини, Франції, Великобританії, Бельгії, Болгарії, Італії, Нідерландів, Греції, України та Молдови. В рамках конференції відбулися чотири тематичних семінари, де обговорювалися перспективи співпраці вчених Росії і України з колегами з країн ЄС в галузі біотехнологій, охорони здоров'я, нанотехнологій та енергетики. Був проведений форум, присвячений науково-технологічній та інноваційній політиці [100].

У 2007 р. колективом вчених Інституту Європи РАН був виданий збірник «Південно-Східна Європа у епоху кардинальних змін», підготовленого під редакцією відомого вітчизняного вченого з цього інституту А.А. Язькової, де наведений аналіз внутрішньої та зовнішньої політики [50], та Браницького А.Г. у статті «Процес об'єднання Європи: пошук універсальної парадигми ідентичності» [78, 34-37]. Також, під її редакцією було видано матеріали експертної наради «Чорномор'я – Каспій: пошук нових форматів безпеки і співпраці». Книгу було опубліковано за підсумками минулого 9 червня 2010 р. в Інституті Європи РАН експертної наради: «Чорномор'я - Каспій: пошук нових форматів безпеки і співробітництва», в ході якого було розглянуто цілий ряд актуальних проблем у Чорноморсько-каспійському регіоні і представлені деякі шляхи їх вирішення [32, 167-172]. Обговорювалися питання загострення міжцивілізаційних та міжконфесійних протиріч, енергетичний та ресурсний фактори, військово-політичне протистояння і тероризм, нові зовнішньополітичні конфігурації і пріоритети. Подібності та відмінності стратегічних цілей і методів ЄС і НАТО. Інтереси та політика США в регіоні. Була порушена тема геополітичної ролі Чорноморсько-каспійського регіону,

його значущість в умовах загострення економічно і політичних суперечностей, «заморожені» конфлікти та перспективи їх врегулювання.

Декілька праць на тему болгарської геополітики можна побачити у європейських дослідників, зокрема Валентин Михайлов з Силезького університету займався проблемними питаннями Південно-Східної Європи, наднаціональної ідентичності Балкан, трансформації геополітики та геоekonomіки Болгарії [39]. Порівняльне вивчення досвіду європейської міжнародної інтеграції проводилося в виданнях «Enlarging the European Union: Relations Between the EU and Central and Eastern Europe», «On the State of the EU Integration Process – Enlargement and Institutional Reforms» [48]. У них розглядаються європейські економічні моделі, особливості динаміки постіндустріальної економіки країн Європи, простежуються стадії зламу старих політичних систем і формування нових інститутів представницької і виконавчої влади в ряді країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) і Південно-Східної Європи протягом 1990-х рр. Дослідження М. Фостера, Д. Хелда, Б. Росамонда включають огляд загальних моделей інтеграції, аналіз розвитку нового парламентаризму, взаємовідносин парламентів і глав держав, політичних орієнтації електорату [52; 28-34]. Роботи К. Інгебрістен і М. Петровича показують різні підходи до питань подальшого розвитку Європейського Союзу.

Все частіше спостерігається тенденція розглядати збереження суверенітету в рамках ЄС, як велику політичну проблему, пов'язану із забезпеченням державних інтересів на міжнародній арені, що відбилося в роботах М. Річарда. Значне місце в обговоренні геополітичних питань набуло питання розстановки сил на міжнародній арені в цілому, і її впливу в країнах ЦСЄ, зокрема, поставлений в працях М. Данфорду, П. Хамма.

Відомий експерт з Оксфордського Інституту Енергетичних Досліджень Джонатан Стерн вивчає загальні питання енергетики у Європі і проблеми у цій сфері окремих країн. Так, у деяких своїх роботах він зачіпає важливі питання впливу російського газу на Балканський регіон. Італійський експерт

з питань енергоносіїв Федеріко Бордонаро у ряді статей вивчає питання енергоспоживання у Чорноморському регіоні та співпрацю у ланцюзі Росія – Туреччина – Болгарія.

Відомий французький політолог і експерт з Близького Сходу та ісламу Олександр дель Валь у своєму інтерв'ю болгарському журналу «Геополітика» дав ґрунтовний аналіз політики Росії у Східній Європі та висловив своє бачення сценаріїв розвитку майбутньої Європи [98].

Таким чином, аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії показує, що не дивлячись на ґрунтовний доробок, є необхідність уточнення. Так, це можливо зробити в межах сучасних та більш комплексних досліджень, присвячених розгляду проблем, які виникали на шляху Болгарії до ЄС, та подальший вплив цього факту на розвиток державної енергетичної безпеки, її інтеграційних процесів, а також процесів соціально-економічної трансформації держави з 90 -х. та до 2020 року та інтеграції національної економіки у загальноєвропейську і світову економіку. Цікаво також дослідити дії та реакцію сучасного політикуму на нові виклики безпеки у регіоні, та взагалі геополітичну стратегію, що склалася у державі на сьогодні.

Однак, бачимо, що питання не залишилося взагалі нерозкритим. Значна кількість представлених матеріалів різнобічно уточнює певні аспекти економічної та енергетичної політики Болгарії, Балканського регіону і ЄС в цілому. Окрему увагу слід приділити російським дослідникам, у працях яких детально можна простежити характер російсько-болгарських відносин у галузі економіки та енергетики. Представлена тема у своєму загалі є достатньо своєчасною та доречною. До того ж на огляд виноситься таке стратегічно важливе питання сучасності в аспекті енергетичної політики Болгарії, яке й досі є актуальним для її загального розвитку у регіоні. До того ж на огляд виноситься таке стратегічно важливе питання сучасності в аспекті безпекових механізмів щодо Болгарії, як енергетична незалежність, яке й досі є актуальним для її загального розвитку у регіоні.

1.2. Джерельна база та методи дослідження

Висновки і пропозиції, сформульовані в роботі, базуються на великій кількості теоретичного матеріалу. Джерельну базу дослідження можна розділити на декілька груп:

1) Нормативно-правові документи, а саме, Конституція Республіки Болгарії, міжнародні та регіональні договори, стратегії держави з економічного розвитку та європейські рекомендації з енергетичних питань.

2) Інтерв'ю, заяви, висловлювання державних, публічних і наукових діячів та міжнародних спостерігачів.

3) Статистичні дані з різних державних та загальноєвропейських джерел.

Що стосується нормативних документів, використаних для дослідження стану болгарської економіки у державі, варто згадати Конституцію Республіки Болгарія [8], офіційний сайт Болгарського уряду [88], та сайт Міністерства енергетики, як джерело основоположних документів та матеріалів.

Вивчаючи питання щодо стану болгарської енергетики основним джерелом стали закони і нормативні акти Міністерства енергетики Болгарії. Основний закон «Закон про енергетику», який регулює суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням діяльності, виробництва, імпорту та експорту, передачі, розподілу електричної і теплової енергії та природного газу, транспортування нафти та нафтопродуктів в трубопроводах, торгівля, електричної та теплової енергії і природного газу, а також повноваження державних органів з визначення енергетичної політики, регулювання і контролю, став основоположним у визначенні основної політики країни у цьому напрямку. Не мало важливу роль у вивченні даної теми має «Закон про поновлювальні енергетичні джерела», де розписано, як регулюються суспільні відносини, пов'язані з виробництвом і споживанням: електричної енергії, теплової енергії та енергії охолодження з відновлюваних джерел

енергії; газу з відновлюваних джерел; біопалива та енергії з відновлюваних джерел для транспорту [5]. Національна правова база відповідає положенням Директиви 2001/77/ЄС щодо стимулювання виробництва та споживання електричної енергії, виробленої з використанням відновлюваних джерел енергії, і Директиви 2003/30/ЄС щодо стимулювання використання біопалива та інших видів відновлюваного палива в транспортному секторі [4]. Також, було розглянуто аналітичні звіти Міністерства про стан та розвиток енергетики Болгарії за 2013-2014 рр. [1], «Енергетична стратегія Республіки Болгарія до 2020 р.» [14], проект «Енергетична стратегія Республіки Болгарія на 2020-2025 рр.», стратегія національної безпеки Республіки.

Важливими є міжнародні договори і угоди, укладені між Болгарією і ЄС, Болгарією і Росією, а також Росією і ЄС, які зачіпають міжнародні інтереси Болгарії. Ці документи відображають динаміку співпраці Росії і Болгарії на тлі подальшої інтеграції Болгарії в ЄС.

Офіційна інформація про форми двосторонньої взаємодії Болгарія – ЄС, розміщена у журналі Міністерства закордонних справ Болгарії «Български дипломатически преглед», а також на веб-порталах ЄС, Президента, Ради міністрів, Міністерства закордонних справ Болгарії. Повні тексти міжнародних угод опубліковані на сторінках видання «Държавен вестник». Важливі відомості про перебіг окремих подій, що стосуються європейсько-болгарського співробітництва, містяться на офіційних новинних сайтах (24chasa.bg; mediapool.bg).

Відповідаючи на питання про болгарську інтеграцію у європейські структури та їх наслідки для економіки та енергетичного забезпечення країни, слід згадати офіційні договори про асоціацію та інтеграцію з ЄС [23], Європейська згода про асоціацію між Болгарією та ЄС 1994 року, оперативна програма Європейського Союзу «Регіональний розвиток» 2007-2013 рр. [11].

Серед другої категорії особливої уваги заслуговують висловлювання керівних діячів Болгарії, ЄС, інших європейських установ та держав-партнерів. Так, під час дослідження було використано промову колишнього

Президента Болгарії Г. Пирванова на 16-й зустрічі президентів країн Центральної Європи щодо геополітичного положення Республіки у сучасному світі [7, 225-231]. Також в роботі зустрічаються тези і вислови болгарських прем'єр міністра Б. Борисова [83] і экс-президента Г. Плевнєва [94], нині діючого президента Р.Радева [92], глави МЗС РБ Д. Мітова [97], міністра оборони РБ М. Ненчева[80], міністра енергетики РБ Т. Петкової [81], минулого міністра економіки та енергетики РБ П. Дімітрова [13], російського президента В.Путіна [96], Єврокомісара з питань енергетики Г. Етінгера, президента США Д. Трампа, державного секретаря США Д. Керрі [25] та ін., присвячені різноплановим сторонам енергетичної ситуації у Болгарії та регіоні. Для того щоб осмислити те, як змінювалося в Болгарії ставлення до НАТО і ЄС, потрібно звернутися до відомого виступу Желю Жельова «Нова зовнішня політика Болгарії і НАТО» перед представниками громадськості, політиками і дипломатами, в квітні 1995 року в Софії.

Щодо третьої категорії, то завжди дуже важливо розуміти ситуацію у конкретних цифрах, щоб краще розуміти загальну картину, і тут стає на згоді статистика. У своїй роботі, статистичні дані особливо грають роль у питаннях щодо економіки. Це дає нам можливість розуміти доцільність тих чи інших політичних кроків та рішень, які приймаються владними структурами. І все ж, іноді у політиці матеріальна вигідність відходить на другий план, що ми можемо побачити у даній роботі. Статистичні матеріали, переважно Європейського статистичного агентства «Євростат», і результати опитувань громадської думки, зокрема, дані Європейського агентства з вивчення громадської думки «Євробарометр», дозволяють простежити динаміку соціальної диференціації, економічного розвитку, а також зміни громадської думки населення країн Європейського Союзу з приводу вступу Болгарії в ЄС.

Важливим джерелом аналітичних поглядів та фактів з питань регіонального співробітництва та європейських перспектив чорноморського регіону та ОЧЕС при написанні роботи стали виступи експертів на

міжнародній конференції «Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону» у Брюсселі та підсумки міжнародного семінару з питань регіональної співпраці та ролі ЄС (Communication of Commission to the European Council and the European Parliament «Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative») [19].

Загалом джерельна база є достатньою для проведення дослідження за даною темою роботи. Проаналізувавши наведені джерела, можна всебічно дослідити економічні та політичні аспекти розвитку економічної та енергетичної сфери Болгарії.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних вчених, наукові дослідження в галузі економіки, міжнародних відносин, країнознавства, політології та соціології, що визначають основні економічні та політичні засади у системі співпраці з Європейськими державами. Вивчення історичних фактів ґрунтується на основоположних принципах дослідження. Послідовне дотримання всіх цих принципів, які є своєрідними правилами для дослідника, є гарантом правдивого висвітлення будь-якої історичної проблеми. Зазначені принципи реалізувалися через конкретні методи наукового дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, логічний) та спеціальні (принцип історизму, всебічності, багатофакторності).

Такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез передбачають розкладання об'єкту на логічні частини, їх дослідження, і в результаті за допомогою методу синтезу створення загальних висновків. Аналіз і синтез здійснюється як на рівні окремих джерел, так і їх сукупностей. На рівні окремих джерел кожне спочатку сприймається як цілісний феномен, потім для глибшого вивчення воно розкладається на частини, а потім, на новому рівні знання, розглядається як цілісність. Аналіз і синтез застосовують до джерела й до комплексу джерел як до певної системи, що має свої системні, інтегративні якості. При дослідженні нормативно-правової бази забезпечення співпраці Болгарії та ЄС в галузі економіки та енергетичної безпеки був

використаний метод синтезу задля формування цілісної картини співробітництва країн та окреслення напрямів двосторонніх контактів. Метод аналізу був використаний під час дослідження головних об'єктів економічного потенціалу країни, та дозволив виокремити окремі підсфери співробітництва між країнами у економіці.

Важливу роль у дослідженні відіграли порівняльний та ретроспективний методи. Порівняльно-історичний метод (компаративний аналіз) полягає у зіставленні явища, що вивчається, з йому подібними у плані зовнішньої схожості та внутрішнього змісту. Зіставлення необхідні тому, що у різних явищах проявляються загальні тенденції, які відображаються повному у вже відомих в історії типових явищах. Метод ґрунтується на подібності та типовості процесів і явищ. Саме цей метод дозволяє виділити одиничне та загальне, на окремих етапах розвитку. Метод порівняння дозволив провести паралель між політикою Болгарії, Росії, ЄС та країн, які безпосередньо пов'язанні з Болгарією у цьому питанні, аналізувати статистичні дані та процеси в контексті процесів, що супроводжували їх. Ретроспективний метод передбачає вивчення елементів старого, що збереглися до наших днів, для реконструкції на їх основі явищ, які відбувалися у минулому. Завдяки цьому методу, а також використання логічного методів дозволило всебічно дослідити явища і події у хронологічній послідовності, показати їх внутрішні зв'язки, закономірності та суперечності розвитку. Методи індукції та дедукції дозволи зробити логічні висновки за результатами дослідження. Методом моделювання створено схему геополітичних чинників розвитку відносин між країнами. Системний аналіз дозволив розглядати тристоронні відносини між Болгарією, Росією та ЄС цілісно, як єдину систему комунікацій та співробітництва.

Інституціональний метод спрямований як на виявлення раціональних принципів функціонування політичних інститутів, впливу політичних інститутів на політичний процес, так і на аналіз їх взаємного впливу. Використання даного підходу при вивченні «політики сусідства» дозволяє

розглянути питання про роль інститутів у забезпеченні ефективної співпраці учасників міждержавної взаємодії. Крім того, він дає можливість вивчити інституційні особливості ЄС і їх вплив на перспективи розвитку «політики сусідства». За допомогою даного підходу в дослідженні розглядається і те, як міжнародну взаємодію в довгостроковій перспективі здатне впливати на внутрішню політику беруть участь в ньому держав.

Методи дослідження теми розвитку болгарсько-європейських відносин у галузі економічної співпраці на початку XXI ст. складають спеціальні принципи пізнання історичної дійсності. Так, принцип історизму, який вимагає висвітлення минулих подій в їх історичному контексті, застосовувався в роботі для повного розуміння характеру відносин країн не лише на зазначений у темі період, але й пізніші засади їх формування. Принцип всебічності, спрямований на аналіз об'єкта дослідження в контексті його внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, був використаний під час дослідження у формі вивчення різноманітних сторін процесу взаємодії країн в різних сферах життя суспільства. Принцип багатофакторності, який передбачав дослідження всіх фактів, що впливали на процес формування відносин Болгарія – ЄС –РФ в галузі економічної та енергетичної безпеки у регіоні. Окрім цього, було використано методи системності та об'єктивності – узагальнення, формально-логічний, абстрактно-логічний, групування, економіко-статистичний, описово-аналітичний, прогностичний.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що джерельна база дослідження в галузі політики, економіки та енергетичного розвитку представляє собою широкий діапазон нормативно-правової документації, заяв публічних осіб і є достатньою для розкриття деяких питань, пов'язаних з політичним аспектом енергетичної ситуації у країні та регіоні. Однак, не зважаючи на весь наявний спектр інформації, вона не дозволяє повною мірою охопити всебічне дослідження обраної проблематики. Обрані методи дослідження, використані у роботі та зважаючи на наявну джерельну базу, в цілому, допомогли

комплексно проаналізувати стан та особливості розвитку багатосторонньої співпраці країн в обраній галузі суспільного та політичного життя.

РОЗДІЛ 2

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ БОЛГАРІЇ

2.1. Зовнішньополітичні пріоритети у політиці на сучасному етапі

Республіка Болгарія проводить зовнішню політику відповідно до основних довгострокових цілей болгарської держави та суспільства. Її зовнішня орієнтація у більшості випадків співпадає з основними напрямками європейської та північноатлантичної політики. Однак серйозним каменем зіткнення у політикумі держави є тісні економічні зв'язки з Російською Федерацією, і на цьому підґрунті у Болгарії часто думки розходяться. Тож, роздивимось загальну картину зовнішніх відносин Республіки Болгарія, щоб наявно розуміти у яких напрямках сьогодні рухається болгарська зовнішня політика, які наразі є гострі виклики безпеки і як розподілилися пріоритети.

Відповідно до Конституції Республіки Болгарія, а саме статті №24, зовнішня політика країни повинна здійснюватися з дотриманням всіх норм міжнародного права в цілях забезпечення незалежності і національної безпеки країни, прав і свобод її громадян, а також сприяти створенню справедливого світопорядку. Керівництво внутрішньою і зовнішньою політикою Болгарії здійснює Рада міністрів. Вона забезпечує громадський порядок і національну безпеку, здійснює загальне керівництво державною адміністрацією та збройними силами [8].

На даний момент Республіка Болгарія має дипломатичні відносини з більш ніж ста тридцятьма країнами світу. Вона є членом Організації Об'єднаних Націй з 14 грудня 1955 року, бере участь у роботі ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Всесвітньої організації охорони здоров'я і ще більше ніж в трьохстах різних міжнародних та регіональних організаціях і установах [21]. У 1992 році Болгарія була прийнята в Раду Європи, в 1993 – підписала угоду з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), у грудні 1996 прийнята до Всесвітньої торгової організації (ВТО). Також Болгарія є членом Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейського союзу з питань зовнішньої

політики і безпеки, Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі, долучені до фінансових інструментів ЄС, які були впроваджені на допомогу країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи: програм «ІСПА» (англ. Instrument for Structural Policies for Pre-Accession, ISPA), «ФАРЕ» (англ. Poland and Hungary: Aid for Restructuring of the Economies, Phare) та «САПАРД» (англ. Special accession programme for agriculture and rural development, SAPARD) [22]. Болгарія є активним учасником Чорноморського економічного співробітництва, є членом Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР). У 2003 році Болгарія була обрана непостійним членом Ради Безпеки ООН. Деякий час, поряд з Великобританією та Іспанією, вона була одним з найближчих союзників США в Раді під час кризи в Іраку. У 2007 році Республіка Болгарія приєдналася до «Групи друзів» Альянсу цивілізації. Своєю участю в цій групі Болгарія сприяє розвитку регіонального співробітництва з питань міжкультурного діалогу.

У 1994 році Болгарія приєдналася до ініціативи НАТО «Партнерство заради миру» [13]. На саміті НАТО на найвищому рівні в Празі в 2002 році Болгарія була запрошена приєднатися до Альянсу, який став реальністю в квітні 2004 року. 28 квітня 2006 року в Софії міністр закордонних справ Болгарії Івайло Калфін і держсекретар США Кондоліза Райс підписали угоду «Defense Cooperation Agreement», яка передбачала створення військових баз США на території Болгарії. 26 травня 2006 року парламент Болгарії ратифікував угоду, яка набула чинності 12 червня 2006 року.

У 2007 році була сформована Балканська бойова група Збройних сил країн Євросоюзу («Balkan Battle Group», не менше 1500 військовослужбовців), до складу якої увійшли підрозділи Збройних сил Греції, Болгарії, Румунії та Кіпру [56].

Болгарія підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї і є членом Групи ядерних постачальників, Комітету Цангера. У 1996 році на

зустрічі міністрів закордонних справ країн стала ініціатором та учасником співдружності цих країн.

Як вже раніше зазначалося, Болгарія підтримує дипломатичні відносини більш ніж з 130 державами, однак з низкою країн вони були тимчасово перервані – з Ізраїлем у 1967, Чилі в 1973 і Єгиптом у 1978 (в кінці 1990-х років вони були відновлені) [16].

Країна активно взаємодіє з іншими державами Південно-Східної Європи, Туреччиною та країнами колишньої Югославії. Саме з ініціативи Болгарії в 1996 році відбулася перша нарада міністрів закордонних справ Балканських країн, яке з тих пір проводиться на регулярній основі. Болгарія є членом Організації чорноморського економічного співробітництва, а з 1 листопада 2009 року по 31 травня 2010 року була її головою [12]. 22 лютого 1999 року Болгарія і Північна Македонія підписали Спільну декларацію, яка фіксувала узгоджені між двома країнами основоположні принципи добросусідських відносин. Декларація підтверджена спільним меморандумом, підписаним 22 січня 2008 року в Софії, а також Договором про дружбу, добросусідство та співробітництво між двома сторонами, підписаним 1 серпня 2017 року [17].

1 серпня 1975 року Республіка Болгарія підписала Заключний акт ОБСЄ в Гельсінкі і стала однією з 35-ти країн-засновниць Організації з безпеки і співробітництва в Європі. У 2004 році Республіка Болгарія була головою ОБСЄ. Болгарія є членом Європейського союзу з 1 січня 2007 року. Також, 1 січня 2007 року Республіка Болгарія підписала Шенгенську угоду про скасування паспортного і митного контролю для громадян Європейського союзу, але болгарські громадяни все ще залишалися поза «Шенгенської зони». Повноправне членство Болгарії було отримано 27 березня 2011 року [23].

Можна помітити, що Болгарія у зв'язку з приєднанням до ЄС постійно покращує свої відносини з іншими країнами. Вступивши в ЄС, Болгарія стала

економічно інтегрована в нього, але політично вона вже давно була в європейському просторі.

Очікується, що реформи ЄС будуть ґрунтуватися на принципах і цінностях європейської солідарності і рівності при взаємній повазі інтересів і довіри між державами-членами. Перспективи фрагментації ЄС після референдуму у Великобританії здаються все більш пористими. Існування різних рівнів інтеграції країн-членів в ЄС є джерелом нестабільності. Тож було проголошено про збереження єдності ЄС і привітання майбутнього поглиблення інтеграції між державами-членами.

Приєднання Болгарії до Шенгену. При використанні всього інструментарію Шенгенського законодавства Болгарія може значно сприяти запобіганню порушення кордонів ЄС.

Важливість євроатлантичної інтеграції зростає на тлі посиленого впливу «Третіх сторін» в регіоні Чорного моря і на Балканах. Співпраця між НАТО і ЄС має бути поглиблена в міру необхідності в подібних обставинах.

Успішне болгарське президентство Ради ЄС у 2018 році сприяло утвердженню позицій Болгарії у співтоваристві. Координація з Естонією та Австрією по програмі та пріоритетам в рамках головування у липні 2017 р. - грудні 2018 р. призвела до встановлення цілей, що підвищують безпеку, економічну активність, захист прав споживачів та захист інтересів болгарських громад за кордоном. Переїнявши естафету в Естонії і надалі передаючи її Австрії, було зазначено, що болгари не мають наміру поглиблювати відносини зі східними сусідами ЄС, зосередивши увагу на Балканах. В той же час, отримавши цілу низку невирішених проблем у спадок від Естонії, болгари змушені далі шукати способи владнання внутрішніх європейських негараздів. Насамперед, кризи, викликані хвилею міграції, яка головним чином і наводнила Євросоюз так званім «балканським шляхом» через врівноваження стосунків між ЄС і Туреччиною.

Стійке вирішення проблеми міграції можна знайти тільки зі спільними зусиллями всіх постраждалих або схильних до ризику країн. Пріоритетом ЄС

має бути припинення припливу мігрантів до турецьких кордонів – сухопутних і морських. Болгарське керівництво поділяє необхідність більш радикальної реформи Дублінських угод, щоб тягар обробки заявок на міжнародний захист не міг бути розділений тільки державами на «лінії фронту».

Також Болгарія, як інші країни світу стикнулася з такою проблемою, як корона вірусна хвороба – епідемія в Болгарії, що почалася на початку 2020 року. Вона є частиною глобальної пандемії захворювання корона вірусної хвороби (COVID-19), заподіяного вірусом ГРВІ-CoV-2. Перший доведений випадок хвороби в Болгарії – з 8 березня 2020 року. 13 березня 2020 року уряд оголосив надзвичайний стан по всій країні строком на один місяць, який потім кожного місяця продовжували. Країна вводить обов'язковий тест ПЛР для туристів з 5 країн – Молдови, Ізраїлю, Сербії, Північної Македонії та Кувейту[41].

Через пандемію коронавірусу Болгарії довелося відкласти початок запланованого на липень процесу приєднання до Європейського механізму обмінних курсів (ERM-2) і до європейського банківського союзу, що є першим етапом на шляху вступу країни в зону євро. Про це було заявлено вже 30 березня 2020 року Димитром Радевим, головою Болгарського народного банку (БНБ) - Центробанку країни. При цьому Радев висловив упевненість, що, якщо робота буде продовжена на рівні політиків, а також інституційно - в тому числі і з боку БНБ, відстрочка до 2021 року не буде фатальною [82].

Енергетичний сектор має стратегічне значення для економіки та впливовим чинником підтримання стабільності економічного зростання та соціального розвитку будь-якої країни. Боротьба за енергоресурси, право їх транспортувати, вплив на ринок енергоносіїв нині є одним з найважливіших чинників реалізації національних інтересів, формування державної політики, базою економічних та політичних союзів, а іноді і джерелом міжнародних конфліктів.

Так чому ж саме Росія є безпосереднім учасником енергетичної політики Болгарії. Відповідь на це питання лежить на поверхні. По-перше, у Болгарію, як у більшість країн Європи іде саме російський газ. По-друге, Росія є традиційним і одним з найважливіших зовнішньоекономічних партнерів Болгарії, в основному з точки зору імпорту. Після приєднання Болгарії до ЄС відносини між двома країнами отримують нову, ще більш високу динаміку. Підтвердженням цього є зареєстроване зростання в 2007 році в порівнянні з 2006 болгарським експортом в Росію на 96%, російські інвестиції в Болгарію на 73,8%, туристів з Росії на 14%, а також підписані угоди за трьома енергетичними проектами АЕС «Белене», газопровід «Південний потік» і нафтопровід «Бургас-Александрополіс» [81]. Однак, на сьогодні, жоден з цих проектів не був доведений до кінця. Будівництво переривалося на різних етапах, і кожного разу саме з болгарської сторони.

Зараз реалізується новий газовий проект «Балканський потік», який є материковим продовженням «Турецького потоку». Однак і тут «Булгартрансгаз» зобов'язується виконати всі необхідні дії для його переходів в суворій відповідності з чинним законодавством Болгарії та ЄС, а чинний прем'єр-міністр Болгарії Бойко Борисов взагалі зазначив, що Болгарія – єдина альтернатива [Україні] для російського газу і країна бачить себе в ролі газового хабу на Балканах, це узгоджено і з Брюсселем, і з Вашингтоном [102].

Тож, ми бачимо, що у зовнішній політиці Болгарії узятий курс на інтеграцію в Європу і євроатлантичні структури. Будучи для країн ЄС стабільним, передбачуваним партнером, Болгарія прагне грати активну роль в процесах співпраці в Південно-Східній Європі, на Західних Балканах і в Чорноморському регіоні. До того ж, країна стала організатором першої наради міністрів закордонних справ Балканських країн, проведення яких стало регулярною практикою. Приєднавшись до Європейського Союзу та його структур почала формуватися більш менш чітка позиція держави у своїх зовнішньополітичних пріоритетах.

Виходячи з нинішньої офіційної державної концепції зовнішньої політики Болгарії, керівництво буде керуватися принципом прагматичного спостереження за національними інтересами і недопущенням втручання у внутрішні справи країни. Болгарська держава буде прагнути ефективно захищати права і відстоювати законні інтереси болгар за кордоном. Також будуть продовжувати неухильно рухатися на шляху євроатлантичної інтеграції і підтримувати їх напрям у політиці. Всі ці аспекти ведуть до висновку, що для Болгарії в пріоритеті все ж залишається європейський напрямок зовнішньої політики, підкріплений потужним впливом США на Болгарію. Незважаючи на постійний акцент з боку Росії на давньому партнерстві та загальному історичному минулому, на прикладі невдалих енергетичних проєктів бачимо, що для болгарського керівництва основоположними є загальноєвропейські цінності та відповідність їх стандартам.

2.2. Середовище безпеки у сучасному світі: ризики та загрози

Постійна двозначність і непередбачуваність в контексті безпеки є дуже гострою проблемою на Балканах. Етнічно та релігійно неоднорідний регіон дуже часто ставав полем битви протягом своєї історії. У сучасному світі спостерігається значне погіршення у контексті безпеки, тому що виникають все нові виклики і на разі Болгарія, знаходячись в Європейському Союзі, поділяє з ним усі виклики і проблеми безпеки які безпосередньо або побічно впливають на безпеку його держав-членів і його громадян. Чисельні збройні конфлікти та вразливі держави на європейському континенті і поблизу нього провокують масові зрушення населення і порушення прав людини, що в свою чергу сприяє розвитку транснаціональних мереж організованої злочинності, тероризму, кібератакам, гібридним загрозам і гібридній війні проти європейських країн, послаблення зусиль з роззброєння та міжнародних режимів контролю над зброєю. Глобалізація залишається провідною тенденцією, яка буде продовжувати впливати на загальний розвиток

зовнішнього середовища безпеки. Крім того, основними чинниками зміни будуть можливі зміщення центру економічного зростання із заходу на схід, посилення впливу недержавних структур, у тому числі економічних і релігійних, а також процеси у сфері енергетики, міграції, проблеми бідності та розвитку, зміна клімату.

У Болгарії зараз діє Стратегія національної безпеки Республіки Болгарія (2011-2020) де визначені інтереси, проблеми та виклики держави. Згідно цієї стратегії членство Республіки Болгарія в НАТО і ЄС є однією з обставин, що жодна з сусідніх країн не розглядає її як потенційного противника, є визначальними факторами її зовнішньої безпеки і будуть перешкоджати виникненню прямої військової загрози суверенітету і її територіальній цілісності в довгостроковій перспективі [14].

Так, основні ризики та загрози було розділено на:

1. Зовнішнє середовище безпеки;
2. Внутрішнє середовище безпеки;
3. Загальні висновки для середовища безпеки.

Мир, безпека, розвиток і благополуччя пов'язані один з одним більше, ніж будь-коли раніше. Середовище безпеки набуває особливого значення для процесів у суспільстві та житті громадян. Зростає взаємна залежність між особистою, національною та міжнародною безпекою.

Зовнішня і внутрішня безпека стають у все більшій мірі взаємозалежними, а відмінність між ними набуває умовного характеру. Стратегічний вплив на внутрішнє середовище безпеки надають міжнародні фінансово-економічні та політичні процеси, енергетичні проекти, зобов'язання Республіки Болгарія щодо захисту сучасних демократичних цінностей, з охорони і контролю зовнішніх кордонів ЄС і в боротьбі з транскордонною злочинністю.

Ризики і загрози за своєю природою і форми прояву стають все більш асиметричними і роблять істотний вплив на середовище безпеки в глобальному і регіональному масштабі.

Асиметричні загрози (особливо міжнародний тероризм і поширення зброї масового знищення (ЗМЗ), регіональні конфлікти, кіберзлочинність і транскордонна організована злочинність мають істотний вплив на навколишнє середовище для безпеки в глобальному і регіональному масштабі.

Тероризм становить серйозну загрозу глобальній безпеці. Регіональні конфлікти, економічні та фінансові кризи ще більше посилюють цю загрозу. Терористичні організації децентралізують свої структури, диверсифікують способи дій і вміло проникають в демократичне суспільство, що ускладнює їх нейтралізацію.

Можливості використання радіоактивних матеріалів, токсичних речовин і біологічних агентів, а також доступу до інформаційних баз даних і технологій для терористичних цілей зростають.

Ризики поширення ЗМЗ зростають через підвищений інтерес до їх придбання з різних країн. Зберігаються ризики, пов'язані зі зберіганням існуючої ядерної зброї та радіоактивних матеріалів в окремих країнах.

Транскордонна організована злочинність є однією з головних загроз безпеці громадян і демократичним основам суспільства. Він включає в себе діяльність, пов'язану з економічними злочинами, виробництвом і торгівлею наркотиками, торгівлею людьми і експлуатацією, контрабандою, виробництвом і поширенням шалених грошових знаків і документів, кіберзлочинністю, відмиванням грошей та іншими. Організована злочинність створює передумови і використовує корупцію.

Кіберзлочинність є глобальною та анонімною загрозою для інформаційних систем. Руйнівні наслідки для інформаційних систем і мереж можуть призвести до кризи, ускладнюючи і / або блокуючи нормальне функціонування важливих для економіки, фінансової системи і систем державного управління або окремих компонентів.

Серйозною проблемою для міжнародної безпеки є країни зі слабкою державністю, які не здатні забезпечити безпеку, права і свободи своїх

громадян, управляти державними відносинами і виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Новим тривожним явищем є піратство і викрадення екіпажів торгового флоту в основному в морських водах біля узбережжя Африки і Південно-Східної Азії. Відсутність ефективної протидії цьому дивному феномену 21-го століття робить його джерелом серйозних загроз для світової торгівлі і транспортних комунікацій, а також для безпеки екіпажів і пасажирів.

Нестабільна економічний і політичний стан і низький рівень життя в країнах і регіонах «третього світу» створюють міграційний тиск на країну як зовнішній кордон ЄС.

Ризики екологічної безпеки виникають через промислові аварії з викидом шкідливих викидів, транскордонного забруднення повітря, води і берегової лінії, а також загрози терористичної діяльності з використанням речовин, які особливо небезпечні для природного середовища. Захист корпоративних економічних інтересів затримує прийняття реальних кроків для вирішення цих проблем у широкому міжнародному контексті.

Реалізація стратегічних міжнародних транспортних та енергетичних проектів підвищує ступінь визначеності середовища безпеки. Це не гарантує однозначно підвищити стан безпеки і вимагає створення можливостей для захисту критичної інфраструктури.

Глобалізація транспортних зв'язків сприяє швидкому поширенню інфекційних захворювань та епідемій у всьому світі, ставить під загрозу держави та їх громадян, у тому числі формування їх збройних сил, що беруть участь у міжнародних операціях та операціях у складних природних умовах.

Енергетична безпека є елементом національної безпеки і передумовою економічної стабільності. Поглиблюється залежність держав від життєво важливих ресурсів-енергії, води, сировини та харчування, що підвищує ризик виникнення криз. Проблеми в цій галузі стають одним з найсерйозніших ризиків для всіх країн, незалежно від ступеня їх економічного розвитку та їх ресурсного страхування.

Питання концептуального та інституційного оформлення європейської енергетичної політики, що протягом багатьох років стоять на порядку денному ЄС, набувають особливої актуальності у світлі політичних і економічних викликів, пов'язаних з українською кризою 2013-2014 рр., побудовою «Турецького» та другого «Південного потоку». В даний час ЄС, як і раніше залишає у компетенції країн-членів ключові питання енергобезпеки і не може повною мірою говорити «єдиним голосом» у питаннях енергетики зі своїми іноземними партнерами. Тим не менш, за останні два десятиліття досягнутий істотний прогрес в області побудови загальної енергетичної політики ЄС. Згідно з Лісабонським договором 2009 р., енергетика, яка раніше не розглядалася як окрема сфера інтеграції, стала сферою «загальної компетенції» органів ЄС і країн-членів. Програмні документи Європейської комісії (насамперед «Зелені книги» 1995, 2000 і 2006 рр.) заклали основу для прийняття законодавства, спрямованого на створення єдиного енергетичного ринку [20]. Були прийняті заходи для гармонізації енергетичного простору за межами ЄС (зокрема, в рамках Договору до енергетичної хартії та Договору про Європейське енергетичне співтовариство) [4]. Прогрес досягнуто в таких областях, як диверсифікація поставок енергоносіїв (трансевропейські енергетичні мережі), розвиток альтернативної енергетики (Стратегічний план в області енергетичних технологій), протидія зміні клімату та підвищення енергоефективності (програма 20/20/20, «Енергетичний план дій до 2050 р.»). Стратегія протидії кліматичним змінам, спрямована не тільки на досягнення екологічних цілей, але і на зниження енергоспоживання і зменшення залежності від імпорту енергоносіїв, продовжує грати ключову роль в енергетичній стратегії ЄС.

Так, у Зеленій книзі «Європейська стратегія щодо забезпечення сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» (SEC (2006) [26] виділено сім головних загроз енергетичній безпеці, які охоплюють:

питання зростаючих потреб у фінансових джерелах для вирішення енергетичних проблем (за оцінками Міжнародної енергетичної агенції

(МЕА), у найближчі 30 років у цілому в світі витрати на зазначені цілі становитимуть близько 16 трлн. дол., або 1 інтегрованого ВВП, у тому числі країнам Європи для задоволення існуючого попиту на енергоносії та оновлення інфраструктури потрібно понад 1 трлн. євро);

подальше зростання залежності від імпорту енергоносіїв, яка до 2030 р. може досягти 70% (нині близько 50 %);

зростання абсолютного об'єму паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), що потрібні економіці: світовий попит до 2030р. збільшиться приблизно на 60% у тому числі споживання нафти щорічно збільшуватиметься на 1,6%;

зростання цін на нафту та газ, з чим пов'язане також підвищення цін на електроенергію, що є досить обтяжливим для споживачів, але може стимулювати підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів (енергоефективності) та запровадження новаторських ідей (інноваційний розвиток);

недостатній рівень географічної диверсифікації джерел надходження імпортованих ПЕР – сьогодні майже 50% природного газу, що споживається країнами ЄС, надходить лише з трьох країн: Росії, Норвегії та Алжиру (частка імпорту газу у найближчі 25 років може зрости до 80 %);

потепління клімату, в тому числі внаслідок викидів парникових газів (за розрахунками експертів, це вже призвело до підвищення середньої світової температури на 0,6°C, а якщо не буде вжито відповідних заходів, вона до кінця цього століття зросте у діапазоні від 1,4 до 5,8 градусів. Очікуються серйозні наслідки для екосистем усіх регіонів світу, у тому числі для ЄС);

відсутність достатньо конкурентоспроможних ринків паливно-енергетичних ресурсів, існування яких має забезпечити громадянам і господарюючим суб'єктам у ЄС переваги безпеки постачання ПЕР за нижчими цінами, що потребує укріплення міжсистемних зв'язків, ефективної законодавчої та нормативно-правової бази, повного її застосування на

практиці, встановлення жорсткого контролю за виконанням правил конкуренції у ринковому просторі.

У Південно-Східній Європі провідною є тенденція до подальшої стабілізації і повноцінного включення в євроатлантичний і європейський простір. До цього сприяють зниження військових можливостей держав, розширення двостороннього та регіонального співробітництва, регіонального ринку та спільних проектів у різних галузях. В основі посилення тенденцій співпраці і добросусідства лежать членство держав регіону в НАТО і ЄС і процес поступової інтеграції держав Західних Балкан в європейські та євроатлантичні структури.

Республіка Болгарія розглядає Чорноморський регіон у широкому європейському та євроатлантичному контексті з метою розвитку співробітництва між країнами у сфері економіки, торгівлі та безпеки. Особливо великого значення цей регіон набуває в контексті розвитку мережі передачі основних енергоносіїв, що зв'язують країни-виробники з енергетичними ринками Європи. Значення регіону зростає з урахуванням активної ролі нашої країни в підтримці міжнародного миру, а також зобов'язань з охорони зовнішніх кордонів НАТО і ЄС.

Тенденції на Близькому і Середньому Сході малюють невизначене майбутнє регіону і початок періоду тривалої трансформації. Ситуація і перспективи в регіоні ставлять перед обличчям серйозних проблем країни Європейського Союзу і НАТО. Можливі зміни, які можуть призвести до демократичного управління і збалансованого економічного і соціального розвитку. Водночас існують очевидні ризики підвищеного міграційного тиску, посилення впливу радикальних рухів та активації міжнародних терористичних мереж в безпосередній близькості від Європи. Прагнення деяких держав до розробки ядерних та / або ракетних програм створює додаткові ризики для ускладнення навколишнього середовища. Нейтралізація ризиків і одночасно підтримка позитивних тенденцій в країнах регіону має стати ядром нової євроатлантичної стратегії, в складанні якої Болгарія буде

брати активну участь і конструктивно, беручи до уваги свої специфічні національні інтереси.

Важливим викликом для ЄС є діяльність та політика Росії, яка продовжує дестабілізувати і змінювати контекст безпеки. Так, можна виділити основні дестабілізуючі фактори російського впливу: російська окупація в Східній Україні все ще триває, Мінські угоди не реалізовані, а незаконна анексія і милітаризація Криму і Донбасу тривають, також не треба забувати за триваючі заморожені конфлікти, підтримувані Росією в Європі (у Молдові і Грузії). Окремо можна виділити нинішній конфлікт у Нагорному Карабасі і революційні рухи у Білорусі, тут прямого впливу Росії не видно, але важелі впливу на ситуації у цих країнах з певних історичних і географічних причин у неї є. Звісно не можна не згадати за енергетичний вплив на Європейську політику і безпеку. Ризики та потенційні загрози енергетичній безпеці Болгарії виникають з високої залежності країни від постачальника природного газу. Тому проекти, які дозволяють диверсифікувати джерела і маршрути енергоресурсів, слід продовжувати реалізовувати. Це відображено в заяві про національну енергетичну безпеку / розділі енергетичної безпеки, прийнятій у 2019 році комісією з енергетики. Крім того, Болгарія повинна зберегти роль транспортування основних обсягів природного газу в регіоні Південно-Східної Європи.

Вважаю що окрему увагу слід приділити внутрішнім проблемам і викликам, що мають безпосередній вплив на зовнішню політику. Так, зараз у країні існує високий ризик того, що урядова коаліція не завершить свій повний чотирирічний термін в контексті звинувачень у зловживанні службовим становищем, які спровокували масові антиурядові протести в липні – вересні 2020 року. Якщо уряд піде у відставку, парламентські вибори, ймовірно, будуть в період з січня по квітень 2021 року, також в залежності від подій, пов'язаних з пандемією коронавірусу 2019 р. (COVID-19).

Масштабні антиурядові протести, ймовірно, продовжаться в найближчі кілька місяців до ймовірної відставки уряду перед виборами в березні 2021

року. Демонстрації, ймовірно, залишаться мирними, зберуть близько кількох тисяч людей в столиці Софії і приведуть до зупинки транспорту на термін до одного дня. З цього приводу ЄС надає певні коментарі та підтримку курсу нинішнього болгарського президента Румена Радева [92], та проблема корупції в країні не може бути вирішена лише шляхом зовнішнього тиску, і залишатиметься основним викликом для ефективної реалізації національних інтересів країни без ефективної внутрішньої політики протидії корупції. У подальшій перспективі демонстрації з приводу безгосподарності та екологічних проблем, в яких візьмуть участь до декількох тисяч чоловік, ймовірно, пройдуть в Софії та інших великих містах. Також вірогідні протести державних службовців за підтримки профспілок, що зазвичай призводять до закриття доріг у Софії. Часто вони виникають напередодні внесення поправок до законодавства з соціальних або податкових питань.

Поширення вірусу COVID-19 викликало скорочення прогнозів: очікується, що реальний ВВП Болгарії впаде на 5,9% у 2020 році [91]. Зростання буде гальмуватися зовнішньою слабкістю і внутрішньою невизначеністю з приводу другої хвилі інфекцій. Прогнозується, що державний борг зросте майже до 30% ВВП у 2020-2021 роках [99]. Дата приєднання до Єврозони, швидше за все, буде перенесена не раніше 2025 року. У липні 2020 року Болгарія приєдналася до нагляду за фінансовим сектором Єврозони – Банківського союзу – одночасно з тим, що вона вступила в Європейський механізм обмінного курсу II (ERM-II), підписана Дворічна тимчасова угода, необхідна для повного вступу в Єврозону [98]. Однак погіршення економічних умов, зростання дефіциту бюджету і державного боргу, а також зниження інфляції, ймовірно, відкинуть прагнення Болгарії приєднатися до Єврозони. Додаткові нормативні вимоги через вірусну кризу COVID-19 і невизначеність щодо їх визнання збільшують нормативні ризики. Існує підвищений ризик скасування тендеру та зміни контракту через непослідовну нормативну базу, звинувачень у корупції, екологічних протестів, судових позовів, та неналежне виконання

регулювання. При укладанні контрактів на закупівлю перевага віддається місцевим підрядникам. Ризики корупції залишаються високими, створюючи перешкоди для входу іноземних компаній, а також ризики порушення репутації та бізнесу після виходу на ринок.

Тісна співпраця з США, введення військ в Афганістан (близько 160 військовослужбовців в рамках місії «Рішуча підтримка»), продаж зброї на Близький Схід і приплив біженців з Сирії, Афганістану та інших країн збільшили ймовірність місцевих мусульман до радикалізації, але ризик тероризму всередині країни залишається низьким. Загальна терористична загроза нижча, ніж у Західній Європі. У 2016 році парламент прийняв законодавчі заходи, спрямовані на посилення інструментів запобігання та правозастосування [57]. Однак можливості правоохоронних органів і спеціалізованих судів по боротьбі з організованою злочинністю і тероризмом залишаються обмеженими через високі корупційні ризики, в тому числі серед співробітників служб безпеки, і відсутність успішних результатів у боротьбі з організованою злочинністю.

У Болгарії існує постійна проблема з організованою злочинністю [77]. Однак інциденти із застосуванням насильства трапляються рідко, і ймовірність поранення сторонніх осіб мала. Вимагання, якому сприяє корупція, особливо на місцевому рівні, ймовірні, особливо в туристичному секторі, але ризик для іноземних інвесторів невеликий. Болгарія – важлива країна з перехідною економікою для контрабандистів важких наркотиків, контрафактної продукції і людей. Уряд прагне приєднатися до Шенгенської зони, території вільного пересування ЄС, але це неодноразово блокувалося різними іншими державами-членами, які висловлювали заклопотаність з приводу організованої злочинності та корупції. Розширення можливостей кіберзлочинності становить загрозу для бізнесу, особливо для фінансових установ.

Відносини Болгарії зі своїми сусідами, швидше за все, залишаться мирними. Хоча військовий конфлікт з Росією малоімовірний, відносини з

Москвою були натягнутими через опір Росії співпраці Болгарії з США у сфері оборони. У 2015 році НАТО відкрила регіональний координаційний підрозділ в Болгарії. Болгарія продовжить брати активну участь у військових навчаннях НАТО в Чорному морі в рамках стратегії Північноатлантичного союзу зі створення потенціалу стримування проти Росії на її східному фланзі. Це збільшує ризик морських інцидентів між військовими та потенційно комерційними суднами, що може призвести до порушення роботи транспорту. Вірогідні дослідницькі кібератаки на урядові веб-сайти або активи Ради національних інтересів.

Підсумовуючи, можна сказати, що у сучасному світі і зокрема Балканському регіоні є багато ризиків і безпекових викликів, і на жаль багато з них вже зараз постають дуже гостро у Болгарії. Як внутрішні так і зовнішні чинники накладають тут свій відбиток. Стратегія національної безпеки Республіки Болгарія відображає інтереси громадян, суспільства і держави в контексті розуміння сутності національної безпеки в умовах конкретного середовища безпеки і дій існуючих факторів. Кабінет Міністрів пропонує своєчасне оновлення стратегії відповідно до змін пріоритетів розвитку країни, середовища безпеки та наявних ресурсів. Аналіз засвідчує, що об'єднана Європа має достатньо важелів і засобів, а також широкий вибір політичних інструментів для реалізації заходів щодо протистояння переліченим загрозам. Та насправді Болгарії, як дуже бідній і корумпованій державі, дуже важко вирішувати усі гострі питання самостійно, тому вона постійно прислухається та співпрацює з відповідними міжнародними структурами, що неодмінно накладає свій відбиток у її зовнішньополітичній поведінці та орієнтації.

2.3. Участь у безпекових програмах і стратегіях ЄС та НАТО

Зовнішнє середовище безпеки, яке впливає на стан болгарської національної безпеки, характеризується асиметричною багатофакторністю, високою динамікою, невизначеністю, неоднозначними і складними для

прогнозування процесами. Тенденції в сфері безпеки вказують на те, що в майбутньому можуть виникати нові конфліктні і кризові ситуації в різних частинах світу, що буде викликати ризики і загрози національній безпеці та інтересам Республіки Болгарія, які будуть відбуватися за межами території країни в рамках союзних зусиль НАТО і / або ЄС. Майже жодна держава не зможе самотійно впоратися з ризиками і погрозами. І це викликає потребу на багатогранні підходи у вирішенні важливих проблем розвитку безпеки та посилює взаємозалежність між політикою, що вживається на національному та міжнародному рівнях.

Болгарський досвід європейської інтеграції доводить, що цей процес створює ефективні стимули для внутрішніх і зовнішніх перетворень. Максимально широке залучення в спільні проекти європейської безпеки допомагає країні вижити в зоні тиску Заходу і сходу і зберегти колишній стратегічний курс на інтеграцію в ЄС, зберегти незалежність і цілісність, вірність декларованим європейським цінностям і в той же час сформувати прагматичні відносини добросусідства з іншими країнами.

Найважливішим елементом спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу і частиною політики ЄС, що охоплює оборонні і військові аспекти, а також внутрішні кризи, є Спільна політика безпеки і оборони (СПБО), раніше відома як Європейська політика безпеки і оборони (ЄПБО) [63]. Вона була наступником Європейської безпеки та оборони в НАТО, але відрізнялася, тим що знаходилась під юрисдикцією Європейський Союзу. ЄПБО передбачає розгортання військових або цивільних місій для збереження миру, запобігання конфліктів і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Військові місії здійснюються силами ЄС, створеними з прикомандированими зі збройних сил держав-членів. ЄПБО також передбачає колективну самооборону держав-членів, а також Постійне структуроване співробітництво (PESCO), в рамках якого 25 з 27 національних збройних сил здійснюють структурну інтеграцію. Структури

ЄПБО очолює Верховний представник Європейського Союзу, на сьогодні це Жосеп Боррель.

Постійна структурована співпраця з питань безпеки і оборони (PESCO) є ще однією програмою держав-членів ЄС спрямована на тіснішу співпрацю у сфері безпеки і оборони, в рамках глобальної стратегії ЄС із зовнішньої політики і політики безпеки [93]. Назва PESCO розшифровується як Permanent Structured Cooperation. 13 Листопада 2017 року 23 з 28 держав-членів ЄС підписали загальне повідомлення про постійне структуроване співробітництво (PESCO) з питань безпеки і оборони і представили його Верховному представнику Союзу у закордонних справах і політиці безпеки, а також Раді Європейського Союзу. За словами Генерального секретаря НАТО Йенса Столтенберга програма співпраці PESCO не буде протиставлена блоку НАТО, але покликана «зміцнити Європейський стовп всередині НАТО». 11 грудня Рада ЄС затвердила рішення, яке започаткувало співробітництво PESCO, в якому на даний момент приймають участь 25 держав-членів ЄС [103].

Республіка Болгарія продовжує брати активну участь у колективних зусиллях держав-членів ЄС, для скоординованого та ефективного проведення політики та здійснення інструментів у сфері міжнародних відносин. Вкрай важливо, щоб спільна політика безпеки і оборони розвивалася і сприяла зміцненню європейського співробітництва. Болгарія розвиває національну здатність брати участь у спільній зовнішній політиці і політиці безпеки ЄС, в тому числі в операціях і місіях з кризового управління. В рамках Європейської політики сусідства вона прагне до збалансованого підходу до східних і південних сусідів ЄС, який призведе до зміцнення своїх позицій в якості глобального фактора безпеки.

Для того, щоб Європейський Союз відповідав очікуванням своїх громадян в контексті безпеки, в першу чергу необхідно:

- узгоджена оцінка серйозних загроз і проблем в рамках ЄС і загальний підхід щодо того, як з ними боротися;

- приділення особливої уваги запобіганню радикалізації, яка може привести до вербування терористичними групами;

- зміцнення і поглиблення європейського проекту та його зовнішньої діяльності через, зокрема, зміцнення співпраці і можливостей ЄС в області його спільної політики безпеки і оборони, в тому числі щодо інформаційної війни;

- співпраця між державами-членами, партнерами та міжнародними організаціями та інститутами в захисті миру при чітко визначених і ретельно відібраних умовах для зміцнення правил світового політичного та економічного порядку, в тому числі захисту прав людини, а також спільної роботи з партнерами по прийняттю провідної ролі в процесах примирення, миротворчості, підтримки миру і, де це необхідно, встановлення миру.

Іноді Європейський Союз запізнюється зі своєю реакцією і адаптацією в політичному, дипломатичному і військовому плані до нових криз і до цього нового міжнародного контексту. Відчувається, що в деяких галузях оборони недостатньо інвестиції, відсутня оперативна сумісність сил, а також, перш за все, політичне небажання застосовувати сильні положення, передбачені європейськими контрактами, а також численні форми співпраці між державами-членами. Все це перешкоджає здатності Союзу грати вирішальну роль в зовнішніх кризах і реалізувати свій повний потенціал. ЄС, в свою чергу, закликає держави-члени розробити ефективний комплексний підхід до криз і конфліктів, який поєднує в собі найкращий і збалансований спосіб цивільного і військового фінансування. Також наголошується, що здатність Союзу адекватно реагувати на виникаючі кризи і конфлікти також залежить від швидкості прийняття рішень, цілеспрямованих обмежувальних заходів на місцях і які можуть бути ефективними інструментами [101].

Європейський Парламент, як вже зазначалося, висловлює свою переконаність в тому, що жодна держава не може самотійно вирішувати проблеми, з якими ми стикаємося сьогодні, підкреслюючи, що спільна дія ЄС є найбільш ефективним способом захисту інтересів Європи, підтвердження її

цінностей, її участі на світовій арені в якості єдиного і впливового чинника і захисту її громадян і держав-членів від зростаючих загроз їх безпеці, в тому числі в глобальній цифровій сфері. Навіть Європарламент висловився з приводу структури системи безпеки ЄС, яка залишається нестійкою і фрагментованою на тлі триваючих і повсякденних нових проблем і в умовах, коли «гібридний світ» став незадовільною реальністю. Він настійно закликає держави-члени вжити заходів у застосовуванні засобів та інструментів Спільної політики безпеки та оборони, щоб ЄС міг реагувати на зовнішні конфлікти і кризи, будувати можливості партнерів і захищати Європейський союз.

Членство в НАТО з 2004 року дуже важливо для Софії, так як воно гарантує безпеку, територіальну цілісність і суверенітет Болгарії. Зі свого боку, Альянс розглядає цю країну як важливий форпост на східному фланзі. Болгарія продовжує реалізацію запланованих заходів з виконання рішень саміту НАТО в Уельсі (2014 р.) в частині збільшення витрат на оборону до 2% ВВП до 2024 р. (в даний час 1,53%), а також модернізації своїх збройних сил і оптимізації оперативної сумісності з партнерами [64].

Болгарія стала членом НАТО відразу після того, як на Балканах пройшла низка конфліктів, в тому числі війна в колишній Югославії. Цей крок дав країні можливість відчувати себе в безпеці. Болгарія – порівняно невелика держава, а після розпаду Організації Варшавського договору (Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу європейських соціалістичних держав 1955 року, що оформився у військовий союз при провідній ролі СРСР) ми побачили, що світ від цього безпечніше не став. У той час НАТО залишилася єдиним військово-політичним союзом у світі, який гарантує безпеку своїм членам і вже не раз доводили це. Саме в цьому полягає логіка членства Болгарії в НАТО.

Розміщення американських військ на болгарській території також зміцнило безпеку Болгарії і істотно вплинуло на розвиток її національних збройних сил і економіки. Завдяки спільним військовим навчанням

покращилася якість підготовки болгарських Збройних сил, з'явилися додаткові можливості для переозброєння болгарських військових частин і доведення їх до стандартів НАТО. Для модернізації болгарської військової інфраструктури були залучені досить значні фінансові ресурси з США. За оцінками експертів, близько 30% ВВП Болгарії в 2005 р. вийшли на обсяг фінансової підтримки з боку структур НАТО [64]. Тільки в розвиток інфраструктури полігону «Ново село» американська сторона вклала близько 60 млн. доларів США.

За останній рік Болгарія продемонструвала стриманість у нарощуванні присутності НАТО в Чорному морі. Зокрема, болгарська сторона відмовилася підтримати ідею Румунії про створення Тристоронньої флотилії Альянсу в Чорному морі. Під час візиту прем'єр-міністра Росії Дмитра Медведєва до Болгарії в березні 2019 року прем'єр-міністр Болгарії Бойко Борисов повторив свою тезу про те, що він хотів би, щоб Чорне море «залишалось морем для туризму» [95].

Протягом року болгарські офіційні особи робили заяви про те, що військова база НАТО не буде відкрита в країні. Востаннє Борисов робив таку заяву напередодні візиту до Вашингтона. Однак після зустрічі з президентом США Дональдом Трампом він підкреслив, що Болгарія готова прийняти у себе Координаційний центр НАТО. У той же час штаб командування перебуватиме в Румунії [22].

Генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг високо оцінив прихильність Болгарії НАТО під час візиту до Софії 1 березня 2019 р. присвяченого 15-літньому ювілею вступу держави до Альянсу. Після переговорів з Прем'єр-міністром Бойко Борисовим генеральний секретар подякував Болгарії за її вагомий внесок у місії НАТО в Афганістані, Косово та Іраку, а також її стратегічну роль в регіонах Чорного моря і Західних Балкан. Також подякував за ратифікацію Протоколу про приєднання Республіки Північна Македонія до НАТО Народними зборами Болгарії [53].

Щодо національної енергетичної політики основоположним документом є Енергетична стратегія, здійснювана Національними Зборами і Радою Міністрів. Відповідно до підпункту 1 пункту 2 статті 4 Закону «Про енергетику», Енергетична стратегія Болгарії розробляється міністром економіки, енергетики і туризму, а потім затверджується Радою Міністрів і Народними Зборами [9].

Остання була затверджена Радою Міністрів і схвалена Парламентом 15 січня 2020 році. Її метою є відображення пріоритетів і концепції ЄС у зв'язку з Новою енергетичною політикою Європи. Вона була розроблена на основі наступних основних принципів:

Зміцнення енергетичної безпеки країни за рахунок диверсифікації джерел і маршрутів поставок енергоносіїв завдяки розширенню співробітництва з традиційними і новими постачальниками;

Досягнення національних цілей відповідно до концепції «20/20/20» ЄС [11], що передбачає скорочення викидів парникових газів, збільшення частки поновлюваних джерел енергії в загальному кінцевому енергоспоживанні в країні і підвищення енергоефективності;

Надання стійких і доступних енергетичних послуг, що сприяють загальному економічному розвитку країни екологічно сприятливим чином;

Розвиток конкурентних національних, регіональних і європейських енергетичних ринків, в тому числі з урахуванням незалежності головних дійових осіб на всьому протязі енергетичного ланцюжка, підвищення прозорості та належне регулювання ринку.

Також розбираючи питання співпраці з ЄС в енергетичній сфері, неможливо не врахувати дуже важливий документ під назвою «Комплексний план в області енергетики та клімату Республіки Болгарія на 2021-2030 рр.» [6] та цей документ більш детально буде розглянуто в наступному розділі.

Для реалізації головних завдань минулої Енергетичної стратегії Європейського союзу Комісією європейської спільноти (КЄС) у 2007 році було оприлюднено так званий «третій пакет» з п'яти законопроектів щодо

остаточної лібералізації ринку електроенергії та природного газу [51, 69-82]. Головна мета документу полягає у забезпеченні умов для повномасштабного виконання програмних завдань Зеленої книги з енергетичної безпеки Євросоюзу (2006), що включені також до нової редакції Договору з функціонування спільноти (схвалений на Лісабонському саміті у жовтні 2007 року та підлягає ратифікованою всіма країнами ЄС), а саме: створення на просторах розширеної Європи конкурентного енергоринку, зниження навантаження на навколишнє середовище та підвищення енергетичної безпеки ЄС. При цьому в країнах ЄС енергетична безпека вважається необхідною умовою забезпечення сталого розвитку спільноти. Вона передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери усіх країн-учасниць ЄС.

Довгостроковими інтересами Болгарії щодо Чорноморського регіону та її залучення в інтеграційні процеси ЄС в рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) є забезпечення національної безпеки шляхом досягнення стійкої стабільності в регіоні шляхом заохочення демократії, верховенства закону та захисту прав людини; створення сприятливих умов для розвитку болгарської економіки шляхом зміцнення співпраці в Чорноморському регіоні на двосторонній і регіональній основі [12]. Не останнє місце відводиться необхідності стати важливим компонентом європейської та регіональної системи безпеки. У цьому напрямку Болгарія має намір брати участь в усіх формах транскордонного співробітництва з метою зміцнення стабільності і безпеки в регіоні і у зв'язку з цим нарощувати можливості Координаційно-інформаційного центру чорноморських кордонів (Black Sea Border Coordination and Information Center) в Бургасі і національних прикордонних координаційних центрів чорноморських країн, залучаючи фінансові ресурси одного з інструментів європейської політики сусідства European Neighborhood Policy Instrument Cross Border Cooperation [8, 26-27]. Враховуючи зростаючу роль

Чорноморського регіону як транзитного коридору енергоресурсів з Центральної Азії і Каспійського басейну в Європу, Болгарія прагне зміцнювати партнерські відносини між найбільшими виробниками/постачальниками (Росія, Каспійський регіон і Центральна Азія), найбільшими імпортерами енергоресурсів (ЄС), транзитними країнами (Україна, Туреччина, Кавказький регіон) і підтримує ініціативу щодо створення загальноєвропейського енергетичного співтовариства на базі ЄС – Південно – Східного енергетичного співтовариства.

Підсумовуючи усе вищесказане, можна виділити основні напрямки співпраці Болгарії з ЄС та НАТО. В першу чергу, це розвиток співпраці у рамках цих структур. Як бачимо, Болгарія тут виступає значним Південно-Східним оплотом, що не може не відбитися на іміджі країни. Вона ж в свою чергу, робить помітні кроки у реалізації представлених ініціатив з регіонального розвитку безпекових програм. ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та інші міжнародні організації відіграють важливу роль у сфері превентивної дипломатії, кризового управління, постконфліктної стабілізації, зміцнення демократії, дотримання прав людини та верховенства закону. Міжнародні фінансові, економічні та комерційні організації розширюють свій вплив, що також впливає на середовище безпеки. Та не зважаючи на зростаючий вплив зовнішніх факторів внутрішні чинники будуть продовжувати зберігати своє вирішальне значення для стану національної безпеки.

Важливим аспектом, також, є співпраця з ЄС у розвитку енергетичної безпеки, екологічного виробництва, споживання енергоносіїв та приватизація енергоринку у контексті подальшого створення на просторах розширеної Європи конкурентного енергоринку, зниження навантаження на навколишнє середовище та підвищення енергетичної безпеки ЄС. Загалом, у країні відбулося впровадження принципів вільного ринку, і в енергетичному секторі відбуваються значні структурні зміни.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЛГАРІЇ

3.1. Сучасний стан розвитку енергетичної галузі у Болгарії та основні чинники впливу

Однією з най вразливіших і, одночасно, найстабільніших галузей у світовій економіці є енергетика – один з найпотужніших інструментів сучасного політичного та економічного впливу у світі, а енергетична безпека є однією з головних складових світової безпеки. Основними паливними та енергетичними ресурсами залишаються такі вичерпні корисні копалини як нафта та природний газ. Про актуальність дослідження проблем пов'язаних з їх видобутком, транспортуванням та переробкою можна говорити дуже довго, але основне те, що в силу своєї вичерпаності, зазначені ресурси є предметом інтересу і суперечок багатьох провідних країн світу, нафтогазовий чинник став одним з найважливіших засобів впровадження своїх національних інтересів, способом тиску та предметом жорсткої боротьби на міжнародній арені.

Газ, у порівнянні з нафтою та вугіллям, завдяки легкості використання, розвинутій системі постачання та розподілу і значній екологічній прийнятності, зайняв стійкі позиції майже у всіх секторах використання енергії. Протягом минулого десятиліття, використання природного газу в країнах ЄС зростало високими темпами. Це пояснюється, як вимогами до зменшення викидів у навколишнє середовище, так і збільшенням запасів та постачань природного газу через трубопроводи з Алжиру, Норвегії та Росії.

Значну долю у споживанні енергії складає нафта, навіть не зважаючи на нафтові кризи. Біля 70% світових запасів нафти належать країнам ОПЕК. До 2020 року ці країни покрили до 50% попиту країн ЄС [65, 59-60]. І судячи з цього, надійність нафтових постачань визначається станом на світовому ринку нафти, що звісно ставить Європу у не дуже вигідне геополітичне становище, коли від неї майже нічого не залежить, є тільки енергетичні

потреби, які потрібно регулярно задовольняти. Серед інших перспективних джерел постачання нафти в ЄС є країни Каспійського басейну (Казахстан, Азербайджан та ін.).

Енергетична політика Болгарії регулюється відповідним Законом від 21 травня 2003 року, з поправками, які вносилися кожного року. Цей закон регулює суспільні відносини, пов'язані із здійсненням діяльності з виробництва, імпорту та експорту, передачі, розподілу електроенергії, тепла і природного газу, транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами, торгівлі електроенергією, теплом і природним газом, а також повноваження державних органів з визначення енергетичної політики, регулювання і контролю [5]. У нормативні рамки, що визначають розвиток болгарської енергетики після 2005 р. включені наступні пункти: Республіка Болгарія підписала Договір про створення енергетичної спільноти (25.10.2005 р., Афіни) з метою формування регіонального ринку електроенергії та природного газу в Південно-Східній Європі, працюючого за правилами спільного енергетичного ринку європейської спільноти. Подальші зміни в Законі про енергетику (вересень 2006 року), в силу яких розвиваються додаткові законні регламенти, спрямовані на перехідний період поетапної лібералізації ринків електричної енергії та природного газу [78, 34-35]. Створюються законні рамки для функціонування національної енергетики в умовах повної лібералізації енергетичного ринку.

Болгарія не дуже багата викопними видами палива, такими як вугілля, нафта і газ, але ній дуже добре розвинений енергетичний сектор, який має вирішальне значення для Балкан і всієї Південно-Східної Європи. Ядерна енергетика виробляє 36% електроенергії Болгарії [75]. Держава є великим виробником і експортером електроенергії в регіоні і відіграє важливу роль в енергетичному балансі Балкан. Стратегічне географічне положення країни робить її великим вузлом для транзиту і розподілу нафти і газу з Росії в Західну Європу та інші балканські держави. Болгарія повністю самодостатня в енергетиці і транзитуює величезну кількість природного газу. Однак вона

майже не виробляє нафту і сильно залежить від імпорту сирої нафти. Велика частина енергії Болгарії виробляється з викопного палива, що майже в два рази дорожче, ніж гідроенергетика або ядерна енергія.

У країні є великі поклади вугілля, але в основному це буре вугілля. Запаси бурого вугілля оцінюються в 4,5 мільярда тонн, і вони розташовані у вугільному басейні Маріца Ізток (близько 70%), Софійському вугільному басейні і вугільному родовищі Лом [72]. Запаси бурого вугілля складають 800 мільйонів тонн з великими родовищами в районі шахт Перник, Бобів Дол і Чорно Море. Запаси антрациту складають трохи більше 1,2 мільярда тонн, але більше 95% з них знаходяться в Добрудзькому вугільному басейні на глибині близько 1,5 км і на даному етапі не можуть бути використані [42]. У Північній Болгарії є кілька невеликих родовищ нафти і газу.

Сиру нафту імпортують з країн ОПЕК і Росії, а переробляють на нафтохімічних комбінатах у Бургасі й Плевені [62].

Вважається, що Болгарія володіє великими ресурсами природного газу, але через успішну кампанію проти гідравлічного розриву пласта з 2014 року не дозволяється розвідка або експлуатація цих ресурсів.

Болгарія в основному імпортує природний газ, який поставляється єдиним постачальником – Росією. Щорічно Болгарія імпортує близько 3 млрд. кубометрів газу з Росії (у тому числі 248 млн. м³ паливного газу для функціонування транзитної системи). Газотранспортна мережа Болгарії має форму кільця з максимальною технічною потужністю 7,5 млрд. кубометрів на рік, тиском 54 бари і 115 точками виходу [85]. [Див. додаток А].

Диверсифікацію Болгарія почала ще у 2019 році. Тоді вперше був закуплений газ у США (140 млн. кубометрів СПГ від Kolmar NL), паливо було отримано в грецькому терміналі Revithoussa [94]. Такі невеликі обсяги СПГ можна транспортувати автотранспортом. За словами влади, Болгарія придбала паливо за «конкурентними цінами», заощадивши 15 млн. левів (близько 7,7 млн. євро).

Місцевий видобуток природного газу здійснюється компаніями Melrose Resources Sarl і Oil and Gas Exploration and Production AD [52]. У 2017 році він склав 12 млн. м³. У порівнянні з серпнем 2016 року видобуток газу в Болгарії скоротився на 28%. Невелике зростання було у 2010 році за рахунок двох нових родовищ в Каліакрі і Каварні, концесіонером яких є Melrose Resources.

Іншими основними підприємствами в секторі є Булгаргаз (Державний постачальник природного газу з функціями купівлі та продажу природного газу) і Булгартрансгаз (об'єднаний оператор з функціями передачі, транзиту та зберігання природного газу; системний оператор газотранспортної мережі). Вони створені в результаті реструктуризації національної газової компанії. Для поліпшення корпоративного управління та нагляду в енергетичному секторі 13 лютого 2008 року уряд Болгарії прийняв рішення про створення державного енергетичного холдингу «Bulgarian Energy Holding EAD», наступника державної «Нафта і Газ» (Oil and Gas) створена в 1973 році [22]. Бізнес холдингу складається з дочірніх підприємств, що працюють в різних секторах енергетики: електроенергетика: Козлодуйська АЕС, ТЕС «Маріца Східна 2», Національна електрична компанія (НЕК) і Електроенергетичний системний оператор (ЕСО); природний газ: Булгаргаз і Булгартрансгаз; видобуток вугілля: Міні Маріца Ізток (шахти Маріца Східна). Державі належить 100% акцій холдингу.

Розподіл газу здійснюється приватними регіональними та місцевими компаніями, з основною часткою ринку 61,85% є дочірні Overgas Inc. AD, Citigaz Болгарії з часткою ринку 12,92% і Чорноморським Technology Company з 10,24% [26].

Підземне сховище газу «Чирен» має ємність близько 0,55 млрд. куб. м., найбільший видобуток природного газу з газосховища за один сезон становить 390 млн. куб м, але за останні три роки вона впала до близько 300 млн. куб м і залежить від потреб ринку в країні [85]. Максимальний добовий дебіт, досягнутий під час газової кризи в січні 2009 року, зберігався протягом

двох тижнів і становив 4,2 млн. куб м / добу. «Булгартрансгаз» планує до 2024 року вдвічі збільшити ємність газосховища «Чирен» – до 1 млрд. куб. м.

Зараз внутрішній ринок природного газу Болгарії складає всього 2,5 - 3,5 млрд. куб. м. на рік [85]. Однак в країні є розгалужена мережа газопроводів, які обслуговують потреби Болгарії, а також сусідніх Туреччини, Греції та Македонії. З 1 січня 2020 року Болгарія почала отримувати російський газ по трубопроводу «Турецький потік» [90]. Місцевий постачальник газу «Булгаргаз» підписав угоду з «Газпромекспорт» про нові постачання палива через Туреччину і зміну точки входу для російського природного газу. [Див. додаток В]. Міністр енергетики Болгарії Теменушка Петкова заявила, що державна компанія «Булгаргаз» економить близько 2,6 мільйона доларів за рахунок зниження тарифів, уникаючи транзиту через Україну і Румунію [79]. В даний час газ становить невелику частину енергобалансу країни. Він в основному використовується в промисловому секторі, зі скромною роллю у виробництві електроенергії і дуже низьким споживанням в житловому і комерційному секторах. Приблизно 10% промислових споживачів представляють 80% попиту на газ, в основному в секторах хімікатів, добрив і скла, а також на теплоелектростанціях [54]. Болгарія має намір отримувати половину всього обсягу з Азербайджану через газопровід Греція-Болгарія, який в даний час будується, а також за рахунок поставок зрідженого природного газу (СПГ) з прибережного терміналу в Греції. У 2020 році уряд Болгарії надав державному оператору газотранспортної системи дозвіл на придбання 20% - ї частки в Gastrade – компанії, що будує плавучий термінал СПГ біля північного прибережного міста Греції Александруполіс [44]. Участь у проєкті терміналу СПГ відповідає довгостроковій Енергетичній стратегії Болгарії з диверсифікації джерел і маршрутів поставок газу і сприятиме розвитку проєкту Балканського газового хаба.

«Булгартрансгаз» замовить потужність близько 500 млн. кубометрів газу на рік на десятирічний період в незалежній газовій системі

Александруполіса [56]. Найостанніші прогнози попиту на газ в найближчі десять років болгарського оператора газотранспортної системи «Булгартрансгаз» припускають зростання, засноване на стійкому економічному зростанні (зростання ВВП від 2 до 3% на рік) і пов'язаному з ним збільшенні кінцевого споживання енергії (збільшення на 60% до 2024 року) і збільшенні частки ринку газу (19% в 2025 році проти 14% в 2015 році) [58].

Теплові електростанції також мають велике значення, значна частина потужностей зосереджена в комплексі «Маріца Ізток». [Див. додаток С]. У листопаді 2014 року електростанція «Маріца Ізток 2», що працює на бурому вугіллі, була визнана Європейським агентством з навколишнього середовища промисловим об'єктом, який завдає найвищої шкоди здоров'ю і навколишньому середовищу в Болгарії і в усьому Європейському Союзі [2].

Через обмежений гідропотенціал країни (за винятком Дунаю) важливість гідроенергетики не така велика. В даний час у країні побудовано 97 ГЕС але працюють 87 гідроелектростанцій загальною потужністю 1980 МВт, більшість з яких розташовані в південних і південно-західних гірських частинах Болгарії [55]. Їх потужність складає 20% від встановленої електричної потужності країни. Частка електроенергії, виробленої ГЕС, безперервно зменшується. Гідроенергетичний потенціал Болгарії наближається до 21 млрд. Квт/год., але технічно використовується 14,4 млрд. Квт/год. У 2019 році на модернізацію найбільших гідро-каскадів виділено 65 мільйонів євро [57]. [Див. додаток D].

В оптимальній різноманітності та місця розташування енергетичних ресурсів у структурі виробництва електроенергії домінує АЕС «Козлодуй» з часткою участі 42%, за нею слідує ТЕС (частка участі 32%), ТЕС на імпортованому паливі - 16%, ГЕС і насосноаккумуляційні ГЕС - 10% [41,16]. У 2007 р., як і в першому місяці 2008 р., перед болгарською енергетичною політикою стояли три стратегічних питання: розвиток нових ядерних потужностей на майданчику АЕС «Белене», укладення договору з Росією про

майбутні постачання і транзит природного газу, і виготовлення проекту нафтопроводу між містами Бургас і Александруполіс.

Російські компанії відіграють помітну роль в економіці Болгарії. ВАТ «Лукойл» є найбільшим іноземним інвестором - за останні 10 років російська компанія інвестувала понад 1 млрд. євро на придбання та реконструкцію Бургаського НПЗ, мережа складських баз і автозаправних станцій. Внесок російської компанії в розвиток Болгарії забезпечує країні близько 9% ВВП і більше 25% податкових надходжень до бюджету [48, 216-218]. Компанія виробляє близько 80% споживаного в країні палива і одночасно є найбільшим у країні експортером нафтопродуктів. В даний час «Лукойл Нафтохім Бургас» веде будівництво на базі НПЗ комплексу переробки важких відходів. Загальні інвестиції «Лукойлу» складуть близько 1,5 млрд. дол. [31, 144-155]. Зазначені капіталовкладення «Лукойлу» є найбільшим в історії сучасної Болгарії.

Як вже зазначалося, на болгарському ринку працює ВАТ «Газпромекспорт» (здійснює поставки природного газу: 2,5 млрд. куб. м. для внутрішніх потреб, і 13 млрд. куб. м. – транзит) [32, 167-172]. ВАТ «Газпромнефть» володіє мережею АЗС під власним брендом і веде роботу з розширення своєї присутності на ринку Болгарії. ДК «Росатом» веде модернізацію V і IV блоків АЕС «Козлодуй», постачання паливних елементів, ВАТ «Зарубежводстрой» здійснює будівництво гідропоруди «Пловдивци». Опрацьовують проекти ВАТ «РЖД Інтернешнл», ЗАТ «Псковелектросвар» (ГК «Технологія металів») та ін. [38, 3-4].

Таким чином, ми можемо побачити, що болгарська енергетична інфраструктура загалом має невеликі можливості для певної незалежності в енергетичному плані. Її власні енергетичні ресурси нажаль поки що не здатні задовольняти повністю потреби країни. У країні є добре розвинута система ГЕС, ТЕС, але тільки одна АЕС, що загалом звільняє її від питання з постачанням електроенергії. Єдине, чим Болгарія не може вдовольнити потреби за рахунок власних ресурсів, це газ і нафта, які вони змушені

імпортувати з інших країн. З 1990 року у країні почали відбуватися значні зміни в зовнішньоторговельній політиці країни. Замість країн колишньої Ради економічної взаємодопомоги основними торговими партнерами країни стали країни ЄС, хоча імпорт нафти та газу все ще залишає Росію основним торговим партнером Болгарії і її інвестиційним донором у значних для країни енергетичних проєктів. Однак країна орієнтована на інтеграцію з державами – членами Європейського союзу і збирається приєднатися до Єврозони. Тому всі ці фактори у сукупності ставлять Болгарію іноді у дуже спірне становище з геополітичної точки зору, де зберігати баланс стає непомірно важко.

3.2. Проблеми енергетичної безпеки Болгарії та їх вплив на регіон

Стратегія національної безпеки Республіки Болгарія заявила про свої національні інтереси і передумови для їх реалізації шляхом нейтралізації ризиків і загроз для країни і її громадян. Національні та галузеві пріоритети і політика безпеки спрямовані на захист національних інтересів, беручи до уваги динаміку середовища безпеки в оптимальному розподілі ресурсів для досягнення ефективного управління системою безпеки.

Стабільність енергії як постійний процес надання життєво важливих суспільних послуг для функціонування суспільства в цілому з точки зору потенційних терористичних загроз, стихійних лих і великих промислових аварій займає значне місце в забезпеченні національної безпеки. Підвищення енергетичної безпеки, як елемент національної безпеки, є довгостроковим процесом, що вимагає інвестицій та сталої державної політики.

Болгарія зацікавлена в створенні єдиної енергетичної політики ЄС. Вона підтримує реалізацію стратегічних ініціатив ЄС щодо створення необхідної інфраструктури та диверсифікації енергопостачання. Ці ініціативи реалізуються за допомогою існуючої системи фінансування та впровадження нових і більш ефективних фінансових інструментів, які можуть принести користь пріоритету країнам Південно-Східної Європи у високій залежності від одного джерела і неадекватної енергетичної інфраструктури. [Див.

додаток Е]. Пріоритетом для забезпечення енергетичної безпеки є встановлення і підтримання взаємозв'язку з мережами сусідніх країн, а також розширення можливостей зберігання газу.

Розвиток атомної енергетики має стратегічне значення для національної безпеки країни. Нове будівництво підтримується інституційно, враховуючи, що воно є перспективним ресурсом для виробництва електроенергії без викидів і за рахунок накопиченого досвіду і професійного потенціалу. Це може бути реалізовано, при структурній розробці суворого дотримання вимог щодо поводження з ядерними відходами, виведення з експлуатації та заходів безпеки.

Пріоритетним напрямком в політиці енергетичної безпеки є підвищення енергоефективності та енергозбереження. Країна має величезний потенціал для економії енергії при її виробництві, передачі та споживанні. Зрозуміло що цей потенціал сприяє прискоренню економічного зростання без збільшення залежності від імпорту енергоносіїв. Республіка Болгарія прагне істотно знизити енергоємність валового внутрішнього продукту за рахунок підтримки політики, спрямованої на розвиток ринку в фінансовому відношенні стимулюючи енергоефективність продуктів і послуг, здійснення заходів регулювання та інших механізмів.

Енергетична безпека і покращення якості навколишнього середовища залежить від реалізації політики Болгарії у збільшенні своєї частки у виробництві енергії поновлюваних і альтернативних джерел енергії та заміна електроенергії з природним газом.

Країна вносить свій вклад в технологічний розвиток з точки зору ефективності виробництва і впровадження екологічно чистих вугільних технологій і застосування технологічних досягнень, які відповідають вимогам ЄС і їх власних економічних можливостей.

Болгарська енергетична політика ґрунтується на збалансованому підході до комплексного використання відновлюваних джерел енергії,

ядерної енергії, природного газу, вугілля і технологій гідросистем для забезпечення енергетичної безпеки і економічної ефективності.

Республіка Болгарія провела чітку і послідовну політику регулювання з метою забезпечення інтересів національної безпеки, суспільства і громадян у функціонуванні та розвитку енергетичних комунальних підприємств, передачі і розподілі мереж [40, 7-8]. Будівництво великих енергетичних проектів вимагає досвіду впливу на національну безпеку, а також оцінки стану навколишнього середовища і сумісності з об'єктом і метою збереження охоронюваних природних територій з метою забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави. Управління ресурсами енергетичної безпеки набуває винятково важливого значення, воно є частиною стратегії щодо запобігання кризовим ситуаціям в умовах надійної роботи відповідних служб і критичної інфраструктури: енергетика, транспорт, зв'язок і інформація. Республіка Болгарія виконує свої зобов'язання відповідно до директиви про захист європейської та національної критичної інфраструктури, яка включає в себе обов'язкові можливості для співпраці між державним і приватним сектором, на основі взаємного інтересу та досвіду партнерів з метою забезпечення захисту громадських інтересів і потреб за рахунок ефективного розподілу ресурсів ризиків і вигод у цьому процесі.

Саме в контексті міжнародних зобов'язань Болгарія дозволяє собі зосередитися на енергетичну політику ЄС. Основною проблемою, що стоїть перед енергетичною політикою ЄС, є залежність від імпортованих джерел енергії. Було поставлено завдання знайти шляхи для скорочення і диверсифікації поставок основних енергоносіїв. На сьогодні, ЄС все ще залежить від Росії і Центральної Азії з точки зору імпорту і нафти з країн ОПЕК, і Росії у питанні імпорту газу. Потенційні трубопроводи з Центральної Азії в обхід Росії, будуть не в змозі задовольнити попит енергії в ЄС, тому робляться спроби продуктивного діалогу з Москвою, що все дедалі стає важче через певний тиск, як серед деяких членів Союзу, так і з боку США. Ще одним аспектом в енергетичному секторі є те, що окремі держави-

члени ЄС мають останнє слово з точки зору її зовнішньої політики, і це одна з причин, чому немає єдиної позиції по енергії, на результати поставки. За останні роки геополітичні міркування все частіше мають пріоритет над економічними. У такій ситуації здатності ЄС подолати свою залежність від імпорту енергії знижується. Союз очевидно, не має коштів на ведення переговорів і надання тиску на своїх постачальників, а також його здатність маневрувати в умовах кризи сильно обмежені. Одним з основних шляхів забезпечення енергетичної безпеки ЄС є диверсифікація джерел енергії та способів, в яких вони поставлені. У зв'язку з цим, регіон Південно-Східної Європи (ПСЄ) отримав підвищене значення. Як наслідок було умовно ухвалено в країнах ПСЄ будівництво трьох великих трубопроводів.

З цього питання президент Болгарії Румен Радев дав розгорнуте інтерв'ю французькій газеті France 24, цитований «Of news bg», де було прокоментовано позицію президента, щодо ситуації у Європі та зв'язки Болгарії з РФ: «Болгарія не залежить від Росії і має чітку орієнтацією на Європейський Союз», - так він почав свій виступ, де також зміцнив свої позиції до скасування санкцій проти Москви через анексію Криму, який назвав де-факто територією Росії. Радев зізнався, що за 10 років після вступу Болгарії до ЄС, описану французьким репортером, як найбільш в блоці країну, з доходом в два рази нижче середнього рівня, не всі очікування виправдалися, а ЄС як абстрактне поняття, що принесе багатство, безпеку і процвітання виявилось не правдою [92].

За його словами, країна вже давно виконала вимоги щодо приєднання до Шенгену і той факт, що вони досі не є частиною простору ставить під загрозу безпеку Європи, аргументуючи це тим, що без доступу до Шенгенської інформаційної системи, країна не в змозі захистити зовнішні кордони. Румен Радев прокоментував допомогу, яку країна отримує для безпеки кордонів, де відзначив, що це дуже важливо. Що стосується фінансування, людських ресурсів, технічної оснащеності, важлива підтримка, яку країна отримує не в достатньому об'ємі, - «Європа продовжує

нарощувати кордони всередині, я думаю, що це програшний підхід, оскільки Європа повинна зосередити свої зусилля на охорону зовнішніх кордонів. Ми очікуємо більш сильної підтримки. Такі країни, як Болгарія, не мають своїх ресурсів, щоб не мати проблем з безпекою кордонів», - сказав Р. Радев, додавши, що він хоче, щоб європейська підтримка продовжувалася.

Р. Радев висловив бажання про скасування санкцій проти Росії, накладених через анексію Криму: «Звичайно, ми хочемо, щоб ці санкції були скасовані. Якщо озирнутися назад в історію, можна привести приклади, що призвели до позитивного ефекту? Зазвичай санкції накладаються голосно і тихо ростуть. Я знаю, що чим більше наносять пошкоджень Росії, тим гірше ситуація і в європейських країнах. Обидві сторони програють».

Він додав, що Болгарія буде слідувати європейській політиці, але матиме голос. «Болгарія має дуже чітку орієнтацію на ЄС», – відповів Р. Радев на питання про сильний російський вплив в економіці та енергетиці. Він додав, що з найбільших інвесторів в країні, є європейські. За його словами, політичну прихильність країни слід розглядати у відриві від економіки. Для Болгарії корисно, відновити свої позиції на російському ринку, вважає президент, - «Ключове слово є диверсифікація. Болгарія докладает багато зусиль по диверсифікації своїх енергетичних джерел. Це дозволить забезпечити більшу безпеку поставок і кращий захист для нашої економіки, особливо за нижчими цінами». Про крах проекту «Південний потік» прозвучала думка, що це не має значення, звідки приходить газ чи нафта, дуже важливо, щоб ціни були низькі і поставки стабільні.

В енергетичній стратегії Республіки Болгарії до 2020 року в розділі 1, для енергетичної безпеки болгарської промисловості і населення, вказується на заходи необхідні для диверсифікації джерел і маршрути поставок природного газу [53, 22-25]. Йдеться про необхідність інституціональної підтримки та моніторингу проектів, що мають стратегічне значення для забезпечення енергетичної безпеки, в тому числі інвестори нових заводів (потрібно для балансування виробництва від вітру і сонячних

електростанцій), а також новий ядерний потенціал в якості проекту з переважною участю іноземних інвесторів. Одночасно з цією стратегією виділяється в якості пріоритетного завдання підвищення енергоефективності, як ключового чинника енергетичної безпеки. Як передумови, це вказує на те, що енергоємність національного валового внутрішнього продукту (ВВП) становить 89% вище, ніж в середньому по ЄС. Було також заявлено, що ключовим показником для реалізації стратегічних завдань є зниження енергоємності приблизно в два рази до 2020 року в порівнянні з 2005 роком [53, 32].

Таким чином, з висловів діючого президента можна зробити висновок, що Болгарія стає все більш помітним гравцем на геополітичній карті Європи і прагне позбутися статусу найбіднішої країни ЄС. Виходячи з прикладів риторики діючих представників державної верхівки, бачимо, що Болгарія набуває голосу, а її точка зору стає більш значущою для регіону. Це також можна простежити на конкретних інституційних прикладах, де простежується значна відповідність загальним європейським стратегіям, але з певною державною специфікою. Політика держави має значні цілі у налагодженні енергетичної ситуації у країні та регіоні загалом. Співпраця з європейськими структурами з цього питання відбувається на високому рівні з обох сторін. Однак основна відповідальність за виконання усіх поставлених стратегій і рекомендацій лежить на країні, а в особливості на уряді, який повинен послідовно приводити у дію поставлені задачі і реформувати ті сфери, які гальмують комплексний розвиток країни у поставленому питанні, і загалом реалізації успішної політики встановлення і підтримки енергетичної безпеки у регіоні.

3.3. Участь країни у енергетичних проектах та розвиток альтернативної енергетики країни

Значна залежність від Росії не може влаштовувати країни ЄС – структура знову залишається без звичного контролю. Вступ до ЄС таких

країн, як Болгарія та Румунія, а у перспективі – й Туреччина, відкриває можливості транзиту нафти та газу з Каспійського басейну, тобто диверсифікації їх постачань. Можливо це і не найкращий варіант розвитку подій, та виходячи з загальноєвропейської ідей – будь-хто, аби не Росія, це один з вигідніших варіантів розвитку подій на європейському енергетичному ринку. Проект газопроводу через Туреччину відкриває для Європи можливості доступу до нових запасів природного газу, що забезпечує альтернативу морським перевезенням, скрапленого газу та відкриває достатні перспективи видобутку газу з Середньоазіатського регіону (Туркменістан, Узбекистан, Азербайджан, Іран та ін.).

23 квітня 2015 р. відбулася зустріч в Софії міністрів енергетики Болгарії та Греції і заступник міністра енергетики Румунії, де було підписано угоду про будівництво так званих інтерконнекторних газових трубопроводів, покликаних з'єднати газотранспортні системи трьох країн [22]. Рішення про будівництво цього об'єкта було прийнято після закриття російського проекту газопроводу «Південний потік» в 2014 році.

Як заявив міністр енергетики Болгарії Теменужка Петкова, підписана угода є дуже важливою, оскільки майбутня система сполучних газопроводів змінить газову карту Європи. За словами Петкової ключовими моментами майбутньої системи є інтерконнектори між Болгарією, Грецією та Румунією, які разом стануть так званим Вертикальним газовим коридором, що дозволяє диверсифікувати поставки природного газу [56].

З'єднання газових мереж Греції, Болгарії та Румунії повністю відповідає і цілям Європейського енергетичного союзу і допоможе зробити європейський газовий ринок конкурентоспроможним і стійким. Ключовим для Болгарії є будівництво газової перемички з Грецією, будівництво якої підтримує і Європейська комісія. Європейська комісія схвалила виділення 33 млн. євро з бюджету Євросоюзу на будівництво газової перемички між Болгарією і Грецією. Фактично мова йде про будівництво транскордонної сполучної лінії між Комотіні (Греція) і Стара-Загора (Болгарія). Після

закінчення будівництва, диверсифікація поставок природного газу до Болгарії буде досягатися поставками по цій трубі азербайджанського газу, а також скрапленого газу з грецьких терміналів [105].

Новий газопровід повинен стати частиною так званого «вертикального газового коридору», який з'єднає Грецію, Болгарію і Румунію. У перспективі «вертикальний газовий коридор» передбачається пов'язати з «Південним газовим коридором» — продовженням Південно-кавказького газопроводу (Баку — Тбілісі — Ерзурум). Восени 2018 року під час зустрічі міністра енергетики Болгарії Теменушки Петкової з послом США в Софії обговорювалася можливість поставок газу в Болгарію з США через Грецію в контексті цього проекту. Протяжність газопроводу, який пройде від Комотіні в Греції до болгарської газорозподільної системи в Старій Загорі, складе 182 кілометри. Транзит природного газу по трубопроводу, як очікується, досягне 3 млрд. куб щорічно до 2021 року з можливим збільшенням обсягів поставок до 5 млрд. кубометрів. Загальна вартість проекту оцінюється в 220 мільйонів євро [34, 608-628]. 22 травня 2019 року Болгарія і Греція урочисто почали будівництво Інтерконнекторного газопроводу.

Наступним значним етапом у енергетичній політиці Болгарії і Європи стало будівництво нового трубопроводу «Турецький потік», який по суті став відновленням раніше заблокованого ЄС проекту «Південного потоку». У середині лютого 2016 року, на російсько-угорських переговорах в Будапешті, президент Росії Володимир Путін дав зрозуміти, що в рамках нового проекту «Турецький потік» російська сторона готова розглядати пропозиції про продовження маршруту газопроводу в країни Південно-Східної Європи [33, 37-48]. Хоча раніше йшлося про те, що Євросоюз повинен самостійно побудувати інфраструктуру до кордону Туреччини з Грецією, де за проектом має бути створений газовий хаб.

10 жовтня 2016 років Москва і Анкара уклали міжурядову угоду про будівництво газопроводу «Турецький потік». Документ підписали міністр енергетики Росії Олександр Новак і його турецький колега Берат Албайрак в

присутності президентів двох країн Володимира Путіна і Реджепа Таїпа Ердогана [90].

На початку 2019 року Болгарія оголосила про свої плани побудувати газопровід від кордону з Туреччиною, по якому газ з трансагазопроводу «Турецький потік» потім піде до Сербії. А тих, хто виступає проти будівництва цього газопроводу на болгарській території, Болгарський прем'єр Бойко Борисов під час зустрічі зі своїм російським колегою Дмитром Медведєвим назвав націонал-зрадниками. 18 вересня компанія «Булгартрансгаз», підписала контракт з саудівсько-італійським консорціумом Arkad на будівництво ділянки газопроводу «Турецький потік» в Болгарії. 30 грудня 2019 року було укладено угоду між «Газпром експорт» і «Булгаргаз», на поставку російського природного газу. Крім того, Болгарія заявила про готовність до транспортування російського газу в Північну Македонію і Грецію[49, 80-81]. 8 січня 2020 року президенти Росії Володимир Путін і Туреччини Таїп Ердоган офіційно відкрили газопровід «Турецький потік». Церемонія відбулася в Стамбулі. У ній також взяли участь президент Сербії Олександр Вучич і прем'єр-міністр Болгарії Бойко Борисов [79].

Болгарія прагне диверсифікувати не тільки маршрути, а й джерела поставок енергоносіїв, що дозволить їй стати газовим хабом. Для цього, зокрема, планується побудувати газосховище недалеко від Варни.

Неоднозначно виглядає і співпраця з Росією в галузі атомної енергетики. У червні 2018 року парламент Болгарії схвалив пропозицію уряду про відновлення будівництва АЕС «Белене», а в кінці травня 2019 року була оголошена процедура вибору стратегічного інвестора. Чотирнадцять років тому, в 2005 році, російське ЗАТ «Атомстройекспорт» вже виграло тендер на будівництво цієї АЕС, але в 2012 році тодішній уряд вирішив заморозити проект [58].

Єдиною діючою атомною електростанцією в Болгарії є АЕС «Козлодуй», яка генерує третину споживання електроенергії в країні. У 2002

і 2006 роках Болгарія закрила перші чотири енергоблоки АЕС до закінчення терміну їх служби, виконавши умови вступу до Європейського Союзу, який вирішив, що атомні енергоблоки не відповідають вимогам безпеки. Два блоки станції - п'ятий і шостий — були модернізовані за участю російської компанії «Росатом» [62].

Співпраця в галузі атомної енергетики також обговорювалося під час зустрічі Борисова з Дональдом Трампом в листопаді 2019 року. У спільній заяві за підсумками зустрічі повідомлялося, що Сполучені Штати мають намір направити до Болгарії групу фахівців «для роботи з болгарськими партнерами з вивчення можливостей подальшої співпраці в різних галузях енергетики, включаючи ядерну енергетику». Сполучені Штати і Болгарія також планують спільно працювати над підвищенням енергетичної безпеки Болгарії, надаючи оперативну підтримку в ліцензуванні і використанні американського ядерного палива для АЕС «Козлодуй».

Вже у червні 2020 року Держкорпорація «Росатом» домовилася про співпрацю з французькою «Framatome SAS» і американською «General Electric Steam Power» в рамках процедури вибору стратегічного інвестора для проекту АЕС «Белене» в Болгарії [95]. Відповідно до угод, компанії об'єднують зусилля для участі в процедурі вибору стратегічного інвестора на будівництво АЕС. В рамках досягнутих домовленостей, за умови вибору держкорпорації «Росатом» стратегічним інвестором проекту за підсумками конкурсу, «General Electric» буде розглядатися як партнер по обладнанню для турбогенераторної установки на базі технології Arabelle і обладнання машинного залу, а «Framatome SAS» - як ключовий партнер по обладнанню автоматизованої системи управління технологічними процесами (АСУ ТП) для болгарської атомної станції. З всього цього, можна зробити черговий висновок, який ще раз показує, наскільки Болгарія підвладна Європі - проект «Белене» є демонстрацією в більшій мірі політичних, а не економічних міркувань, що беруть участь в прийнятті рішень про великі енергетичні інфраструктурні проекти в Болгарії. І без схвалення Європи Болгарія не може

вирішувати самостійно такі важливі питання, як енергетичне забезпечення країни.

Роль політики у паливно-енергетичній сфері часто виходить на перший план, витісняючи економічну доцільність на другий план. Сама по собі диверсифікація є тому наглядним прикладом, економічні переваги якої поки що сумнівні. Геополітичні відносини у розглянутих країнах із такими значними гравцями, як США, Росія, ЄС, не є простими. Така ж сама проблема торкнулася відносин країнам-постачальників та транзитерів, що безперечно відбилося на внутрішній ситуації цих країн. Все це визначає наявність політичних ризиків при реалізації розглянутих газотранспортних коридорів.

Разом з цим, Росія проводить активну політику відсікання для Європи альтернативного постачання газу з Туркменістану і Казахстану. Прикладом цього є 25 річна угода з Туркменістаном щодо закупівлі газу зростаючими обсягами. Зміцненню контролю Росії над постачанням газу з цього регіону в Європу сприяє також відсутність альтернативних маршрутів постачання (весь газ іде через територію Росії). Все це дозволяє Росії наблизитись до монополізації європейського газового ринку.

Таким чином, диверсифіковане постачання газу із Туркменістану і Казахстану у Європу в дійсний час викликає багато питань в політичному плані. Позбутися залежності від Росії, збудувавши газотранспортний коридор в обхід її території, ці постачальники зможуть лише при суттєвій підтримці Європи.

Серед вагомих засобів вирішення проблеми енергетичної залежності в країнах ЄС все більшої значимості, разом із диверсифікацією постачання, надається впровадженню принципу керування залежністю, так званої «взаємозалежності». Пошук балансу інтересів на основі аналізу протиріччя може стати все більш актуальним завданням у зв'язку із зменшенням можливостей диверсифікації та її подорожчанням, вичерпанням запасів у традиційних постачальників та ускладненням видобутку та транспортування

газу з нових джерел. Тому реалізації зазначених проектів будуть сприяти тісне міжнародне співробітництво та кооперація, створення регіональної системи безпеки та стабільності в країнах постачальниках і транзитерах, створення визначеного зовнішньополітичного консенсусу між США і ЄС щодо розвитку відносин із Іраном, значним конкурентом Росії на ринку газу, як у названих вище країнах, так і на ринках Європи.

Керівництво енергетичного сектора в Болгарії стикається з низкою проблем технічного, юридичного та організаційного характеру. Вирішення цих питань є головним завданням для уряду Болгарії в контексті останніх років і враховуючи складність міжнародної обстановки. Аналіз управління ключовими енергетичними проектами, такими, як АЕС «Белене», «Південний потік», «Турецький потік», АЕС «Козлодуй» та ін. показав повне нехтування елементарними правилами управління, що призводить до лавиноподібного зростання витрат на проекти за рахунок платників податків та споживачів. Відсутність ефективних методів управління призвело до низької відповідальності, що загрожує фінансовій стійкості державних підприємств, підвищує ризик втрати державного контролю над ними (тобто прихованої приватизації), і поставив під загрозу енергетичну безпеку країни. Це свідчить про нездатність моніторингу, регулювання та контролю системи, включаючи її політичне керівництво, підрозділи внутрішнього контролю державних компаній, що працюють в секторі, а також незалежний регулятор.

У кінцевому рахунку, беззаконня та відсутність контролю в реалізації енергетичних проектів забезпечить значні підстави для сумнівів у здатності держави до управління великими інфраструктурними проектами. Що, в свою чергу, ставить під сумнів вигоду від розробки таких великих проектів взагалі.

Виходячи з такої політичної несамостійності на світовому енергетичному ринку органічно постає питання розвитку альтернативної енергетики. Сучасна екологічна політика створюється на базі спільних історичних закономірностей взаємодії природи і суспільства з точки зору сучасних досягнень.

Розвиток та використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії (вітрової та сонячної) є вагомим фактором для зміцнення енергетичної безпеки та зменшення негативного техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Важливість розвитку альтернативної енергетики є очевидною, адже вона відіграє вирішальну роль у зменшенні парникових викидів, зниженні негативного впливу на довкілля, підвищує безпеку енергопостачання, допомагає зменшити залежність від імпорту енергії.

Джерелом екологічного права Болгарії є Конституція, національні та міжнародні нормативні акти. Найважливіші принципи охорони навколишнього природного середовища закріплені в ст. 15, ст. 18 ч. 1, ст. 21, 22 та 55 Конституції Болгарії [8]. Існує також Закон Болгарії про охорону навколишнього середовища від 25 вересня 2002 року та Закон про відновлювальні та альтернативні джерела енергії від 19 травня 2007 року та 3 березня 2011 року зі змінами і доповненнями [3; 5]. Основоположним документом, де також багато уваги приділяється відновлювальним джерелам енергії є Енергетична стратегія Болгарії до 2020 року [13]. Важливим документом у питанні співпраці з ЄС в енергетичній сфері, є «Комплексний план в області енергетики та клімату Республіки Болгарія на 2021-2030 рр.» [6]. На сьогоднішній день, це є найактуальнішим документом в екологічній та енергетичній політиці держави. Основними цілями, поставленими в Інтегрованому плані є стимулювання розвитку економіки з низьким вмістом вуглецю; розвиток конкурентоспроможної та безпечної енергетики; зниження залежності від імпорту палива та енергії; забезпечення енергії за доступними цінами для всіх користувачів.

Національними пріоритетами в галузі енергетики визначено підвищення енергетичної безпеки та диверсифікації поставок енергетичних ресурсів; розробка інтегрованого та конкурентного енергетичного ринку; використання і розвиток енергії відповідно до наявного ресурсу, пропускнуою спроможністю мереж і національними особливостями; підвищення

енергоефективності за рахунок розвитку та впровадження нових технологій для досягнення сучасної та сталої енергетики; захист споживачів шляхом забезпечення чесних, прозорих та недискримінаційних умов використання енергетичних послуг.

Болгарія має значний невживаний потенціал в сфері поновлюваних джерел енергії. Загальний технічний потенціал виробництва електроенергії з використанням відновлюваних джерел в Болгарії становить приблизно 4500 тис. кВт. на рік. Його розподіл між різними джерелами нерівномірний.

Станом на січень 2020 року потужність виробництва електроенергії за допомогою вітру в Болгарії становить 701 МВт. Потужність виробництва електроенергії з сонячної енергії становить 1043 МВт, з гідроенергії - 3204 МВт і тільки з біомаси - 78 МВт. [60]. Країна має значні лісові ресурси і добре розвинене сільськогосподарське виробництво, яке можна використовувати в якості джерел твердої біомаси та сировини для виробництва біогазу та рідкого палива. В даний час в Болгарії найкраще освоєний гідроенергетичний потенціал. Потенціал біомаси використовується частково, головним чином в якості палива для опалення домогосподарств. Однак в останні роки спостерігається швидкий розвиток виробництва електроенергії на вітрових і сонячних електростанціях і використання сонячної енергії для задоволення побутових потреб в гарячій воді.

В Болгарії в 2008 р. був проведений аудит командою експертів із Австрії, Данії й Латвії за підтримки Секретаріату Енергетичної Хартії [18]. Основне враження цього повторного аудиту (перший був в 2001 р.) - Болгарія успішно скористалась процесом входження в ЄС. Було досягнуто значного прогресу завдяки впровадженню гармонійного набору середньо - та довгострокових стратегій з питань енергоефективності і конкретних планів дій (програми підтримки в житлово-комунальному й промисловому секторах).

З прийняттям (у 2007 році) Закону «Про поновлювані і альтернативні джерела енергії і біопалива» створена основа для розвитку ВДЕ,

альтернативних джерел енергії та біопалива. Відповідно до Директиви 2009/28/ЄС, загальний національний цільовий показник частки енергії на базі ВДЕ в загальному кінцевому споживанні енергії до 2020 року було встановлено для Болгарії на рівні 16% [18]. За даними Євростату, Болгарія входить до числа 12 членів ЄС, які досягли цілей в області відновлюваних джерел енергії [87]. У 2018 році Болгарія посіла 12 - е місце в ЄС за часткою енергії з відновлюваних джерел. У 2018 році на відновлювані джерела енергії припадало 18% енергії, споживаної в ЄС. У Болгарії цей показник склав 20,5% від загального обсягу енергії, спожитої в цій країні за цей період, що було вище рівня 18,7%, досягнутого в 2017 році, і набагато вище цільової частки в 16% на 2020 рік [21].

Національні орієнтовні планові завдання по збільшенню споживання електроенергії, виробленої з використанням відновлюваних джерел, встановлюються у відсотках до загального національного річного споживання електроенергії на десятирічний період, наступний за роком затвердження цих планових завдань Радою Міністрів за пропозицією Міністерства економіки, енергетики і туризму. Ці національні планові завдання підлягають перегляду кожні 5 років.

На практиці, створений механізм стимулювання викликає в останні роки значний інтерес інвесторів, особливо до сфери вітроенергетики, що призводить до подачі дуже великої кількості заявок на будівництво нових потужностей. У зв'язку з цим було прийнято рішення ретельно вивчати заявки на здійснення нових проектів в області ВДЕ для оцінки їх доцільності і реально наявних у інвесторів можливостей для їх реалізації.

Будівництво енергетичних споруд для виробництва енергії з використанням відновлюваних джерел здійснюється після завершення інвестиційного дослідження, що проводиться за спеціальним розпорядженням відповідно до Закону «Про енергетику» [5]. Невід'ємною частиною цього дослідження є аналіз наявності та оцінка наявного та прогнозованого потенціалу відповідного ресурсу.

Передбачена система заходів і видів діяльності зі сприяння розробці та використанню технологій виробництва та споживання енергії з використанням ВДЕ, альтернативних джерел, розробки і використання технологій виробництва та споживання біопалива та інших видів відновлюваного палива.

Обов'язкова закупівля електроенергії повинна здійснюватися за контрактами на закупівлю. Термін дії контрактів - 25 років для електроенергії, виробленої з використанням сонячної та геотермальної енергії, і 15 років - для електроенергії, виробленої на гідроелектростанціях встановленою потужністю до 10 МВт, а також електроенергії, виробленої з використанням інших ВДЕ [91].

Підприємства по передачі і розподілу зобов'язані включати в свої річні інвестиційні програми і регламенти технічного обслуговування фінансові кошти на розвиток мереж, пов'язаних зі стимулюванням виробництва електроенергії з використанням ВДЕ. Підприємства з передачі та / або розподілу зобов'язані підключати на преференційних умовах будь-якого виробника електроенергії з використанням ВДЕ, якщо цей виробник відповідає всім законним вимогам.

У число основних цілей Закону «Про поновлювані і альтернативні джерела енергії і біопаливо» входить забезпечення захисту інвесторів та фінансових інститутів і економічної ефективності проектів будівництва станцій з виробництва електроенергії з використанням ВДЕ за допомогою системи пільгових закупівельних цін на електроенергію, вироблену з використанням різних технологій в області ВДЕ, наявності довгострокових угод про закупівлю електроенергії, виробленої з використанням ВДЕ, умов пріоритетного доступу до енергосистем та інших видів преференційного адміністративного режиму [2]. Пільгові тарифи на закупівлю електроенергії, виробленої з використанням ВДЕ, варіюються в залежності від різних технологій в області ВДЕ. Щорічно до кінця березня Національна комісія регулювання електроенергетики зобов'язана встановлювати пільгові ціни на

продаж електроенергії, виробленої з використанням ВДЕ. Винятком є гідроелектростанції зі встановленою потужністю понад 10 МВт. Пільгова ціна на електроенергію, вироблену з використанням ВДЕ, повинна встановлюватися на рівні 80% середньої відпускної ціни компанії-провайдера в попередньому календарному році плюс надбавка, визначається Комісією на основі критеріїв, залежних від виду джерела початкової енергії, за відповідним розпорядженням відповідно до Закону «Про енергетику». Ця надбавка на наступний календарний рік повинна становити не менше 95% розміру надбавки в попередньому календарному році.

У транспортному секторі біопаливо і його похідні використовуються в чистому вигляді або у вигляді сумішей як компоненти рідкого палива нафтового походження, призначеного для двигунів внутрішнього згорання. Національні планові завдання в сфері споживання біопалива визначаються Радою Міністрів за пропозицією міністра економіки, енергетики і туризму та міністра транспорту.

Виробники та імпортери рідкого палива для потреб транспортного сектора зобов'язані поставляти на ринок паливо нафтового походження, змішане з біопаливом в процентах, визначених спеціальним наказом відповідно до Закону «Про чистоту атмосферного повітря». Змішування біопалива з рідким паливом нафтового походження і його постачання на ринок здійснюються тільки на податкових складах, ліцензованих в порядку, встановленому Законом «Про акцизи і податкові збори» [6].

Існує спеціальне розпорядження, яке регламентує технічні вимоги до біопалива, його сумішей і їх якості, а також умови, процедури та методи їх контролю. Голова Державного агентства з метрології та технічного контролю уповноважений здійснювати контроль якості біопалива та його сумішей.

У Болгарії заохочується і розвивається Велика і Мала зелена енергетика. Велика - це сотні мегават вітропарків (поля з вежами зі 120-метровими пропелерами, наприклад, біля мису Каліакра) і сонячних панелей [89].

Мала альтернативна енергетика в Болгарії - це домашні теплові сонячні панелі та теплові насоси. Теж стимулюється через пільгові кредити, фінансування через Євро програми.

На відміну від багатьох країн Європейського союзу та Америки, Болгарія є країною дрібних приватних власників земель. І в цьому факті прихована головна вигода виробництва зеленої енергії, а не в особливих, підвищених цінах на купівлю електроенергії. Вигідні для відновлюваної енергетики земельні площі обмежені і приховують вигоди бізнесу від великої кількості альтернативної енергетики, побудованої на пільгових кредитах і грошах євро фондів.

Таким чином, бачимо, що Болгарія знаходиться у такому вигідному географічному положенні, коли магістральні транспортні та енергетичні маршрути безперечно повинні пролягати через її території. Це принаймні може бути одним з пояснень того, чому саме для Болгарії пропонується такі вигідні проекти, як «Південний» та «Турецький» потоки, потік Набукко, TANAP, Інтерконнектор з Грецією, тощо. Можливо може навіть пояснити, чому такі дорогі та нереалізовані проекти, як «Південний потік» та АЕС «Белене», майже зійшли їм з рук, і після всього цього, їм знову було запропоновані нові варіанти постачання. Вважаю, що звісно основною відповіддю на ці питання є взаємопов'язаність між пропозицією і попитом, але все одно роль окремо взятої країни тут грає важливу роль. Окрім зовнішніх енергетичних можливостей, Болгарія володіє серйозним потенціалом для розробки внутрішніх ресурсів ВДЕ. Основний потенціал - біомаса, вітер, геотермальні джерела та сонячна енергія. Для їх розвитку в Болгарії створена комплексна система стимулів на основі пільгових тарифів. Також затвердженні програми фінансової підтримки ВДЕ. В цілому ринок позитивно реагує на такий сприятливий режим. Враховуючи великі запаси біоресурсів, основним завданням для країни є ефективно їх використання як елемент енергетичної безпеки. Розробка альтернативних видів енергії є ще

одним кроком, що при подальшому удосконаленні, забезпечить енергетичну безпеку країни.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши глибокий аналіз сфери енергетики та безпеки на Балканах та зокрема Болгарії протягом останніх років, загалом це період з кінця 90-х до сучасності, було розкрито низку питань і задач, поставлених на початку роботи. Взагалі питання енергетичної сфери не тільки Болгарії, а і у світі є гострим та актуальним. Представлений період часу для Республіки визначився глибокими економічними та політичними змінами. У Європі на цей час відбулося чимало важливих змін, включаючи нові виклики паливно-енергетичній безпеці у регіоні. Та, незважаючи на усі складності економічного розвитку країни після розпаду світової соціалістичної системи, Болгарії вдається більш-менш успішно розвиватися завдяки проведеним реформам у зовнішній і внутрішній політиці.

Джерельним та історіографічним підґрунтям для виконання даної роботи стала Конституція Республіки Болгарія, закони та нормативні акти, державні програми та національні стратегії, міжнародні договори. Вивчено і проаналізовано велику кількість статей, матеріалів конференцій, висловлювань аналітики вітчизняних та зарубіжних дослідників. Як виявилось, значний внесок у вивчення енергетичної безпекової політики у Болгарії та регіоні було зроблено болгарськими та, як це не дивно, російськими вченими, які різнопланово розглядали російсько-болгарські відносини, співпрацю та регіональний розвиток потужного енергетичного комплексу. Це звісно можна цілком обґрунтувати, як нестримне бажання і надалі підтримувати з Болгарією дружні відносини, але тут розгорнуто велику геополітичну гру інтересів, де таким країнам, як Болгарія, важко боротися в одиночку. Болгарські дослідники з цього питання неоднозначно ставляться до ситуації, що зараз відбувається у Європі, і розглядають можливі альтернативи її подальшого прогресу. На державному рівні розробляються енергетичні стратегії розвитку, але вже з розрахунком на ЄС та НАТО, які намагаються активно диктувати Болгарії та іншим країнам

регіону свою версію енергетичної карти Європи, виходячи з загальноєвропейських питань безпеки. Вітчизняна історіографія є досить скудною у даному питанні, та все ж можна виділити основні напрямки організації економічного співробітництва у рамках Україна – Болгарія – ЄС, де Республіка виступає своєрідним провідником і наставником України з питань європейської інтеграції. Іншим важливим напрямком вітчизняних досліджень, є вивчення великого регіонального економічного співробітництва, спираючись на основні засади економічного розвитку, створених у рамках Організації Чорноморського економічного співробітництва у зазначеному регіоні.

Членство в ЄС, НАТО, СОТ та інших міжнародних організаціях позитивно впливає на політичне та економічне інтегрування країни в міжнародне співтовариство та загальну енергетичну безпеку країн Південно-Східної Європи. Після шостого розширення, диспропорція всередині ЄС посилилася, так як Болгарія – є найбільш бідним членом у складі Європейського Союзу. Розрив у рівні соціально - економічного розвитку між старими і знову набраними членами ЄС безпрецедентно великий. І саме цим пояснюється досить широке сприяння соціально-економічних і політичних перетворень. Завдяки підтримці Євросоюзу, який стимулював Болгарію з метою прискорення та оптимізації трансформації, болгарський уряд став проводити необхідні реформи, щоб відповідати критеріям ЄС.

Сьогодні Болгарія активно розвиває зовнішньоекономічні зв'язки, орієнтуючись на відкритість своєї економіки та докладає значні зусилля до інтегрування країни в європейські та світові структури. Одним з основних зовнішніх напрямків співпраці є активна участь країни у регіональних економічних проектах. Виходячи з риторики політичної верхівки сучасної Болгарії, основоположним для держави залишається європейський напрямок розвитку у економічній та політичній сфері, та подальше приєднання до Європейських структур. В той же час, наголошується, що кожне політичне рішення буде узгоджене з інтересами громадян, хоч і на практиці, як ми

могли простежити в ході нашого дослідження, цього принципу не завжди дотримано.

У контексті даної теми дослідження, важливе значення мало вивчення сучасних викликів та загроз, які виникли на сучасному етапі, або вже стали традиційними. Особливо це цікаво для регіону Балкан, який вже історично став одним з осередків зіткнення інтересів Сходу та Заходу, коридором між Європою та Азією. Це вигідне геополітичне положення, в той же час, стає епіцентром викликів європейській безпеці, що звісно знаходить своє відображення в безпековій політиці Болгарії, яка враховує також інтереси та проблеми регіону. Аналіз засвідчує, що Європа має достатньо важелів і засобів, а також широкий вибір політичних інструментів для реалізації заходів щодо протистояння багатьом загрозам. Та Болгарії, як дуже бідній і корумпованій державі, дуже важко вирішувати усі гострі питання самостійно, тому вона постійно прислухається та співпрацює з відповідними міжнародними структурами, що неодмінно накладає свій відбиток у її зовнішньополітичній поведінці на світовій арені.

Співпрацюючи з ЄС та НАТО, Болгарії поки що вдається протидіяти викликам, що виникають. Болгарія тут виступає значним Південно-Східним оплотом, і в свою чергу, робить помітні кроки у реалізації представлених ініціатив з регіонального розвитку безпекових програм. Відчувається також вплив інших міжнародних організацій, що також відображається у середовищі безпеки. Важливу роль тут грає спільна стратегія з питань енергетичної безпеки. В країні відбуваються важливі структурні зміни у цій галузі, що безперечно вплинуло на загальну енергетичну систему Європи.

Досі у регіоні помітна велика залежність від постачання російських паливних ресурсів, що сприймається європейським співтовариством, як новий виклик енергетичній безпеці. У світлі останніх подій, пов'язаних з Російською агресією в Україні, це викликає резонанс у геополітиці та стратегічному плануванні усієї Південно-Східної Європи. Тому буде доречно, шукати нові шляхи паливного постачання з країн Далекого та

Середнього Сходу, налагоджувати співробітництво та кооперацію, створюючи регіональні системи безпеки та стабільності в країнах постачальниках і транзитерах паливного потенціалу. З цього питання у країні проводиться інтенсивна політика пошуку країн-експортерів, що виражається у створенні нових енергетичних проектів у цій сфері. Аналіз управління ключовими енергетичними проектами показав повне нехтування елементарними правилами управління, що призводить до лавиноподібного зростання витрат на проекти за рахунок платників податків та споживачів.

Дослідження власного енергетичного ресурсу Болгарії продемонструвало, що країна є доволі самобутньою та самодостатньою. Тут навіть можемо провести паралель з Україною, коли країна має велику кількість ресурсів, однак невдала державна політика призводить до її падіння у економічному плані. Схожа ситуація відбувається і в Болгарії, однак за рахунок її членства в ЄС, який постійно вимагає економічних зрушень і підштовхує до політичного реформування політики держави, включаючи економічну сферу, ці процеси відбуваються більш контрольовано. На базі євроструктур постійно проводяться консультаційні зустрічі, де колективно вирішуються такі стратегічно важливі питання, як паливно-енергетична безпека та економічна стабільність у країнах-членах організації. В цьому аспекті було розглянуто ще один вагомий напрямок підтримки енергетичної безпеки, як розвиток альтернативної енергетики.

Розвиток та використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії є вагомим фактором для зміцнення енергетичної безпеки та зменшення негативного техногенного впливу на навколишнє природне середовище. Важливість розвитку альтернативної енергетики є очевидною, адже вона відіграє вирішальну роль у зниженні негативного впливу на довкілля, підвищує безпеку енергопостачання, допомагає зменшити залежність від імпорту енергії. Болгарія має значний невживаний потенціал в сфері поновлюваних джерел енергії, та нарощує його з кожним роком. На

цьому підґрунті у болгарському енергетичному ринку значно покращився інвестиційний клімат.

Тож, якщо загалом оцінити положення Болгарії на геополітичній карті Європи з точки зору енергетичної безпеки, можна сказати, що країна має достатньо важелів та впливових покровителів для її підтримки у регіоні. Однак, все ще залишаються невирішеними низка принципово важливих питань реструктуризації внутрішньої політики та ліквідації корупції у владних структурах, оптимізації економічної сфери, інтеграції у деякі регіональні структури та стабілізації взагалі ситуації у Європі, пов'язаної з епідеміологічним станом у країнах і всі послідуєчі наслідки.

Вважаємо, що на сьогодні тема викликів та загроз у різних сферах, зокрема і в енергетичній, вкрай гостро постала у сучасному світі. Особливо це зараз актуально і для нашої країни, яка з 2014 року відчуває на собі брак серйозної підготовки у сфері безпеки, і відсутність тої підтримки, яку можуть отримувати країни члени ЄС та НАТО. Членство у цих організаціях і взагалі поняття колективної безпеки безперечно зіграло би роль у конфлікті на Донбасі та у питанні анексії Криму, якщо не взагалі знешкодило б його наслідки. Щодо енергетичної безпеки, знов таки, на сьогодні Болгарія стала однією з альтернативних шляхів постачання палива в Європу осторонь України, що безперечно дуже впливає на питання подальшої безпеки з цього питання у останньої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Бюлетин за състоянието и развитието на енергетиката на Република България / щорічний звіт про стан та розвиток енергетики з 2010 по 2014 рр. – Софія, 2014. – 23 с.
2. Европейско право в областта на климат - постигане на неутралностное отношение к климату до 2050 г. Европейска комисия. 2020. URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12108-Climate-Law>. (дата звернення: 25.11.2020)
3. Европейско право на околната среда. Софія. 2009. С. 65-68, 619-627.
4. Енергийна политика: общи принципи. Справочник за Европейския съюз – 2020. URL: www.europarl.europa.eu/factsheets/bg. (дата звернення: 28.05.2020)
5. Закон за енергетиката. Сборник закони – АПИС. кн. 1/2004 г., стр. 179.; кн. 3/2005 г., стр. 39.
6. Интегриран план в областта на енергетиката и климата на Република България 2021 – 2030 г. URL: <https://www.me.government.bg/news/integriran-plan-v-oblastta-na-energetikata-i-klimata-na-republika-balgariya-2021-2030-2823.html?p=eyJ0eXBlljoidGhIbWVuZXdzIn0=>. (дата звернення: 14.10.2020)
7. Интервю экс-президента Болгарії Пирванова. День. 2008. № 164. С. 225 - 231.
8. Конституция Республики Болгарии. Конституции государств (стран) мира. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=120>. (дата звернення: 12.09.2020)
9. Конституційне право зарубіжних країн. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/3419/20/>. (дата звернення: 05.10.2020)
10. Програма за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. URL: <https://www.gov.bg/bg/pravitelstvo/programa-za-upravlenie-na-pravitelstvoto-na-republika-balgariya-za-perioda-2017-2021-g/osnovni-prioriteti-na-pravitelstvoto>. (дата звернення: 16.09.2020)

11. Резолюция Европейского парламента от 15 января 2020 года о реализации общей политики безопасности и обороны – Годовой отчет. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/ТА-9-2020-0009_BG.html. (дата звернення: 05.11.2020).
12. Статут Організації Чорноморського економічного співробітництва від 05.06.1998 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c&sp=i&find=1&org=369>. (дата звернення: 15.11.2020)
13. Стратегические направления болгарской экономики. Петр Димитров, Министр Экономики и энергетики. София, 25 июля 2007. URL: <http://www.mi.government.bg>. (дата звернення: 23.11.2020)
14. Стратегия за национална сигурност на република България. 2011. URL: <https://www.me.government.bg/bg/themes/bulgaria-s-national-security-strategy-904-0.html>. (дата звернення: 25.11.2020)
15. Van I. The Black Sea Region and the European Neighborhood Policy / I. Van – Budapest: Center for EU Enlargement Studies, 2006. – 40 p.
16. Bulgaria: A Country Study / ed. G.E. Curtis. Washington: GPO for the Library of Congress, 1992. URL: <http://countrystudies.us/bulgaria/>. (дата звернення: 25.05.2020)
17. Communication of Commission to the European Council and the European Parliament «Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative».– Brussels. 2007.
18. EU. Energy Scenarios up to 2030. Commission of the European communities. Brussels, 2006. – P. 12.
19. EU and Black Sea Regional Cooperation. Report on the International Workshop. Berlin, 2007. March 26-27. 9 p.
20. Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Brussels. 2006. 317 p
21. Local Government in Bulgaria/ by E. Drumeva. URL :<http://lgi.osi.hu/publications/books/st/Bulgaria.pdf>. (дата звернення: 27.09.2020)

22. Shepherd R. Romania, Bulgaria, and the EU's future. *Current History*. – 2007. Vol. 106, № 698. March. P. 117-122.
23. The Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. URL : <https://psc.egov.bg/documents/20124/0/TFUE.pdf>. (дата звернення: 21.04.2020)
24. The Reunification of Europe: Anti-totalitarian Courage and Political Renewal / ed. by Angela Kaladjis. Brussels: EPP Group in the European Parliament. 2009. 416 p.
25. U.S. Relations With Bulgaria. U.S. Department of State. Diplomacy in action URL: <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3236.htm>. (дата звернення: 14.10.2020)
26. World Energy Investment Outlook. The International Energy Agency (IEA), 2014. URL : www.euronuclear.org. (дата звернення: 21.04.2020)

Монографії та статті:

27. Амоша, О. І., Гарковенко Є. Є. Світовий паливно-енергетичний комплекс: сучасний стан та тенденції розвитку. *Економіка промисловості*. 2006. № 4. С. 3-16.
28. Гаврилова О. Ствердження регіонального лідерства. *Зовнішні справи*. 2008. № 6. С. 19-21.
29. Геиев Р.В. Всесвітня фінансова криза та ринкові реформи в Болгарії – застереження для України. *Україна в перехідному періоді : Досвід і стратегія*. К. 2000. С. 194-203.
30. Ганев А. ЕС в первую очередь оценивает, как были проведены необходимые реформы. Интервью с послом Болгарии. *Киевский телеграф*. 2007. № 12. С. 12-15.
31. Денчев К. Болгария – Россия: энергетика, бизнес та политика. *Полития. Анализ. Хроника. Прогноз*. 2014. № 1. С. 144-155.

32. Загній, О. Г. Функціональне значення інноваційного розвитку паливно-енергетичного комплексу для економіки. Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. Вип. 19.10. С. 167–172.
33. Каныгин П. С. Энергетическая стратегия ЕС и российский экспорт энергоносителей. Современная Европа. 2007. № 2. С. 37-48.
34. Карлін М.І. Фінанси Болгарії. Фінанси країн Європейського Союзу: навч. посіб. К.: Знання, 2011. С. 608-628.
35. Карцев В.И. Регулирование внешнеэкономической деятельности Болгарии. *Бюллетень иностранной коммерческой информации (БИКИ)*. 2005. № 7. С. 7-8
36. Карцев В.И. Экономика Болгарии – состояние и перспективы. *БИКИ*. 2009. № 41. С. 18.
37. Карцев В.И. Состояние и перспективы развития экономики Болгарии. *БИКИ*. 2010. № 41; № 42. С. 8-9.
38. Карцев В.И. Развитие экономики Болгарии. *БИКИ*. 2013. № 35. С. 4-5.
39. Карцев В.И. Болгария – ЕС: Стратегический приоритет внешнеэкономической политики. *БИКИ*. 2002. № 60. С. 2, 4-5, 16.
40. Карцев В.Н. Экономическая политика нового правительства Болгарии. *БИКИ*. 2009. № 119. С. 7-8.
41. Карцев В.Н. Экономика Болгарии на современном этапе *БИКИ*. 2012. № 39. С. 4, 5, 16; № 40. С. 4-5, 16.
42. Кацаров Р. Транспортно - енергийни ресурси в Чорноморския регион. *Международни отношения*. – Софія, 2007. № 3. С. 15-18
43. Ковальчук Н. Болгарія в геополітичному просторі Європи: безпековий вимір. *Молода наука*. – Запоріжжя. 2020. Т. 1. С. 238-240
44. Кърстев Т. Танкери потапят Бургас-Александрополис. Софія: Стандарт, 2010. № 4. С. 3-5
45. Максакова М.А. «Південний потік» як фактор економічної та енергетичної стабільності Балкан. Москва: ПОЛИТЕИА, 2014. № 7. С. 251-258.

46. Минасян Г. Болгария в ЕС: текущая экономическая ситуация и краткосрочные перспективы. *Економіка і прогнозування*. 2007. № 1. С. 31-53.
47. Нарышкин А. Болгария. Царский гамбит. Эхо планеты. 2001. № 27. С.16-18.
48. Особливості економіки Болгарії / під ред. Чужикова В. І. Київ: Економіка зарубіжних країн, 2005. С. 216-218.
49. Пашковская И. Европейский Союз: формирование внешней энергетической политики. Аналитические доклады / Центр евро атлантической безопасности / Научно координационный совет по международным исследованиям МГИМО (У) МИД России. М. 2008. Вип. 1. 68 с.
50. Юго-Восточная Европа в эпоху кардинальных перемен / под. ред. Язьковой А.А. М.: Институт Европы РАН, 2007. 352 с.
51. Романова Т. «Третий пакет» и будущее «Газпрома». *Россия в глобальной политике*. 2007. Том 5. № 6. С. 69-82.
52. Трансформации в Болгарии: результаты, ошибки, перспективы [Стратегия и тактика экономии и политики]. *Проблемы теории и практики управления*. 2001. №4. С. 28-34.
53. Христенко В. Стойкая Энергетическая инициатива (SEI). *Энергетический вестник*. Международный центр под эгидой ЮНЕСКО, 2013. 98 с.
54. Экономика Болгарии на подъеме. Коринф. 2008. № 38. С. 21-22.
55. Болгария. Повторный углублённый обзор инвестиционного климата и структуры рынка в энергетическом секторе Болгарии. Секретариат энергетической хартии. 2011. URL: http://esco.co.ua/journal/2011_9/art218.pdf. (дата звернення: 25.09.2020).
56. Глазова А.В. Зона особых интересов России. Национальная оборона. 2020. № 8. URL: <https://oborona.ru/includes/periodics/geopolitics/2012/1106/13439485/detail.shtml> (дата звернення: 03.10.2020).

57. Дікярьов О.І. Політичне і правове середовище енергетичної дипломатії Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету*. Одеса. URL: http://elibrary.ru/download/elibrary_23714555_32406289.pdf. (дата звернення: 15.09.2020).
58. Казаков Е. Европейската перспектива за България: глобалният геополитически контекст. *Международни отношения*. URL: <http://spisaniemo.bg/articles/2005/6/499-evropeiskata-perspektiva-za-bulgariya%3a-globalniyat-geopoliticheski-kontekst->(дата звернення: 17.10.2020).
59. Основні тенденції у взаємовідносинах Росії та країн Південно-Східної Європи / під ред. Орліка І.І.: Інститут економіки Російської академії наук, 2015. URL: http://www.imepi-eurasia.ru/baner/Orlik_book_2015.pdf. (дата звернення: 12.09.2020).
60. Поворот енергетичного сектору Європейського союзу до поновлювальних джерел енергії і місце Болгарії в цьому процесі / під ред. Манолова Д.Д., Бінєва В. Б. *Нафтогазова справа*. URL: http://www.ogbus.ru/authors/ManolovDD/ManolovDD_1.pdf. (дата звернення: 15.09.2020).
61. Biscop S., Coelmont J. *Europe, Strategy and Armed Forces: The Making of a Distinctive Power*. Routledge, 2013. С. XII. 153 с.
62. *Energy and good governance in Bulgaria. Trends and policy options*. Sofia: *The Center for the Study of Democracy*, 2011. 100 p.
63. Gesley J. European Union: 23 Member States Sign Common Notification to Deepen Defense Cooperation. *Global Legal Monitor*. URL: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/european-union-23-member-states-sign-common-notification-to-deepen-defense-cooperation/>. (дата звернення: 13.11.2020).
64. Mihaylov V. Bulgaria's geopolitical and geoeconomic reorientation (1989–2019). *Journal of Geography Politics and Society*. University of Silesia in Katowice. 2019. С. 12-23

65. Myroshnychenko, V. V., Onyshchenko S. V., Shtepenko K. P. Financial provision of oil and gas industry development. Матеріали Міжвузівської наук.-практ. конф. «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегій інноваційного розвитку» (5-6 квітня 2012 р., м. Полтава). Полтава, 2012. С. 59–60.

Автореферати дисертацій:

66. Велчева Д.Н. Энергийна сигурност, енергийна дипломация: перспективи за България: автореф. дис. Велчевої Д.Н. д-ра. юрид. наук.: 3.3. Софія, 2017. 40 с.

67. Сухін, Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис. Сухіна Є. І. д-ра екон. наук.: 21.04.01. Рада національної безпеки та оборони України, Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К. 2005. 38 с.

68. Цветанов П.С. Системный анализ развития энергетики Болгарии: автореф. дис. Цветанова П. С. д-ра техн. наук.: 05.14.01. Иркутск, 1992. 33 с.

69. Яскин А.В. Проблемы и перспективные направления экспорта российских энергоносителей на Балканы: автореф. дис. Яскина А. В. д-ра екон. наук.: 08.00.14. М., 1999. 40 с.

Довідкові видання:

70. Болгария: страны социалистической системы во второй половине 80-х - 90-е годы. История мировой экономики: Учеб. для студ. вузов, обуч. по эконом. спец./Под ред. Г.Б.Поляка, А.Н. Марковой. М., 1999. С. 578-581.

71. Болгария. Республика Болгария. Страны и регионы мира: Экономико-политический справочник / Под ред. А.С.Булатова. М. 2006. С. 155-157.

72. Булатов А.С. Країни та регіони світу: Економічно-політичний довідник. М.: Проспект, 2004. 624 с.

73. Деловая Болгария: справочник ПОЛПРЕД. Экономика и связи с Россией в 1999-2001 гг. / И. Ермаченков, Н. Кац, А. Комаров [и др.]; гл. ред.

д.и.н. Г.Н. Вачнадзе. М.: ФГУП «ПИК ВИНТИ», 2002. 57 с. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/POLPRED/Bolgariya/1.pdf>. (дата звернення: 17.10.2020).

74. Димитриев К. Болгария / К. Димитриев; под ред. Э.Шифрина. М.: Госоцэкиздат, 1941. 118 с.

75. Економічна і соціальна географія світу / За ред. С. Кузика. Львів: Світ, 2002. С. 331.

76. Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи. К.: Знання, 2008. С. 43.

77. Косолапов А. Б. Болгария. Туристское страноведение: Европа и Азия: Учебно-практ. пособ. для студ. вузов. М., 2005. С. 60-65.

78. Современная Европа / под. ред. Т.А.Закаурцевой, Т.В.Зверевой; ред. А.А.Драпей. М.: Восток-Запад, 2008. 222 с.

Електронні ресурси:

79. Аналитик RusEnergy: «Южный газовый коридор» несёт риски для РФ. РИА Новости. URL: <https://ria.ru/economy/20140922/1025102500.html>. (дата звернення: 18.10.2020).

80. Бизнес на подаренных деньгах – альтернативная энергетика. URL: http://bg-faq.astrela.com/business/green_energy_solar_wind_farms.htm. (дата звернення: 13.09.2020).

81. Болгария выплатила России 600 миллионов евро долга по проекту АЭС «Белене». URL: <https://lenta.ru/news/2016/12/09/aesbelene/>. (дата звернення: 12.10.2020).

82. Болгария из-за коронавируса откладывает вступление в еврозону. URL: <https://www.dw.com/ru>. (дата звернення: 05.10.2020).

83. Болгария остается на обочине газовых поставок в Центральную и Юго-Восточную Европу. URL: http://bulgariatoday.ru/news/articles/bolgariya_ostaetsya_na_obochine_gazovykh_

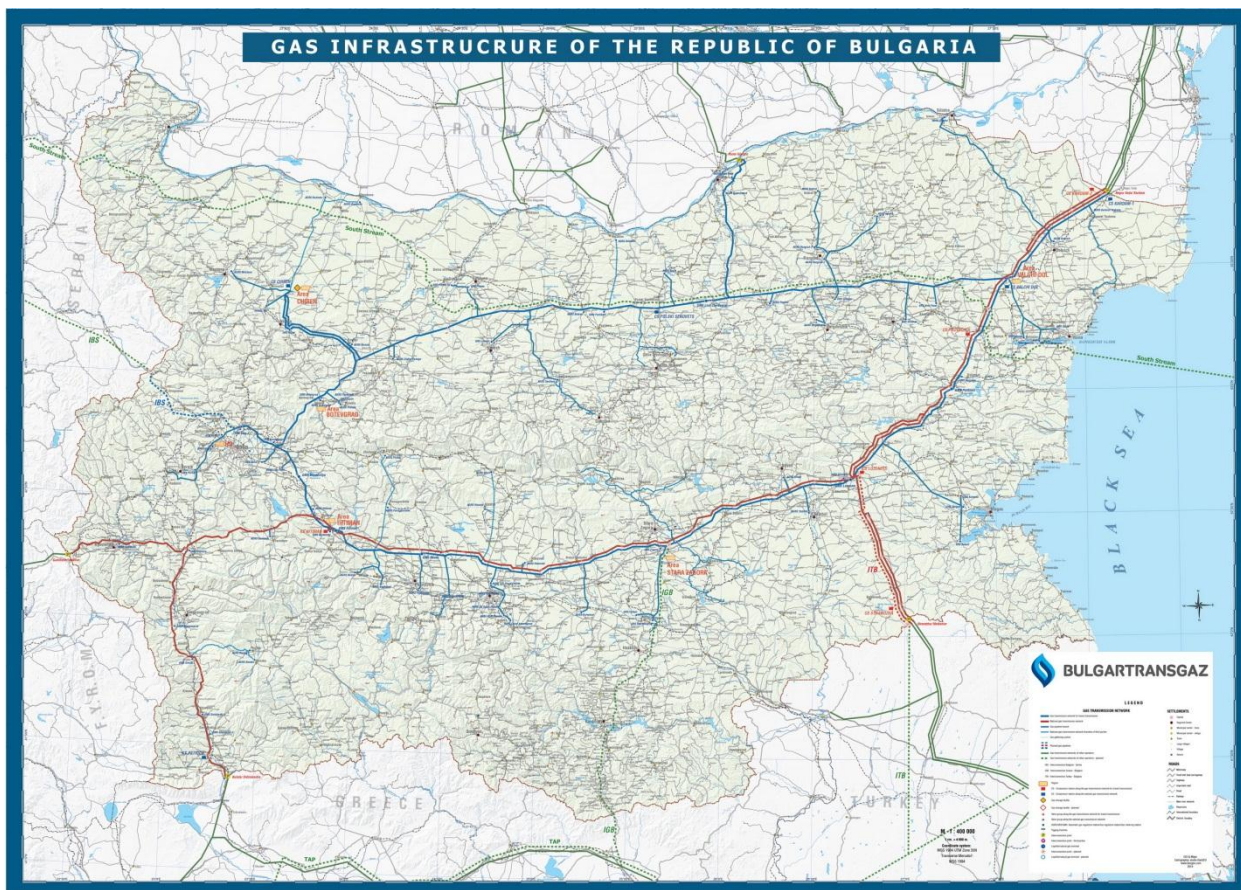
- postavok_v_tsentralnuyu_i_yugo_vostochnuyu_evropu/. (дата звернення: 02.08.2020).
84. Болгарский референдум по атомной энергии (2013). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Болгарский_референдум_по_атомной_энергии_\(2013\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Болгарский_референдум_по_атомной_энергии_(2013)). (дата звернення: 11.09.2020).
85. Булгаргазтранс. URL: www.bulgartransgaz.bg. (дата звернення: 17.11.2020).
86. Державна підтримка українського експорту. URL: http://ukrexport.gov.ua/ukr/country_brief/?country=bul. (дата звернення: 07.10.2020).
87. Дані Національного статистичного інституту РБ до 31 грудня 2019 URL: www.nsi.bg/otrasal.php?otr=6 –. (дата звернення: 21.10.2020).
88. Държавно управление URL: <https://psc.egov.bg/bulgaria-public-management> (дата звернення: 23.09.2020).
89. «ЛукЕРГ» LUKERG Renew скуповує вітроелектростанції Болгарії URL: <http://eircenter.com/news/lukerg-renew-skupovuyut-vitroelektrostantsiyi-bolgariyi/>. (дата звернення: 17.08.2020).
90. Москва и Анкара заключили соглашение по «Турецкому потоку». URL: <https://lenta.ru/news/2016/10/10/potok/>. (дата звернення: 07.11.2020).
91. Нац. економіка. URL: <http://www.gt-travel.ru/gt/bulgaria/index.php>. (дата звернення: 08.05.2020).
92. Позиция! Радев пред France 24: България не е зависима от Русия, ясно е ориентирана към ЕС. URL: <http://pik.bg/позиция-радев-пред-france-24-българия-не-е-зависима-от-русия-ясно-е-ориентирана-към-ес-news623420.html>. (дата звернення: 14.10.2020).
93. Постоянное структурированное сотрудничество (PESCO). Европейская Комиссия. EEAS. URL: <https://eeas.europa.eu/ru/eu-information-russian/>. (дата звернення: 18.11.2020).

94. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-восточной Европы. URL: http://vuzlib.com.ua/articles/book/16702-Problemy_i_perspektivy_razviti/46.html. (дата звернення: 18.09.2020).
95. Проект IREX: «Регионализм, суб-регионализм и безопасность в Черноморском регионе». Совместная черноморско-каспийская исследовательская программа IREX. Финальный доклад исследования. URL: <http://www.harvard-bssp.org/rus/publications/?id=148>. (дата звернення: 19.09.2020).
96. Росія планує сьогодні запустити будівництво «Південного потоку». УкрІнформ. URL: <http://www.webcitation.org/6HdywnP6L>. (дата звернення: 15.09.2020).
97. СП ЛУКОЙЛа и итальянской ERG Renew покупает четыре ветроэнергетических актива в Болгарии. URL: <http://uaenergy.com.ua/post/15482/sp-lukoijla-i-italyanskoj-erew-pokupaet-chetyre/>. (дата звернення: 12.09.2020).
98. Трудният път към еврото. «Капитал», 2007. URL: http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2007/04/13/330539_trudniyat_put_kum_evroto/. (дата звернення: 18.04.2020).
99. Економічний потенціал Болгарії. URL: [http://www.academia.edu/3091425/M._Божинава_К._Жекова_П._Пейковска._Економический_потенциал_Болгарии._Путеводитель_инвестора._Москва_2008_The_Economic_Potential_of_Bulgaria._Investors_Guide_](http://www.academia.edu/3091425/M._Божинава_К._Жекова_П._Пейковска._Економический_потенциал_Болгарии._Путеводитель_инвестора._Москва_2008_The_Economic_Potential_of_Bulgaria._Investors_Guide_.). (дата звернення: 04.10.2020).
100. Cioroianu A. The BSEC in Its Fifteenth Anniversary. *Black Sea Economic Cooperation: Fifteen Years of Regional Activity (1992-2007)*. Views by Foreign Ministers and Heads of BSEC Institutions. Athens: International Centre for Black Sea Studies, 2007. URL: http://www.icbss.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=400. (дата звернення: 15.10.2020).

101. EU-backed Nabucco project 'over' after rival pipeline wins Azeri gas bid / EurActiv. URL: <http://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-backed-nabucco-project-over-after-rival-pipeline-wins-azeri-gas-bid/>. (дата звернення: 20.09.2020).
102. Evans-Pritchard, Ambrose Europe scrambles to break gas dependence on Russia, offers Ukraine military tie. The Daily Telegraph. URL: <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/10715577/Europe-scrambles-to-break-gas-dependence-on-Russia-offers-Ukraine-military-tie.html>. (дата звернення: 23.09.2020).
103. PESCO: EU paves way to defense union. DW News. URL: <https://www.dw.com/en/pesco-eu-paves-way-to-defense-union/a-41360236>. (дата звернення: 21.10.2020).
104. Kalfin I.G. Bulgaria and the BSEC. *Black Sea Economic Cooperation: Fifteen Years of Regional Activity (1992-2007)*. Views by Foreign Ministers and Heads of BSEC Institutions. Athens: International Centre for Black Sea Studies, 2007. URL: http://www.icbss.org/index.php?option=com_docman&task=docdownload&gid=405. (дата звернення: 13.10.2020).
105. O'Cinneide E. TAP confirme das Shah Deniz two winner. NHSTMediaGroup. 2013: URL: <http://www.upstreamonline.com/live/1144559/tap-confirmed-as-shah-deniz-2-winner>. (дата звернення: 19.10.2020).
106. Yatsenyuk A. The BSEC and Ukraine. *Black Sea Economic Cooperation: Fifteen Years of Regional Activity (1992-2007)*. Views by Foreign Ministers and Heads of BSEC Institutions. Athens: International Centre for Black Sea Studies, 2007. URL: http://www.icbss.org/index.php?option=com_docman&task=docdownload&gid=400. (дата звернення: 27.09.2020).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Газотранспортна мрежа Болгарії

Джерело: Карта на газопреносната мрежа. URL: <https://www.bulgartransgaz.bg/pages/network-map-103.html>. (дата звернення: 26.11.2020)

ДОДАТОК Е. Постачання газу в Європу «Турецьким потоком»

ПОСТАВКА ГАЗУ В ЄВРОПУ ПО «ТУРЕЦЬКОМУ ПОТОКУ»

ІСТОЧНИКИ: ДАННІЕ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ОПЕРАТОРІВ, ENTSOG, ОЦЕНКА «Ъ».

Джерело: Gas supplies to Europe by Turkish Stream». URL: <https://www.entsog.eu/maps> (дата звернення: 20.11.2020)

ДОДАТОК С. Теплові електростанції Болгарії

Найбільші заводи	Встановлена потужність МВт
Маріца Ізток 2	1450
Варна	1260
Маріца Ізток 3	870
Бобів Дол	630
Русе Изток	600

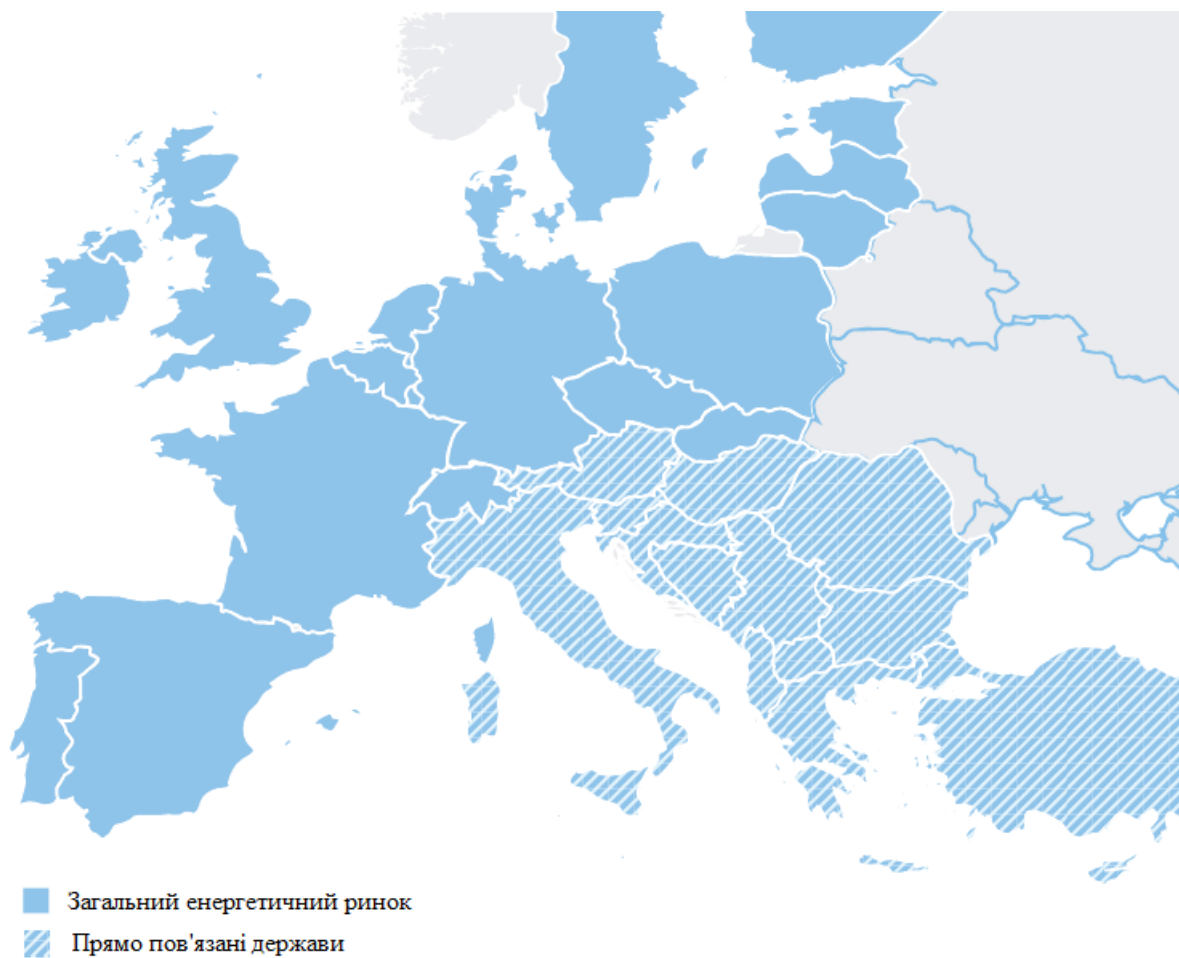
Джерело: Списък на действащите ВЕЦ/МВЕЦ в България. URL:
<https://dams.reki.bg>. (дата звернення: 18.11.2020)

ДОДАТОК D. Найбільші гідро-каскади Болгарської гідроенергетики

Назва ГЕС	Встановлена потужність, МВт
Белмекен-Сестримо	700
Доспат-Вача	670
Баташки Водосилів Пат	220
Кирджалі	106
Івайловград	104
Студенець	60

Джерело: Списък на действащите ВЕЦ/МВЕЦ в България. URL : <https://dams.reki.bg>. (дата звернення: 18.11.2020)

ДОДАТОК Е. Енергетична спільність, до якої належить Болгарія.

Джерело: Стратегические направления болгарской экономики. Петр Димитров, Министр Экономики и энергетики, София, 25 июля 2007. URL: <http://www.mi.government.bg>. (дата звернення: 21.10.2020)

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Реферати іноземною мовою

BULGARIA IN THE GEOPOLITICAL SPACE OF EUROPE IN THE SPHERE OF SECURITY

Keywords: the Republic of Bulgaria, South-Eastern Europe, the European Union, Russia, energy security, regional cooperation, challenges and threats, fuel and energy structure

A small state with a favorable geographical position on the dividing line between large countries and their blocs, with a transitional structure and economy, can act as an intermediary for rapprochement of its much more powerful partners. Bulgaria plays a role of a gateway state for the European Union. The Republic of Bulgaria and the Balkan Peninsula in general have historically played a very important role in the geopolitical dimension located almost at the junction of civilizations. In modern times, the Balkan territories have continued their difficult journey, torn between the European dimension and the influence of the socialist camp. Finally, in the early 1990s, these countries were able to self-determine and go further through development in the European vector and together join the great cause of the European Union.

The governments of the former socialist countries faced the most difficult tasks of stabilization, liberalization and institutional transformation. One of the most important issues was also the regulation of fuel and energy policy and support for energy security in the region. With the adoption of many reforms to integrate the national economy into the world economy, positive progress was made on this issue, which later resulted in its accession to the European Union and a change in the guidelines on energy security in the country and the region as a whole.

Today, energy security is of great importance for both supplier and transit countries. Central and Eastern Europe has several options for energy supply, where

Bulgaria, as a country that is located on the road from Asia to Europe, generally acts as a transit country. The radical changes in the production, transit and supply routes of natural gas to Europe are opening up new opportunities and challenges for energy security. The countries of Central and South-Eastern Europe can benefit from these changes only if there is deeper cooperation between fuel transit countries in the region in the context of the new European regulation in this area.

The relevance of the master's thesis lies in the fact that it is of great importance in the study of Bulgaria's international relations, as one of the participants in its economic and political relations, and involves solving a number of issues related to the aggravation of the problem of energy security and security challenges in Eastern Europe. Separately, we can highlight the relations with Russia and the EU in this vector of Bulgaria's security policy. Given the current political situation in Ukraine and the world as a whole, and accordingly in the world community, it is very important to analyze the geopolitical and economic changes in Europe, which undoubtedly applies to the Bulgarian Republic, as one of the main actors of the Balkan region and the Western Black Sea region.

The object of the research is the globalization processes on security issues in the world and directly in Europe.

The subject of the research is Bulgaria in the geopolitical space of Europe in its security dimension.

The purpose of the research is to study the geopolitical position of Bulgaria in the EU in the security dimension based on sources and literature.

This goal provides for the following research **tasks**:

- 1) to conduct a historiographical and source-based analysis of the scientific development of this topic;
- 2) to study the overall picture of Bulgaria's foreign policy at the present stage and relations with the leading countries of the world;
- 3) to analyze the current security challenges and ways to solve them within a particular region;

4) to study the foreign economic situation in the region and give a general description of the fuel and energy sector of Bulgaria at the present stage;

5) to track the country's participation in energy projects and explore the alternative ways to solve the problems of the country's energy dependence.

Thus, having conducted an in-depth analysis of the energy and security sector in the Balkans and Bulgaria in particular in recent years, in general, this is the period from the late 1990s to the present, the questions and tasks set at the beginning of the work were revealed. In general, the issue of the energy sector not only in Bulgaria, but also in the world, is acute and relevant. The given time period for the Republic was determined by profound economic and political changes. Many important changes have taken place in Europe, including the new challenges to fuel and energy security in the region. But despite all the difficulties of the country's economic development after the collapse of the world socialist system, Bulgaria manages to develop more or less successfully due to the ongoing reforms in foreign and domestic policy.

The Constitution of the Republic of Bulgaria, laws and regulations, state programs and national strategies as well as international treaties became the source and historiographical basis for this research paper. A large number of articles, conference materials and analytical statements by domestic and foreign researchers were studied and analyzed. It turned out that a significant contribution to the study of the energy security policy in Bulgaria and the region was made by Bulgarian and, oddly enough, Russian scientists, who considered the Russian-Bulgarian relations, cooperation and regional development of a powerful energy complex in different aspects. This, of course, can be fully justified as an irrepressible desire to continue maintaining friendly relations with Bulgaria, but here a large geopolitical game of interests is unfolding, where it is difficult for the countries like Bulgaria to fight alone. The Bulgarian researchers of this issue are ambivalent about the current situation in Europe and consider possible alternatives to its further progress. At the state level, the energy development strategies are being developed, but this time taking into consideration the EU and NATO, which are trying to

actively dictate their version of the European energy map to Bulgaria and other countries in the region, based on the pan-European security issues. The domestic historiography is quite poor in this matter, but we can still distinguish the main areas of organizing economic cooperation within the framework of Ukraine – Bulgaria – EU, where the Republic acts as a kind of guide and mentor to Ukraine on the European integration issues. Another important area of domestic research is the study of the large-scale regional economic cooperation, based on the basic principles of economic development created within the framework of the Black Sea Economic Cooperation Organization in this region.

Membership in the EU, NATO, WTO and other international organizations has a positive impact on the political and economic integration of the country into the international community and the overall energy security of the countries of South-Eastern Europe. After the sixth expansion, the disparity within the EU has increased, as Bulgaria is the poorest member of the European Union. The gap in the level of socio-economic development between the old and newly recruited EU members is unprecedented. This explains a rather broad promotion of the socio-economic and political transformation. Due to the support of the European Union, which stimulated Bulgaria in order to accelerate and optimize transformation, the Bulgarian government began to implement the necessary reforms to meet the EU criteria.

Today, Bulgaria is actively developing foreign economic relations, focusing on the openness of its economy and making significant efforts to integrate the country into European and global structures. One of the main external areas of cooperation is active participation of the country in regional economic projects. Based on the rhetoric of the political elite of modern Bulgaria, the European direction of development in the economic and political sphere and further joining European structures remains fundamental for the state. At the same time, it is noted that every political decision will be consistent with the interests of the citizens although in practice, which was revealed in the course of research, this principle is not always observed.

In the context of this research topic, it was important to study the modern challenges and threats that have emerged at the present stage, or have already become traditional. This is especially interesting for the Balkan region, which has historically become one of the hotbeds of the clash of interests between East and West, a corridor between Europe and Asia. At the same time, its favorable geopolitical position has become the epicenter of challenges to European security, which, of course, is reflected in Bulgaria's security policy that also takes into account the interests and problems of the region. The analysis shows that Europe has enough leverage and resources as well as a wide range of political tools to implement measures to counter many threats. But for Bulgaria, as a very poor and corrupt state, it is very difficult to solve all acute issues on its own, so it constantly considers the opinions and cooperates with the relevant international structures, which certainly leaves its mark on its foreign policy behavior on the world stage.

By cooperating with the EU and NATO, Bulgaria has managed to counter the challenges that arise so far. Bulgaria acts as a significant south-eastern stronghold here, and in its turn takes significant steps in implementing the presented initiatives for the regional development of security programs. The influence of other international organizations is also felt, which is reflected in the security environment. The overall energy security strategy plays an important role here. The country is undergoing important structural changes in this area, which has undoubtedly affected the overall energy system of Europe.

So far, the region has seen a large dependence on the supply of Russian fuel resources, which is perceived by the European community as a new challenge to energy security. In the light of recent events related to the Russian aggression in Ukraine, this causes a resonance in the geopolitics and strategic planning of the entire South-Eastern Europe. Therefore, it will be appropriate to look for new ways of fuel supply from the countries of the Far and Middle East, establish co-work and cooperation, creating regional security and stability systems in the countries that supply and transit fuel potential. The country is pursuing an intensive policy on this issue of searching for exporting countries, which is expressed in the creation of

new energy projects in this area. The analysis of the management of key energy projects showed a complete disregard for the basic management rules, which results in an avalanche of project costs at the expense of taxpayers and consumers.

The study of Bulgaria's own energy resources has shown that the country is quite unique and self-sufficient. Here we can even draw a parallel with Ukraine, when the country has a large amount of resources, but its unsuccessful state policy leads to a decline in economic terms. A similar situation is taking place in Bulgaria, but due to its membership in the EU, which constantly requires economic changes and pushes for political reform of state policy, including the economic sphere, these processes are more controlled. On the basis of the European structures, the consultation meetings are constantly held, where such strategically important issues as fuel and energy security and economic stability in the organization's member countries are collectively resolved. In this aspect, another significant area of support for energy security was considered, such as the development of alternative energy.

The development and use of alternative and renewable energy sources is a significant factor for strengthening energy security and reducing the negative man-made impact on the environment. The importance of developing alternative energy is obvious, as it plays a crucial role in reducing the negative impact on the environment, increases the safety of energy supply and helps reduce dependence on energy imports. Bulgaria has a significant unused potential in the field of renewable energy sources and is increasing it every year. On this basis, the investment climate in the Bulgarian energy market has significantly improved.

Therefore, if we generally assess Bulgaria's position on the geopolitical map of Europe from the point of view of energy security, we can say that the country has enough leverage and influential patrons to support it in the region. However, a number of fundamentally important issues of restructuring domestic policy and eliminating corruption in government structures, optimizing the economic sphere, integrating into some regional structures and stabilizing the entire situation in

Europe related to the epidemiological situation in the countries as well as all the subsequent consequences still remain unresolved.

I believe that today the topic of challenges and threats in various spheres, including those in the energy sector, is extremely acute in the modern world. Now, this is especially true for our country, which since 2014 has been experiencing a lack of serious training in the field of security and a lack of support that the EU and NATO member states can receive. Membership in these organizations and the concept of collective security in general would undoubtedly play a role in the conflict in the Donbas and in the issue of the annexation of Crimea, or even could neutralize its consequences. As far as energy security is concerned, today Bulgaria has become one of the alternative ways to supply fuel to Europe past Ukraine, which undoubtedly affects greatly further security on this issue in our country.

Checked by _____

Bulgarien im geopolitischen Raum Europas im Bereich der Sicherheit

***Schlüsselwörter:** die Republik Bulgarien, Südosteuropa, die Europäische Union, Russland, die Energiesicherheit, die regionale Zusammenarbeit, die Herausforderungen und Bedrohungen.*

Die Aktualität des Forschungsthemas ist ihre große Bedeutung in der Forschung der wirtschaftlichen und politischen Beziehungen Bulgariens und umfasst die Lösung einer Reihe von Fragen im Zusammenhang mit der Verschärfung des Problems der Energiesicherheit und der Sicherheitsherausforderungen in Osteuropa. Es ist wichtig die Beziehungen zwischen Bulgarien und Russland und auch Bulgarien und der EU im Vektor der bulgarischen Sicherheitspolitik zu markieren. Angesichts der aktuellen politischen Situation in der Ukraine und der Welt ist es sehr wichtig die geopolitischen und wirtschaftlichen Veränderungen in Europa zu analysieren.

Das Objekt der Forschung ist die Globalisierungsprozesse der Sicherheitsfragen in der Welt und Europa.

Der Gegenstand der Forschung ist Bulgarien im geopolitischen Raum Europas in ihrer Sicherheitsdimension.

Das Ziel der Forschung ist es, die geopolitische position Bulgariens in der EU in der Sicherheitsdimension anhand von Quellen und Literatur zu untersuchen.

Zur Erreichung der gestellten Ziele muss man folgende **Aufgaben** lösen:

1) eine historiographische und quellenbasierte Analyse der wissenschaftlichen Entwicklung dieses Themas durchzuführen;

2) ein Gesamtbild der Außenpolitik Bulgariens in der gegenwärtigen Phase und die Beziehungen zwischen Bulgarien und den führenden Ländern der Welt zu untersuchen;

3) die aktuellen Sicherheitsherausforderungen und Lösungswege in einer bestimmten Region zu analysieren;

4) die außenwirtschaftliche Situation in der Region zu untersuchen und den allgemeinen Kraftstoff- und Energiesektor Bulgariens zum gegenwärtigen Zeitpunkt zu beschreiben;

5) die Teilnahme des Landes an Energieprojekten zu verfolgen und alternative Wege zu erkunden, um die Probleme der Energieabhängigkeit des Landes zu lösen.

Nach einer eingehenden Analyse des Energie- und Sicherheitssektors auf dem Balkan und insbesondere in Bulgarien in den letzten Jahren, wurde eine Reihe von Fragen und Aufgaben aufgedeckt. Insgesamt ist das Thema des Energiesektors nicht nur in Bulgarien, sondern auch in der Welt akut und relevant. Der gegenwärtige Zeitraum für die Republik wurde von tiefgreifenden wirtschaftlichen und politischen Veränderungen bestimmt. In Europa haben sich bisher viele wichtige Veränderungen ergeben, darunter neue Herausforderungen für die Kraftstoff- und Energiesicherheit in der Region. Trotz aller Schwierigkeiten der wirtschaftlichen Entwicklung des Landes nach dem Zusammenbruch des sozialistischen Weltsystems gelingt es Bulgarien aufgrund von außen- und innenpolitischen Reformen, sich mehr oder weniger erfolgreich zu entwickeln.

Die Quelle und historiografische Grundlage für die Umsetzung dieser Forschung war die Verfassung der Republik Bulgarien, die Gesetze und Vorschriften, staatliche Programme und nationale Strategien sowie internationale Verträge. Eine große Anzahl von Artikeln, Konferenzberichten und Aussagen von Analysten in- und ausländischer Forscher wurde untersucht und analysiert. Die inländische Geschichtsschreibung ist in dieser Hinsicht recht selten, aber wir können immer noch die Hauptbereiche der wirtschaftlichen Zusammenarbeit innerhalb der Ukraine - Bulgarien - EU identifizieren, in denen die Republik ein Führer und Mentor der Ukraine bei der europäischen Integration ist. Ein weiteres wichtiges Gebiet der inländischen Forschung ist die Untersuchung der groß angelegten regionalen wirtschaftlichen Zusammenarbeit auf der Grundlage der Grundprinzipien der wirtschaftlichen Entwicklung, die im Rahmen der

Organisation für wirtschaftliche Zusammenarbeit am Schwarzen Meer in der Region festgelegt wurden.

Schlussfolgerungen. Die Mitgliedschaft in der EU, NATO, WTO und anderen internationalen Organisationen wirkt sich positiv auf die politische und wirtschaftliche Integration des Landes in die internationale Gemeinschaft und die Allgemeine Energiesicherheit der Länder Südosteuropas aus. Nach der sechsten Erweiterung hat die Ungleichheit innerhalb der EU zugenommen, da Bulgarien das ärmste Mitglied der europäischen Union ist. Die Kluft ist in der sozioökonomischen Entwicklung zwischen alten und neu eingestellten EU-Mitgliedern beispiellos. Und dies erklärt die ziemlich breite Förderung des sozioökonomischen und politischen Wandels. Dank der Unterstützung der Europäischen Union, die Bulgarien ermutigt hat, die Transformation zu beschleunigen und zu optimieren, hat die bulgarische Regierung begonnen, die notwendigen Reformen durchzuführen, um die EU-Kriterien zu erfüllen.

Heutzutage entwickelt sich Bulgarien aktiv Außenwirtschaftsbeziehungen, konzentriert sich auf die Offenheit ihrer Wirtschaft und unternimmt erhebliche Anstrengungen, um das Land in europäische und globale Strukturen zu integrieren. Einer der wichtigsten externen Bereiche der Zusammenarbeit ist die aktive Beteiligung des Landes an regionalen Wirtschaftsprojekten. Basierend auf der Rhetorik der politischen Elite des modernen Bulgariens bleibt die grundlegende Richtung für den Staat die europäische Richtung der wirtschaftlichen und politischen Entwicklung und des weiteren Beitritts zu europäischen Strukturen. Gleichzeitig bemerkt man, dass jede politische Entscheidung mit den Interessen der Bürger vereinbar sein wird, obwohl dieses Prinzip in der Praxis, wie wir im Laufe unserer Forschung sehen konnten, nicht immer eingehalten wird.

Im Rahmen dieses Forschungsthemas war es wichtig, moderne Herausforderungen und Bedrohungen zu untersuchen, die im gegenwärtigen Stadium entstanden sind oder bereits traditionell geworden sind. Dies ist besonders beachtenswert für die Balkanregion, die historisch zu einer der Brutstätten des Interessenkonflikts zwischen Ost und West und auch einem Korridor zwischen

Europa und Asien geworden ist. Diese günstige geopolitische Lage ist gleichzeitig ein Epizentrum der Herausforderungen für die europäische Sicherheit, was sich natürlich in Bulgariens Sicherheitspolitik widerspiegelt, die auch die Interessen und Probleme der Region berücksichtigt. Die Analyse zeigt, dass Europa über genügend Hebel und Ressourcen sowie eine breite Palette politischer Instrumente verfügt, um Maßnahmen zur Bekämpfung vieler Bedrohungen umzusetzen. Aber für Bulgarien, als für einen sehr ärmeren und korrupteren Staat, ist es sehr schwierig alle akuten Probleme auf eigene Faust zu lösen, so dass es ständig zuhört und mit den relevanten internationalen Strukturen zusammenarbeitet, das hinterlässt sicherlich seine Spuren auf seinem außenpolitischen Verhalten auf der Weltbühne.

Durch die Zusammenarbeit mit der EU und der NATO klappt es Bulgarien bisher den auftretenden Herausforderungen entgegenzuwirken. Bulgarien fungiert hier als bedeutende südöstliche Hochburg und unternimmt wiederum bedeutende Schritte bei der Umsetzung der vorgestellten Initiativen zur regionalen Entwicklung von Sicherheitsprogrammen. Der Einfluss anderer internationaler Organisationen ist ebenfalls spürbar, was sich man auch im Sicherheitsumfeld widerspiegelt. Hier spielt die gesamte Energiesicherheitsstrategie eine wichtige Rolle. Das Land durchläuft in diesem Bereich wichtige strukturelle Veränderungen, die zweifellos das gesamte Energiesystem Europas beeinflusst haben.

Die Region ist nach wie vor stark von der russischen Kraftstoffversorgung abhängig, was von der Europäischen Gemeinschaft als neue Herausforderung für die Energiesicherheit angesehen wird. Angesichts der jüngsten Ereignisse im Zusammenhang mit der russischen Aggression in der Ukraine spiegelt sich dies in der Geopolitik und strategischen Planung in ganz Südosteuropa wider. Daher wird es angebracht sein, nach neuen Wegen der Kraftstoffversorgung aus Fern und dem Nahen Osten zu suchen, um eine Zusammenarbeit und Kooperation aufzubauen und regionale Sicherheits- und Stabilitätssysteme in Ländern zu schaffen, die Kraftstoffpotenzial liefern und durchqueren. In dieser Frage verfolgt das Land eine

intensive Politik der Suche nach Exportländern, was sich in der Schaffung neuer Energieprojekte in diesem Bereich äußert. Die Analyse des Managements wichtiger Energieprojekte zeigt eine völlige Missachtung grundlegender Managementregeln und dies führt zu einer Schneeballeffekte von Projektkosten auf Kosten der Steuerzahler und Verbraucher.

Es wurde eine Forschung über die Energieressourcen Bulgariens entwickelt, aber das Land ist sehr originell und autark. Hier können wir sogar eine Parallele zur Ukraine ziehen, wenn das Land über eine große Menge an Ressourcen verfügt, aber eine erfolglose staatliche Politik führt zu einem wirtschaftlichen Niedergang. Eine ähnliche Situation ist in Bulgarien zu beobachten, aber aufgrund seiner Mitgliedschaft in der EU, die ständig wirtschaftliche Veränderungen erfordert und auf eine politische Reform der staatlichen Politik einschließlich des Wirtschaftsbereichs drängt, werden diese Prozesse stärker kontrolliert. Auf der Grundlage europäischer Strukturen finden regelmäßig Konsultationstreffen statt, bei denen strategisch wichtige Themen wie Kraftstoff- und Energiesicherheit sowie wirtschaftliche Stabilität in den Mitgliedstaaten gemeinsam behandelt werden. In diesem Aspekt wurde die Entwicklung alternativer Energien als ein weiterer wichtiger Bereich der Unterstützung der Energiesicherheit in Betracht gezogen.

Die Entwicklung und Nutzung alternativer und erneuerbarer Energiequellen ist ein wesentlicher Faktor für die Stärkung der Energiesicherheit und für die Verringerung der von Menschen verursachten negativen Auswirkungen auf die Umwelt. Die Bedeutung der Entwicklung alternativer Energie liegt auf der Hand, da sie eine entscheidende Rolle bei der Verringerung der negativen Auswirkungen auf die Umwelt spielt, die Sicherheit der Energieversorgung erhöht und zur Verringerung der Abhängigkeit von Energieimporten beiträgt. Bulgarien verfügt über ein erhebliches ungenutztes Potenzial im Bereich der erneuerbaren Energiequellen und erhöht es jedes Jahr. Auf dieser Grundlage hat sich das Investitionsklima auf dem bulgarischen Energiemarkt deutlich verbessert.

Wenn wir uns also die Position Bulgariens auf der geopolitischen Karte Europas in Bezug auf die Energiesicherheit im Allgemeinen ansehen, können wir

sagen, dass das Land über genügend Einfluss und einflussreiche Gönner verfügt, um es in der Region zu unterstützen. Eine Reihe von grundlegend wichtigen Fragen der Umstrukturierung der Innenpolitik und der Beseitigung der Korruption in der Regierung, der Optimierung des Wirtschaftsraums, der Integration in einige regionale Strukturen und der Stabilisierung der allgemeinen Situation in Europa im Zusammenhang mit der epidemiologischen Situation im Land und all ihren Folgen bleiben jedoch ungelöst.

Ich glaube, dass das Thema Herausforderungen und Bedrohungen in verschiedenen Bereichen, einschließlich Energie, heute in der modernen Welt äußerst akut geworden ist. Dies gilt insbesondere für unser Land, in dem es seit 2014 an ernsthaften Sicherheitsschulungen mangelt, und an der mangelnden Unterstützung, die die EU- und NATO-Mitgliedstaaten erhalten können. Die Mitgliedschaft in diesen Organisationen und der Begriff der kollektiven Sicherheit im Allgemeinen würden zweifellos eine Rolle im Konflikt in Donbass und bei der Annexion der Krim spielen, wenn nicht sogar deren Folgen neutralisieren. Auch in Bezug auf die Energiesicherheit ist Bulgarien heute eine der alternativen Möglichkeiten, Europa außerhalb der Ukraine mit Kraftstoff zu versorgen, was zweifellos die Frage der weiteren Sicherheit in dieser Frage in letzterer stark beeinflusst.

Geprüft von:

Vyazova R

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

«Визначення потенціалу співпраці Республіки Болгарія з Україною та нашим регіоном»

Інтеграційні процеси, що відбуваються у Європі на сучасному етапі, охопили увесь Південно-Східний простір, і здійснюються вони як на політичному, так і соціально-економічному рівнях на багатосторонній основі та у двосторонній формі. Українсько-болгарські відносини історично склалися вже давно і зараз продовжують підтримувати дружні відносини. Цьому сприяла також приналежність до одного православного віросповідання, спільність духовної культури, витoki якої слід шукати в античності, схожість історичної долі. Для українсько-болгарських відносин характерний постійний активний політичний діалог на високому та найвищому рівні. Багато що єднає Україну і Болгарію й сьогодні: здійснення широкомасштабних внутрішніх реформ, схожість зовнішньополітичних пріоритетів, чорноморське сусідство. Тому природно, що уряди та народи двох країн прагнуть до тісного співробітництва. Україна та Болгарія активно співпрацюють та надають взаємну підтримку в рамках регіональних та міжнародних організацій, таких як ОЧЕС, ЦЄІ, ОБСЄ, РЄ, ООН [7].

Співробітництво між Україною та Республікою Болгарія проходить на різних рівнях та у багатьох сферах: в культурно-гуманітарній сфері пріоритетними напрямками є проведення спільних культурних заходів; забезпечення участі українських представників у виставках, концертах і фестивалях, що організовуються на території Болгарії та України; встановлення і розвиток зв'язків між навчальними закладами двох країн, у тому числі на регіональному рівні; активізація наукового обміну між викладачами та студентами; організація і проведення конференцій та семінарів за участю представників обох країн; підписання нових угод між вузами; проведення заходів з відзначення видатних дат в історії та культурі

українського народу; організація заходів, спрямованих на задоволення потреб представників української діаспори в РБ тощо.

В Україні, також, наявна досить чисельна болгарська діаспора (за даними перепису 2001 року – 204,6 тис. осіб [3]. Неофіційна статистика говорить: болгар близько 300 тисяч. Вони – шості за чисельністю після українців, росіян, білорусів, молдаван і татар. Одна з найбільших болгарських діаспор країни знаходиться в Запорізькій області. Згідно з переписом, в нашому регіоні проживає майже 30 тисяч болгар. Більше тільки українців і росіян. Історія масового заселення болгарами нашого краю веде свій початок з часів Російської імперії [1].

Останнім часом спостерігається поживлення двосторонніх торговельно-економічних зв'язків між Україною та Болгарією після певного спаду, що мав місце протягом 2001-2002 років. Болгарія є важливим ринком збуту української продукції та найбільшим торговельно-економічним партнером України в Балканському регіоні [10]. Серед товарів, що складають загальну картину експорту до України, традиційними є наступні найменування: нафтові мастила, медикаменти, мило, пластмаси, чорні метали, папір і картон, тютюнова сировина та харчові продукти. З України в Болгарію постачають чорні метали та вироби з них, добрива, вугілля та механічне обладнання [2].

Враховуючи високий науково-технологічний потенціал обох країн, існують перспективи співробітництва в сферах спільного виробництва наукоємної, високотехнологічної продукції, розробки інноваційних технологій. Вже сьогодні здійснюється реалізація 12 спільних дослідницьких проектів у таких пріоритетних сферах, як біотехнологія, гена інженерія, зв'язок та телекомунікації. Іншим прикладом є успішна реалізація програми «INTAS» у сфері молекулярної біології та генетики [11].

Фахівці України і Болгарії плідно співпрацюють у спільних проектах Міжнародного Центру Чорноморських досліджень (ISBSS). Головними напрямками, на яких зосереджуються зусилля українських і болгарських

фахівців, є вивчення та використання ресурсів Чорного моря, координація рибогосподарської діяльності в річці Дунай, обмін сучасними технологіями промислу та переробки риби [2].

Розвиваючи співробітництво між вищими навчальними закладами двох країн, одинадцять вищих навчальних закладів (ВНЗ) України співпрацювали з шістнадцятьма ВНЗ Болгарії. Серед них варто виділити Львівський державний університет ім. І. Франка, який проводить регулярний обмін викладачами та студентами із Велико-Тирновським університетом, організовує наукове стажування для викладачів та аспірантів, за подібною схемою працює Запорізький Національний університет, де працюють викладачі університетів Софії. Тернопільська академія народного господарства та Господарська Академія у м. Свіштові працюють над спільними науковими розробками, проводять симпозиуми та конференції.

Важливим напрямком відносин у галузі освіти, стало впровадження болгарської мови у шкільництво в тих регіонах, де компактно мешкає болгарська етнічна спільнота.

Зважаючи на значний транзитний потенціал України та Болгарії, цілком зрозумілою є співпраця обох країн у рамках Чорноморської організації економічного співробітництва (ОЧЕС), яка спрямована на забезпечення регіонального економічного та енергетичного розвитку, транспортування нафти та газу з регіону Каспійського моря до Європи [4].

Найбільш динамічно розвиваються стосунки обох країн у форматі програми «Партнерство заради миру», яка спрямована на залучення військових сил постсоціалістичних країн до широкомасштабного європейського співробітництва. Розширюється її участь у миротворчому контингенті НАТО (SFOR) у Боснії та Герцеговині [6].

Вивчаючи питання енергетичного співробітництва між країнами, можна побачити, що загалом балканські країни у більшості випадків підтримують Україну у протидії російській агресії, але демонструють великий інтерес до розвитку економічної співпраці з РФ. Це, перш за все,

стосується Болгарії. В енергетичній сфері ключовими завданнями України у відносинах з Болгарією є забезпечення сталого транзиту російського газу до країни, та можливість альтернативних поставок газу в Україну. У світлі спорудження Росією газопроводів «Північний потік 2» і «Турецький потік», які можуть перебрати на себе увесь обсяг газу, що зараз поставляється через українську ГТС, важливим завданням для України є переконання болгар у тому, що український маршрут є дешевшим та більш надійним. Останнє аргументується не лише повністю наземним шляхом транспортування газу, але й наявністю в Україні підземних газових сховищ, які можуть використовуватися для створення запасів газу на зимовий період. При цьому, Україна може апелювати до виконання правил ЄС в сфері енергетики, адже Болгарія є членом ЄС та підписала договір Енергетичного Співтовариства, до якого наша країна також приєдналася у 2011 році тобто взяла на себе зобов'язання дотримуватись енергетичних правил ЄС.

У Запоріжжі працює Почесне консульство Республіки Болгарія на острові Хортиця [9]. Розташування тут цієї структури обумовлено великою кількістю етнічних болгар у регіоні. Почесним консулом 11 травня 2018 року став Сергій Семенович Желев (екс-депутат Запорізької обласної ради). Почесне Консульство в Запоріжжі охоплює територію Запорізької, Донецької та Луганської областей [5]. Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Болгарія в Україні Красімір Мінчев, який спеціально прибув до Запоріжжя з цієї нагоди, запевнив, що Україна є важливим партнером для Болгарії, про що свідчать взаємні візити керівників обох держав. Мінчев підкреслив, що Болгарія поважає незалежність і територіальну цілісність держави Україна, а також виступає за дотримання всіх міжнародних норм по відношенню до нашої країни. До цього з офіційним візитом він вже відвідував Запоріжжя, та побував у Запорізькому національному університеті 14 березня 2017 року. Провідною темою зустрічі стали перспективи співпраці щодо розвитку спільних українсько-болгарських освітніх проектів [12].

Ректор Микола Фролов ознайомив пана Посла з історією та сучасним станом Запорізького національного університету. Зокрема, зазначив, що, відповідно до Протоколу про співробітництво й обміни між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія, в університеті працює доцент Людмила Мінкова. У рамках договору про співробітництво із Запорізьким обласним товариством Болгарської культури у 2015 році в ЗНУ ліцензована спеціальність «Переклад болгарський» та проводяться заняття недільної школи. Також укладені договори про співробітництво з болгарськими університетами: Пловдивським університетом Паісія Хелендарського й економічним факультетом Університету м. Варни. Крім того, у рамках академічної програми Європейської Ради «Electra» триває співпраця із Софійським хіміко-технологічним університетом, на базі якого 10 студентів ЗНУ пройшли стажування. Важливим складником співпраці залишається організація практики студентів спеціальності «Туризм» у болгарських готелях [8].

З 22 по 23 жовтня 2018 року на базі ЗНУ було організовано лекції з енергетичного менеджменту від представників Дипломатичного інституту МЗС Болгарії. До університету завітали експерти з питань енергетичної дипломатії – доцент факультету економіки і ділового адміністрування Софійського університету Св. Климента Охридського Атанас Георгієв та голова ради директорів Інституту енергетичного менеджменту, член Ради директорів асоціації «EURELECTRIC», член Національного консультативного комітету Болгарського дипломатичного інституту Славчо Нейков, який має 25-річний безперервний досвід роботи в енергетичному секторі. Провідні експерти в енергетичній галузі поділилися із студентами знаннями та унікальним практичним досвідом «енергетичної дипломатії» [8].

Ця зустріч відбулась в рамках співробітництва з Болгарським дипломатичним інститутом, який реалізовує освітній проект з вивчення енергетичної дипломатії в контексті програми уряду США «Фонд вирішення проблем нових донорів», що спрямована на підтримку ініціатив, пов'язаних з

енергетичною безпекою та диверсифікацією енергії у країнах Західних Балкан, Україні, Молдові, Грузії та Вірменії.

Болгарія є досить привабливим партнером для України. Країна однією з перших визнала незалежність нашої держави та встановила з нею дипломатичні відносини. Між ними відбувається досить тісний політичний діалог на усіх рівнях. Болгарія всебічно підтримують курс України на шляху до євроінтеграції. Головними сферами розвитку співробітництва є енергетична галузь, де корисним може стати досвід використання альтернативних джерел енергії. Також важливим аспектом є й укріплення ядерної безпеки. Країни мають значний двосторонній торговельно-економічний оборот. Важливим, на нашу думку, є наявний процес розвитку співробітництва між країнами регіону та Запорізькою областю. Так, Болгарія досить тісно співпрацює з місцевими громадами. Досвід може стати дуже цінним у майбутньому розвитку співпраці. У подальшому існують значні перспективи у сфері створення системи енергоощадження в Україні, забезпечення ядерної безпеки, кооперації закладів освіти, індустріальних підприємств між країнами тощо.

Висновки. Підсумовуючи, можемо відзначити, що господарська криза в Україні та Болгарії у 90-х роках, яка пов'язана із соціально-економічними та політичними трансформаціями суспільств. Труднощі перехідного періоду, загальмований перехід до ринкових відносин змушували звертати більше уваги на внутрішньо економічні проблеми, а не на проблеми міжнародної інтеграції. Стосовно України слід відмітити ще й тривалу невизначеність зовнішньополітичної орієнтації, балансування між Сходом і Заходом, прив'язаність української економіки до постачання російських енергоносіїв та сировини. Ці чинники не дозволили обом країнам повною мірою реалізувати свої інтеграційні прагнення.

У той же час, не зважаючи на відсутність принципових розбіжностей між нашими країнами, Болгарія у своїй політиці однозначно орієнтується на західноєвропейські країни. Лише у перспективі можна реально говорити про

наповнення поки - що задекларованого з обох сторін стратегічного партнерства конкретним змістом. Його рівень, перш за все, буде визначатися рівнем розвитку власних економік, стабільністю демократичних інститутів, наявністю спільних стратегічних інтересів.

Отже, в сучасному динамічному світі, за умов формування новітньої системи міжнародних відносин перед нашими країнами постає багато схожих завдань та спільних проблем, розв'язання яких можливе лише через координацію дій, поглиблення співробітництва і взаємну підтримку. Адже в об'єднаній Європі, входження до якої визначено основним зовнішньополітичним пріоритетом і України, і Болгарії, їхні двосторонні відносини повинні вийти на якісно новий рівень.

Таким чином, можна стверджувати, що основи системи регіональної співпраці України та Болгарії закладено. Користь від такого співробітництва є значною. Відтак, Україна мала б активізувати балканський напрямок своєї політики, роблячи ставку на розвиток двосторонніх зв'язків з Болгарією, зовнішньополітичні, економічні та оборонні устремління якої об'єктивно відповідають національним інтересам нашої держави.

Відносини України та Болгарії потребують переосмислення та перезавантаження, зокрема, потрібно відновити роботу міждержавної комісії з торговельно-економічного співробітництва, необхідно розвивати контакти на рівні парламентів та інститутів громадянського суспільства. З огляду на зростаючий тиск з боку Росії, перспективним виглядає співробітництво у протидії гібридним загрозам.

Список використаних джерел та літератури:

1. Болгари в Україні. Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1. 688 с.
2. Давний партнёр – это надёжно. Перспективы экономического сотрудничества Украины с Болгарией. Обзор укр. рынка. 2002. № 4. С. 21-23.

3. Перепис 2001 року. Розподіл населення окремих національностей за іншими мовами, крім рідної, якими володіють. Державний комітет статистики України. URL: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul5/. (дата звернення: 11.11.2020).
4. Перспективи співробітництва між ЄС та регіональними організаціями Чорноморського регіону. Матеріали міжнародної конференції (Київ, 7 квітня 2007 р.) / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. К.: НІПМБ, 2007. 182 с.
5. Запорізька Обласна Державна Адміністрація. URL: <http://www.zoda.gov.ua/> (дата звернення: 11.11.2020).
6. Министерство на външните работи на Република България. URL: <https://www.mfa.bg/bg/> (дата звернення: 11.11.2020).
7. МЗС України. <https://mfa.gov.ua/>. (дата звернення: 11.11.2020).
8. Офіційний сайт Запорізького національного університету. URL: <https://www.znu.edu.ua/>. (дата звернення: 11.11.2020).
9. Посольство/Генеральное Консульство Болгарии в Украине. URL: <https://www.mfa.bg/embassies/ukraine>. (дата звернення: 11.11.2020).
10. Посольство України в Республіці Болгарія. URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/>. (дата звернення: 11.11.2020).
11. Сценарії скоординованого підходу до сталого науково-технічного співробітництва зі східними сусідами ЄС (SCOPE-EAST): Проект ЄС на 2007 – 2008 рр. для Росії та України / Міжнародне бюро Федерального міністерства освіти та досліджень Німеччини [координатор проекту Д-р Аня Келер]: Бонн. 2007. URL: www.scope-east.net. (дата звернення: 13.10.2020).
12. Українсько-болгарські освітні проекти обговорили в ЗНУ. URL: <http://pedpresa.ua/180101-ukrayinsko-bolgarski-osvitni-proekty-obgovoryly-v-znu.html>. (дата звернення: 26.11.2020).